

Микола ЧОРНОКНИШ

УКУС

маленький роман-літопис

“Лисаний Камінь”

Косів

2011

ББК 84.4УКР6

Ч 75

Автор висловлює глибоку подяку
підприємцю Василю Кричунові
за фінансове сприяння у виданні цієї книжки

Чорнокниш М.М.

Ч 75 **УКУС.** – Косів: Писаний Камінь, 2011 – 148 с.

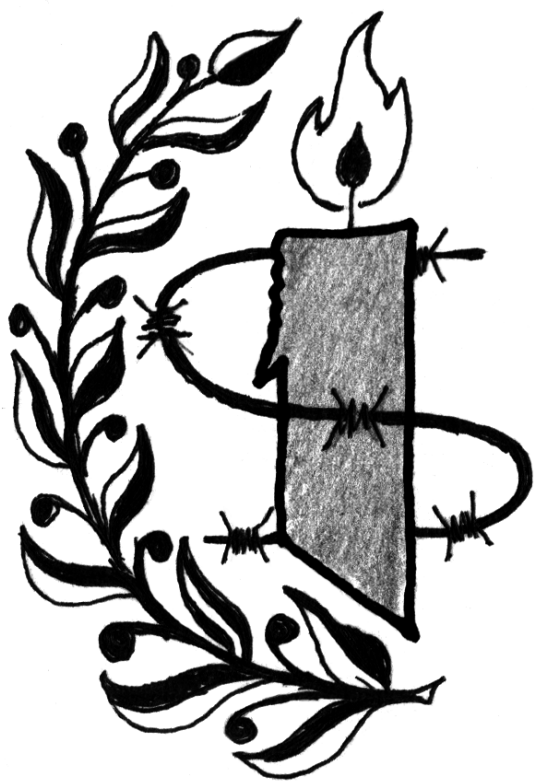
ISBN

До книжки увійшло десять новел, написаних автором у різні роки.

ББК 84.4УКР6

ISBN ...

© М.М. Чорнокниш, 2011
© Видавництво
«Писаний Камінь», 2011

БЛОУ АП¹

МІКРОСКОПІЧНА ТРАГЕДІЯ

передвоєнного року з прологом та епілогом

Дійові особи:

Стара Ільчиха

коза Гандзунька та інші...

ПРОЛОГ

— Да пш-ш-шел ты!..

Беркицьнувшись, щеня шаснуло у вигреблену під курником нірку. Брудні чоботи не дуже впевнено почувались на земній тверді. Та ще несподіваніше почувалася голівка зозулястої, що метлялася збоку правого, несподівано болючого і твердого чобота. У цьому, зрештою, не було нічого дивного, позаяк голівка зозулястої була скручена. Щеня скавучало у сховку, а заспана Ільчиха ніяк не могла збагнути, чого ж у неї, а не в Яким'юка поцупили курочку. В того Яким'юка, в сусіди, курей без ліку, — най би у нього, в Яким'юка!..

Крізь шибку в душу Ільчихи всвічувалась моторошно тиха ніч.

* * *

— Гандзунько моя, Гандзунечко, — вуркотіла стара Ільчиха і шорсткі від грядання у землі пальці ніжно обхопили пахучі дійки. Цвіркнуло молоко в крихітну коновочку — і на серці якось відразу полегшало, на коротку мить очистившись од великих і малих кривд. Бо — ні в кого, ніде отакої кізоньки не було! Навіть у Яким'юка, в сусіди. У того вся-

¹ Збільшення, укрупнення, увиразнення.

кої живності без ліку, та вона, Ільчиха, за оту живність Гандзуньку свою не промінє, нізащо.

— Гандзунько моя, Гандзунечко...

Іскриста піна шемретіла. Пухирці лопалися. Розчухуючи вим'я, з трепетною вдячністю до нової влади згадала про сьогоднішню сходку, на якій кожному призначатимуть м'ясо. Не дуже їй того м'яса хотілося, навіть таки зовсім не хотілося. Та чи добре буде не приймати м'ясо від цієї нової влади? Ільчиха розважила, що не добре. От лиш Яким'юкові не конче брати!..

Молитвою притлумила заздрісний помисел і протяжно, майже з нечутним схлипом зітхнула. Колись — мой-мой! — не гірше від сусіди жила, та як румуни вбили Петруська на стежі пачкарській¹, усе пішло, мов шмаркату з носа, — мой-мой... Бог у небі десь там, а нечистий на землі в Гершка перекинувся, а той опасистий Гершко все приповідає Ількові: пийте, газдику, пийте до грошей, — "...а пив же би ти смоличку з дьогтем!.." — і все носить і носить вона їсти до корчми, Ільком оббита на винне яблуко, а Гершко все приповідає: пийте, газдику, пийте, а вона все носить і носить, хоч геть-чисто все Ілько спродав, а в корчмі гульки, аж стіни дуднять, й увивається Гершко біля Ілька, мов та гадина жовта, пийте, газдику, пийте, а вона їсти все носить і носить, — "...Гандзунько моя, Гандзунечко-о-о!.." — а в корчмі Ілько співає і доспівався, а вона доносилася до того, що від Гершка прийшли таксатори і відфантували всю землю, — пийте, газдику, пийте!.. мой-мой! Чекає на Ілька в хаті — нема Ілька. Пішла до корчми — нема Ілька. Попленталась, сама не тямлячи, задля чого, поза хатину, а там на ґруні — під стривою сидить Ілько. З курмеєм на вже затверділій шії.

¹ Контрабандистській.

Мой-мой!

Від Ількових п'ятірень-праників у вухах млин без упину гучоче. Ілько від Яким'юка мливо привозить і великі міхи вкладає на широку Петрусеву спину... Заплакала. Без сліз. Припнула до кілка сумирну свою Гандзуньку і ревно помолилася за всіх добрих людей. Ади не забули про неї. Закликали, — "...Яким'юка не конче було кликати..." Ні, вона собі добра з Яким'юком. Але в нього й так усього доволі. Його на сходку могли й не кликати. А закликали, бо вони добрі, мов янголи. Вони всім м'ясо дають.

Причепурилася. Святочне тримала на смерть, та в отакий день... церковний хор чи не вперше співає в її душі, залитій сонячним, злегка мерехтливим сяєвом. Можна отут, у садочку, посидіти. Під черешенькою, на траві. В отакий святочний день любила з Ільком посидіти на траві. Під черешенькою. Лиш тепер замість черешеньки чорніє пеньок, а вигоріла від машинового трійла колись шовковиста трава перемелена гусеницями із землею. Ті машини, брязкотливо ревучі, накривали чомусь зрубаними деревцями.

Голодне військо мало йти на Румунію...

Ільчиха заледве пропхалася наперед. Аби гаразд розчути, що той шкіряний гаркавить з верхньої приступки східців, таким чином підносячись над людьми, що зібралися перед колишньою гміною. Люди — Ільчиху це вельми здивувало — були якісь насторожено понурі й неначе злі. Церковний хор безладно вмовкав у все ще просвітлений душі старої Ільчихи. Вона зизила на кряжистого, трохи пригорбленого Яким'юка — і тендітна, ніби з кристалю, душа її трощилась на друзки, безсило вдаряючись у його грубе, скам'яніле лице. На цих днях його середульша Доцька від червінки сконала. А він таки прийшов, — п р и й ш о в!.. По м'ясо. Щоб якнайбільше... Або й усе, — о, як багато при-

значив йому шкіряний!.. Сухий, мов стручок. Він кожному призначив м'ясо, — кожному-у-у!..

А про неї, схоже, забув...

Млин зауготів у вухах з наростаючою силою й Ільчиха, затинаячись, поспитала:

— Д-де моє м'ясо?

— Додому йди, бабо, — здивовано сумно порадив Яким'юк і хотів щось сказати шкіряному.

Не встиг.

Засміялися в гурті й Ільчиху прорвало:

— Видко правда, що багачеві дідько дітей задурно колише, а бідному й за гроші не хоче!

Яким'юк махнув рукою, а шкіряний у процесі вивергу благального гніву звернув гострий, з червоними прожилками носик на Ільчиху і схвально хитнув головою, коли та спершу послинила антрементовий олівець і смачно поставила хрестик. Шкіряного поза очі прозивали пуголовком, та Ільчиха цього не знала. Також не знала, що всі ті, хто мав необережність прозивати його пуголовком, уже були позбавлені права особистого листування. Ільчиху отакий прикрий факт хвилювати не міг — з тієї причини, що її сяк-так зліплена з болісних скалок душу буквально розпирала урочисто дзвінка, прозора музика. Органна, визначила б Ільчиха, якби знала, що воно таке орган та яка його музика. Цього теж Ільчиха не знала. Їй просто було не до цього, надто тепер, коли сміялася крізь плач, вицілюючи свою Гандзуньку, вдивляючись у її карі, з чорними крапиночками очі і прагнучи тільки одного, для неї зараз одного-єдиного: дочекатися своєї, справедливої частки м'яса. В Яким'юка різали свиней і забивали худобу, землю облягли сиві дощі, а вона — чекала. Терпляче. Самозречено. Своєї. Справедливої частки.

Вони причалапали втрюх. Десь надвечір. З ніг до голови забрюхані й страшенно злі. Серце Ільчихи защеміло від солодкого передчуття — відразу, як лише вздріла їх крізь заплакану шибку.

— Фу-у, — віддихався той, що в синій манти. Стрясаючи з форменного кашкета грязюку і не думаючи присідати на лаву, поспитав строго, аж щось обірвалося в серці Ільчихи:

— М'ясо призначили?

— Та призначили, призначили, — з напівострахом підтвердила Ільчиха, дивуючись, чого ж ті двоє в сардаках не заходять до хати, а мерзлякувато шуляться за порогом. В одного почерез ліве плече перекинутий був великий мішок.

— Красенько, красенько, кра-асенько, — той, що в манти, настромив на маківку свого кашкета і сказав лагідно: — Давай, бабка.

Ільчиха ніяк не могла стулити рота.

— М'ясо, кажу, давай!

Млин так загуготів у вухах, що навіть власного голосу вже не чула, скоромовку отого другого, за порогом — і поготів: "Таваріщ командір, таваріщ командір..."

Почалапали до хліва.

Млин гуготів.

Тримаючись за одвірок, Ільчиха німо дивилась, як оті двоє різали її Гандзуньку і про щось весело перемовлялися з "командіром".

На Ільчиху ніхто не зважав.

Епілог

Далі було ось що: у визначений час німецька радіостанція передала в ефір умовний сигнал: "Дортмунд мон крессе, астер, астер". А приблизно через два місяці Гершко спливав кров'ю у величезній ямі, — на перекинуту через яму широку дошку стали його одноплемінці. Перед "машіненгвером"...

Сорок сьомого, коли вивозили Яким'юка з усією родиною, до нього підійшов один із близьких сусідів та й поспитав глумливо:

— Я не казав тобі, Михя, що на білих ведмедях твоя земля?

— Я на тій землиці прижиюся, а тебе, скурвий сину, і сеся викине! — крикнув Яким'юк. Напоследок.

Що ж до Ільчихи, то перед самісінькою війною вона якоїсь бевки нахлебталася, помучилась трохи і вмерла.

Буває.

ЗА МИТЬ ДО ВІЧНОСТІ

Наснилося: вмер — і душа відокремилась од грішної плоті й оце подивовано-жалісно споглядала своє вмістилище, зболіле тіло, укінчено, без вороття простягнуте у дубовій труні, — "...яким-бо високим був за живота, й не помічав того ніколи!.." — та й не міг помітити: земля пригнула його до себе; кам'яниста, сіра від одвічної спраги, вдячно хрупотіла під ревматичними ногами — й знав напевне: цей клапоть мертвої землі віднині й навіки стане його мукою задля щастя інших. Тих, котрі ще мали спродитись на світ, котрі вважатимуть його дивакуватим відлюдьком; та й не лиш вони, — голова колгоспний завітав якось — на Покрову, здається — до господи і, сякаючись у зіжмакану хустинку — сховавши нежить у полі, — сказав:

— Діду, ви б ото на село перебирались. Колгосп виділить квартиру, як не захочете з дітьми жити.

— Не захочу, — повторив тихо, дослухаючись до тупого щемливого болю у поясниці. — Вони — то собі вони, а я — то собі я. Чи неправду кажу, Гервасію, га?

— Ваша правда, діду, можливо, що й ваша, — знічено погодився колгоспний голова й шморгнув напухлим, із рожевими прожилками носом. — Кляті дощі...

— Ти, Гервасію, спали кукурудзяної муки й подихай через ніс отим димом.

— Чи допоможе? — Гервасій безнадійливо махнув рукою і встромив у старого почервонілі од безсоння очі. — Слухайте, діду, може б, та на село перебиралися, бо мені в райкомі все допікають: як це такий багатий колгосп та не знайде примістя в селі для заслуженої людини? — й добродушно повняве лице аж видовжилось від мовчанки.

— Ти їх, з райкому, до мене посилай, то я скажу, що треба, і тобі дадуть спокій.

— Вам легко говорити, діду, — засмучено зітхнув колгоспний голова й ураз пожвавився: — Діду, малий років за три-чотири піде до школи, то чи не далеко відси ходити? Чи не жалько вам буде правнука?

— Та коли то ще буде, — з опечаленим осміхом відказав старий і з кутиків глибоко посаджених очей випорснули підсмішкувато лукаві зморшки. — Я старий гриб і мене з корінням краще не рвати.

— Як знаєте, діду. — Обіпершись руками за покраєць лавиці, з натугою підвівся й, потупцявшись трохи на місці, спитав про здоров'я малого.

— Василик дужий, нівроку.

— То й слава Богу. Не гадав — не думав, що вижиє, — швидко сказав колгоспний голова і нерішуче докінчив: — У вас, діду, не знайдеться краплини дикого меду? Клята простуда замучила, а лягти в лікарню все ніколи...

— Чом не знайдеться, Гервасію, знайдеться... — заметушився старий. — А з дітьми жити не буду. Їм про своє думати, мені — про своє... — тихенько повторив, коли діти й онуки стали обтикати смєречиння пругким житечком з його колись мертвого поля.

Він розчулився і трохи сльозу не зронив, якби міг плакати. Безтілесні не плачуть. Отож утішаючись своєю солодкою безвагомістю, приглянувся до Василика, — хлоп'я, стоячи в узголів'ї, стріпнуло чорнобрив'ям і посміхнулось, — і впізнав у ньому себе, і собі посміхнутися хтів у тоті очата, виповнені горіховим узваром, якби не клята безтілесність, — "...а бодай тобі!.." — й уже прокидаючись, пригадав, як просив його Василик: "Дідусю, з ярого жита віночок мя сплетіть..." — і прокинувся: сволок правобіч окреслила майже непомітна тінь і деркач поза хатою боязко пробував голос.

Безтілесний, він споглядав не лише свою плотську оболонку, надійно впресовану в останній свій прихисток — дубову труну; він споглядав не лише своїх дітей та онуків, — до тіла мовчазливо йшли ближні і далекі сусіди і кожен тримав у руці запалену свічку. Відчайдушно ридали крокви. Тихо потріскували свічки.

"Ти... ти... ти ж кирниці втопилася! Прийшли твою хатку валити, — не винен я, Василичко-о-о!.. бігме не винен!.. не зі своєї волі відважував крокви — мене влада примусила... — а ти вийшла з хатки у чім мати на світ породила, з розплетеною косою, припала на коліна перед надвірним порогом і поцілувала поріг, і з подвір'ячком ти попрощалася, пішла — та й шубовснула у кирницю. Москалі-солдатики стояли в саду і плакали".

Василина з розплетеною мокрою косою йшла попереду. Як і тоді, була у чім мати на світ породила. Свічка в її руках догорала. За Василюю брела розпухла з голоду стара Ільчиха і замість свічки несла перед собою в руках череп'яну мисочку з якоюсь відразливо смердючою бевкою. А за Ільчихою плентався її добряче підпилий Ілько з курмеем на вже затверділій шиї, — "... що, любчику, добалувався-допився у Гершковій корчмі?.." Гершко тримався позаду Ілька. Розпанahanі кулеметною чергою груди густо сочилися кров'ю, але він ступав рівно й упевнено, мов солдат-переможець. А за ним, тримаючись за руки, йшли-колихались його доньки-близниці красуні Сара і Товпка. Голови у них були прострелені. Вони самі прийшли до гміни, призналися, що вони жидівки і що їх треба убити. Поліцай Федько, не довго розмірковуючи, переклацнув затвором, звів карабін і вистрелив обом у чоло. Скільки ж їх до нього сходиться, сусідів близьких і далеких!..

Востаннє жалісно скрипнули крокви і вмовкли. Тепер він спозирав одного тільки Василика в узголів'ї. Близьких і

далеких сусідів уже не було. Як давно-о-о уже не було і їхніх осель...

Якийсь час лежав, доки не відчув тіло, надто ж тупий, замираючий біль у поясниці, — ".. а бодай тобі!.." — поглянув у вікно. Боязкий розвидень розстелив по долині повісма туману. З нього, мов стирчаки, витикались верхівки яблінок. Дощ перестав опівночі, мабуть, — уперше не почув дощу. На шибці де-не-де висрібнюють ядерні крапельки, — "... дай, Боже, щоб туман та на землю влігся..." — поквапом помолився, тихесенько вийшов надвір і вмився холоднющою дощівкою /завбачливо полишив коновку під ринвою/ — і повернувся до хати.

Василик посміхався увісні, — той осміх забачив, як очі при звичаїлись до затишно теплого сутінку: хлоп'я розметало ручата на ліжечку з пахучої яворини. Тоте ліжечко змайстрував опісля того, як дівча-листоноша, прикликаючи й'го до ворітець, співчутливо-розуміюче посміхнулось і, вираховуючи пенсію, тремтливою зморшкою розполовинила веснянки на перенісці:

— Не знаю, чи вам казати...

— А що маєш до мене, доню?

— Та... вже й сама не знаю... — стенула плечима і зайшлася густим рум'янцем. — Яринка мене просила.. ви знаєте, ми з нею подруги... вона просила...

— То чого ж хоче онука? Чом не одвідує мене?

Дівчина заціпнула сумочку з грішми, здивовано зиркнула на старого й відвела погляд.

— Ваша внука дитинку матиме...

— То й гаразд, — полегшено відітхнулося старому.

— Який-бо гаразд, — зажурено відказала й зітхнула. — А де ж наречений? — і вже не відводила погляд, і рум'янець поволі одлинав з лиця. — Ось так... І куди ж їй подітись!..

Вона така добра! — крізь плач зойкнула дівчина. — Її вигнали з хати. Вуйко Петро на весь голос обіцявся, що зречеться Яринки.

— Ну, це він так зопалу, — сказав, заспокоюючи не так дівча-листоношу, як себе; уже хто-хто, а він знав круту вдачу сина, — той слів на вітер не кидає... — Перекажи Яринці, що до пори-часу житиме в мене. Скажи, що все ще нагаразд вийде.

Й усередині в нього все закам'яніло, як заходився обтісувати яворину... та не для ліжечка, — його вимайстрував потому, — для колисоньки, що її примайстрував на шнурях до сволюка умалюсінській комірчині; "зуміла... такою стати — зумій і прожити не так гойно, як жила дониньки..." — й за місяць-два, упевнившись, що внука звикла таки до заступа й сапи, навчилась доїти ворозку його корівчину, що її, з проточеним рогом, напивавсь у Яворові, що причепурила як слід свій притулок — закутень, до якого роками не заглядав, надяг на голову барвисту кресаню та й, обпираючись на сукуватий ціпок, попрошкував до сина, маючи на гадці замирити батька з донькою, хоч лиш один Бог відає, як тяжко йому йти до Петра, бо вже звіддавна запанувала між ними згірдлива недолюбленість: син, його найменший, найулюбленіший, тільки й дбав про те, як нажити побільше грошей, і чворак у нього, й машина, і два кольорових телевізори, а він, часто не вельми дотримуючись ладу із законом, усе корпав гроші, "бо йому, бачте, дуже закортіло, придбати румунський гарнітур", і неприязнь до старого загострилася, коли той навідріз відмовився продати хатчину кіногрупі.

— Вони ж її, Петре, спалити хотіли, бо їм для кіна так було треба.

— Тату, але ж гроші, гроші які! Стало б і вам і...

Старий втупив у нього збляклі, сльозою приімлені очі, й скрушно похитав головою:

— Що ти тямиш у цьому, Петре. Спалити ... Краще б і мене вже спалили... — й уже за порогом сказав: — Із собою на той світ не забери нічого, тобі все залишиться.

Й чим коротшала дорога до сина, тим гіркішав спогад про нього, — "...зажиріла його совість, ой зажиріла..." — Петро, аж до синяви поголений, напахчений, у брунатному в іскорку костюмі запросив старого до столу й гукнув на жінку, щоб подавала. Невістка з вогким іще, обсілим бігудями волоссям накладала на стіл і на помаджені губи кривились у силуватій посмішці. Старий завів бесіду про Яринку і син, не даючи договорити, рубонув у крайстола ребром долоні й аж підвівся, зриваючись на крик:

— Тату, вона у мене жила, як у Бога за пазухою. Що забаглося — мала, Яринці — те, Яринці — се, а ти все винна! — звернувся до жінки: — Ти наряджала її, ти догоджала їй! Вона ходила, мов та пава. А що виходила? Ганьбу на мою голову! Б-боже!..

— Ти ж сам догоджав їй у всьому! — огризнулась невістка і за пересваркою не помітили, що старий зібгав у кулаці кресаню і подався геть, і ще довго йому вчувалася хвацька музика чужого весілля, і бубонів сам до себе: "тут — сваяться, там — веселяться, люди ж..."

— Дідусю, віночок мя сплели?

Четвертий рочок пішов, четверте літечко сплітає дитині віночок ярий, дослухаючись до жайвіра в небі, до сюрчання стрибунців у травах, до жеркотіння води в обважнілій нерухомості липневого полудня. Під цей час вода аж ломить зуби.

— Ще не сплів, ягідко, — попестив правнука по голівці й долоня ще довго теплилася спокійним теплом дитини.

... Розпалив у грубці ватру, здоїв корівчину і як до хати вніс дубову коновку, в якій аж понад край молоко пухирить-ся, то правобіч сволюка тінь почіткішала, — зійшло сонце й туман спалахнув ізсередини і розійшовся, і вдалині заблискотіли високовольтні вежі. Позаторік електрики зводили їх і зчаства навідувались водиці випити, а то й просто погомоніти, коли випадав короткий перепочинок. Старий пригощав їх ягодами, молоком, — "усим, що Бог послав", — і бригадир електриків, засмаглий, з трохи розкосими веселими очима всмакував паперівки й усе обіцявся протягти тоту електрику до хати, "бо ж у двадцятому столітті не місце гасовій лампі", і тота електрика таки засвітилась у хатчині: — "...а бодай йому!.." — засвітилася, та ще так, що й осліпила старого: як за вікном тужливо зашурхотів падолист, а маленький сидів на ліжечку, смішно підібгавши пухкі рожеві ноженята і зорив у вікно без осмислення, без почуттів — просто дві антрацитові грудочки зблискують і слина пухирцями стікається з кутиків губенят на підборіддя, Яринка сказала:

— Як дитині без чоловіка — й гадки не доберу, — а що старий незворушно мовчав, то вона узяла Василика на коліна і благально видихнула: — Дідусю, ви тільки не сердьтеся, бо вже так вийшло... — поцілувала маленького у вихорець. — Дідусю, я виходжу заміж.

— То й добре, — кивнув головою старий і присів на табурет. — Я ж казав, що треба тобі чоловіка.

— Бачте, дідусю, тут справа така... — дивлячись у вічі старому, відклала, просто в і д к л а л а дитину і щось холодне й жорстке стиснуло горлянку, та внука нічого і не помітила на його виду, тихо й рішуче заговорила: — Ви мене зрозумієте, повинні зрозуміти... Він любить мене.

— Се хто?

— Ви його паперівками все пригощали.

— Он як...

— Він любить мене, але... — й зизить очима на Василика, — його рідні про дитину нічого не знають.

— То чого ж ти хочеш? — холодно поспитав, хоч і здогадувався, що скаже; вона й сказала:

— Дідусю, най Василик поживе з вами, а згодом, як лиш вийде нагода, ми заберемо його.

— І коли ж випаде тота нагода?

— Хіба я знаю, — трохи розгублено й сердито відказує. — Тра' мені про себе подбати, адже я молода!

— Еге ж, ти ще дуже молода, — покірливо згодився старий — і зіщулився в передчутті болісті у поясниці, — роби, як знаєш... — і сумовито докірливим поглядом змівряв Яринку з ніг до голови.

— Дідусю... — Василик з покрайниці ноження звів. — Дідусю...

Стоїть на долівці і не докоряй, щоб узувся, — посміхається, ніби й не розуміє, чого від нього хочуть, облизує напухлі від сну губенята і на запитання, чи не занедужав, бува, заперечливо похитує голівкою і заходиться взувати черевички — і за якийсь час вони стануть замалі для нього: діти звикають до обнови як до молока і зараз не йому судити, добре се чи погано, часто згадуючи, як не було в нього ні обнови, ні молока; то було колись — так давно, що й не пригадати, коли; то було надто давно і найменший порух серця невловимо наближав його до краю, тож і приснилося недарма, що вмер...

Безтілесний, він споглядав не лише свою плотську оболонку, надійно впресовану в останній свій прихисток — дубову труну; він споглядав не лише своїх дітей та онуків, — до його тіла мовчазливо йшли ближні і далекі сусіди і кожен тримав у руці запалену свічку. Відчайдушно ридали крокви. Тихо потріскували свічки.

"Ти... ти... ти ж у кирниці втопилася! Прийшли твою хатку валити, — не винен я, Василичко-о-о!.. бігме не винен!.. не зі своєї волі відважував крокви — мене влада примусила... — а ти вийшла з хатки у чім мати на світ породила — та й шубовснула у кирницю. Москалі-солдатики стояли в саду і плакали".

Василина з розплетеною мокрою косою ішла попереду. Як і тоді, була у чім мати на світ породила. Свічка в її руках догорала. За Василюю брела розпухла з голоду стара Ільчиха і замість свічки несла перед себе в руках череп'яну мисочку з якоюсь відразливо смердючою бевкою. А за Ільчихою плентався її добряче підпилий Ілько з курмеєм на вже затверділій шиї, — "... що, любчику, добалювався-допився у Гершківій корчмі?..". Гершко тримався позаду Ілька. Розпанахані кулеметною чергою груди густо сочилися кров'ю, але він ступав рівно й упевнено, мов солдат-переможець. А за ним, тримаючись за руки, ішли-колихались його доньки-близниці красуні Сара і Товпка. Голови у них були прострелені. Вони самі прийшли до гміни, призналися, що вони жидівки і що їх треба убити. Поліцай Федьо, не довго розмірковуючи, переключив затвором, звів карабін і вистрелив обом у чоло. Скільки ж їх до нього сходиться, сусідів близьких і далеких!..

Востаннє жалісно скрикнули крокви і вмовкли. Тепер він спозирив одного тільки Василика в узголов'ї. Близьких і далеких сусідів уже не було. Як давно-о-о-о уже не було і їхніх осель...

Хлоп'я, обтершись до порожевіння шорстким рушником, щось намутикує собі під ніс і підступається до столу й ніжні пальчики нетерпляче заворушилися на білому обрусі, коли на кружку запарувала пухка — "...прецінь молоко збігає!.." — кулеша. Заспокоївся, виповнюючи миску парую-

чим молоком, — "... то погано, як на грубку збіжить, бо корівці пошкодить, грубку сіллю посиплеш, а чи допоможе?..." — підсунув дитині тарілочку з бринзою, — "гаряче, ді-іду..." — аж сльозина закрутилася, зблиснула друга й погасла у тремтінні м'яких вигинчастих вій.

— Мо', не маєш чим студити?

— Маю, дідусю, — й слухняно складає губенята дудочкою і придуває на ложку.

Старий і собі сьорбав, та сьогодні йому не смакувало — й оте, що наснилося, тепер стало для нього віщуванням душі, яка заниділась у німічній тілесній оболонці і прагнула на волю, у небо, і стиха зітхнув та й проковтнув тугу і холодну слину — й усе потонуло в рожевій каламуті.

— Дідусю, що з вами? — зорить хлоп'я злякано-пречистими очима.

— Їж, Васиliku. Їж.

І через силу продовжував сьорбати й кулеша в'язла на зубах, і заспокійливо цокав годинник при одвірку, приворожуючи й'го до себе, — то невблаганно скапувало у пройдешність його життя.

— Дідусю, ми Василика Другого не годували.

— Зараз погодуємо, дитинко.

Він таки забув про бузька, як давно забув про всяку-всячину, що в ній борсався вже відколи, а не дав торкнутися тим дрібним правдам і неправдам душі своєї, бо все промайне і щезне, залишиться хіба що у пам'яті, коли залишишся ти, а ти залишишся і по смерті, бо залишиться душа, вона — та не вмирає, годинник, знай собі, вицокує, не пам'ятав, коли придбав його, як не знав, коли він зупиниться.

— Красно дякую, дідусю.

— На спожиток, дитинко.

Прибрали зі столу. Важко ступаючи — дитина з підстрибом гайнула — вийшов надвір і якусь мить стояв осліплий та оглухлий, і земля під ним чомусь угиналася, засмоктуючи по коліна, по груди, по маківку його зболілу плоть; а насправді він старечо знерухомів і правнук нетерпляче тупцяв на місці, — "діду-у-у..." — повз вухо фуркнув горобець і зацвірінкав сердито, й сорока зловтішно його передражнявала, — "діду-у-у..." — "підемо косити, Васиliku", — коса на цей раз ніби розпухла в руках і налилася гарячим тягарем, — "підемо, дідусю!.." — ця нетерплячка невиннолагідна змусила його закинути косу на плечі і зійти з Васиlichem у видолинок, бо: "косить коса, коли є роса, а нема роси — то й нема коси", бузьок чекав на них, туди-сюди гордовито походжаючи, — "Васиliku!" — гукає правнук, але бузьок, здається, його не чує, щось винишпорюючи у траві, кілька сливочок ліворуч, а то все яблуньки зусібіч пахнуть призеленкуватим плодом, а вони собі йдуть і волочать за собою по траві темну, хвилясту пасмугу; зарошені ноги не болять, як перше, і якби не все наростаючий біль у поясниці, було б і справді добре втішатися тим, що дає тобі Бог.

— Правда, що не можна їсти ці яблучка?

Він-бо знає, що не можна їсти недозрілу живність, та все ж питається.

— Правда, хлопчику.

Доки не зійдуть у видолинок, йому доведеться відповісти на безліч запитань; здавалося, ця дитина для того й народилася, щоб запитувати — і чим більше запитувала, тим важче відповідалося.

— Чому ви старі, дідусю?

І справді: чому передчасно зістарився?.. чому, де і коли розтратив силюнку?.. хто винен і чи хтось винен?.. — і таки зізнався, що не відає причини, й Василик співчутливо по-

глянув на нього і небавом, зриваючи пелюстинки з голівки романцю, поспитав:

— Дідусю, у вас була мама?

— Була, Васиliku, — відповів потривожено, ніяк не можучи збагнути, до чого той хилить.

— Дідусю, в кожного є мама?

— Авжеж, Васиliku.

— Тоді... де ж моя... мама? — вимогливо поспитав і запитливими очатами прикипів до старого.

— Вона ще прийде, люба дитинко. Вона ще прийде, твоя мама.

— Правда? Мені ще й тепер сниться, що вона цілує мене... Лиш боюся, що не прийде...

— Не думай про це дитинко. Дивись.

Василик Другий незграбно повернувся до них яскравочервоним дзьобом, заклопотаний лиш одним: де віднайти поживу для кволих лелеченят? — і згадалося: "косить коса, коли є роса, а нема роси — то й нема коси", — згадалося: невміло замахнувшись, заповоров кіссям у землю — і зламав, і спересердя сплюнув, і вилаявся, а відтак зачервонівся, — перед ним стояла Христина: "косить коса, коли є роса, а нема роси — то й нема коси", ш-шурх... ш-шурх... ш-шурх, трава лягає у покiс і за спиною сміється правнук, певне, з бузьком бавиться, ш-шурх... ш-шурх... ш-шурх... — як випростався, в очах потемніло і темiнь луснула на безліч синювато-жовтих з кривавим виблиском скалок і вони довго, щось дуже довго відгасали в траві. Тепер видів напрочуд виразно: правнук тримає бузька за крило, — міг перелічити кожну пір'їночку на крилі і кожну волосиночку на голівці дитини, — і перехопило подих і горло пройняло гіркiстю: поряд з Василиком білила Христина на тлі прив'ялого покосу, "Христи-

но, Христю..." — лиш спромігся виштовхнути з горлянки й зрозпачено ворухив губами.

Йому так легше стало.

Йому здавалося, що каже їй те, чого сказати не міг тоді, коли вростали, приголомшені першим міцним цілунком, у землю, коли на всьньому світі не було щасливішого від них, — якби міг сказати їй те, чого сказати не міг тоді! — був правнук, бузьок, і... не було Христини, бо ж стала прахом під трав'янистим горбочком, під хрестом дубовим, — "... що кому відведено — те й відведено..." — і все гадав, чого б їй з'являлись отут пройдешною, чого їй треба від нього? — "...Б-боже, що я кажу, це лишень-бо видиво!.." — бузьок затиснув у дзьобі якусь поживу, злетів у небо і Василик довго дивився йому вслід, — "...а чи не пора за косу братися?.." — ш-шурх... ш-шурх... ш-шурх, а руки німіють і покіс не той, йой не той.

— Дідусю, чом у вас плечі змокріли?

Кісся синювато миготить у траві і ноги оббризкує соком, та не соком — травиною кров'ю.

— Діду-усю...

— Помовч!

І замахнувся, і підкосилися стеблини, — коса вислизнула з рук і старий повалився на свій останній, мабуть, покіс, і нестерпний, палючий біль розкрояв поясницю, а він лиш тихо стогнав, обмиваючись холодним липким потом; він боявся, щоб не вирвався біль назовні і не злякав дитину диким ви стогоном — і тихо стогнав крізь заціплені зуби й у роті загустала слина і бджола спокійно кружляла перед ним, розбризкуючи крильцями сонце. Крильця барвисто вигравали й він прикипів до них очима, що їх неначе сіллю присипали, чіпким поглядом прив'язав бджолу до себе, не тямлячи — навіщо, навіть коли пригамувався біль, іще довго

слідкував за тією безжурно жвавою грудочкою, наслухався до її бадьорого дзизчання — і почув плач, і не плач — боязке квиління в шорсткуватий покiс.

Підступившись до Василика, погладив несміливо по голівці і, злагіднений пружкою лоскiтливiстю кучерикiв, не зронив ні словечка, та й не знав, що й мав казати: "помовч..." — а воно й покривдилось, бо не звикло до цього: помовч! — та й не тра, щоб звикало до цього.

— Васильку-Василику, годі плакати, бо вже бузьок біля нас походить.

— Василик Другий?

— Птах тягнеться дзьобом до твоєї долоньки, до гостинця, що несеш ти йому. Птах віщує добрість, бо не з кулаком, а з гостинцем ідеш до нього. Він забув свою маленьку покривду.

— Він бере, дідусю!

Бузьок кумедно киває дзьобом і злітає, і робить над ними величезне коло.

— Дідусю, хіба це правда?

— Ади правда, що як бузька покривдять, то він приносить жарину в дзьобі й спалює хату кривдникові. Кажуть люди — правда, то чом се має бути неправдою?

Люди знають, що кажуть, навіть отоді, коли роблять те, чого й робити не слід: над осіннім селом кружляв бузьок; він прощався з осіннім селом, він останній кружляв над селом, мабуть, дуже, ой дуже звук до нього; він, мабуть, робив останнє коло, як чиясь вража душа посміла стрельнути у птаха. Птах подивовано завмер у небі, ніби за хмарину зачепився, а звідтак упав на землю з докірливо гірким кигиканням.

— Тая лиш купив дубельтiвку. Хотiв спробувати, як б'є, — й масні губи глузливо-злякано кривилися: — Що вам, яко-

гось бузька шкода? — і поклявся покласти могорич "за упокій душі убієнного", чим іще дужче розлютив односельців, і хоч його добряче оштрафували, масні губи кривилися глузливо-злякано: — За що?

Та найдужче побивався за дубельтівкою з оптичним прицілом, навіть обіцявся подати в суд за втрачені 2000/дві тисячі/ карбованців, бо старий, не роздумуючи, гримнув зброєю об бетонний електричний стовп і зброя розлетілася на друзки, та й пішов собі, залишаючи опісля себе оті масні з пінистою сукровицею ізсудомлені губи, — удар трохи нижче сонячного сплетіння із спрямуванням кулака д'горі, як його вчили у школі панцированих смертників, — й опісля тривалих пошуків підібрав бузька за селом, на пасовиську. Птах не боронився, підбитим крилом кривавлячи поруділу траву, — "...а бодай тобі!.." — це він про застрільника. Птах зіщулювся і старий як міг заспокоював бузька, перев'язуючи рану рукавом чесаної сорочки, — "...якраз у свято стрельнув, лайдак пустий!.." — і настійливо просив ветеринара зайти у невідкладній справі, і дехто ще довго підсміювався нишком: "з'їхав з глузду старий", а йому — байдуже, йод і всілякі, ним знані мазі допомогли: бузьок оклигав і чекав у стайні на весну, школярі приносили поживу і поволі птах при звичаївся до людей, повірив у їхню добрість, хоч у стайні білизна його потьманіла: як-не-як, а неволя — і приневільницею була зима, куди біліша за лелеку, — таких морозів і таких хурделиць старий не пам'ятав звіддавна...

Сидів на рипкому табуреті побіля ліжечка дитини й під вовче завивання хурделиці мізкував, що його вдіяти: цілющим, до східсонця назбираним зелом, на воді з-під чорного каменя перекипілим, поїв дитину, годував калиною, натирив йому лиш знаними мазями, примовляв ворожковим словом, на колінах благав од потемнілих ікон помочі, та все

було намарне: з обайдужілим ликом мистецьки вималювані святі зорили на Василика і немовби прислухалися до хрипіння ватри у грубці.

— О, вітри-сніговії!.. — несамохіть вихопилось з болісних надр грудей.

Пішов би до сусідів порадитись і помочі попросити, — немає у нього сусідів!..

Здригнувся, з острахом відчуваючи, як затерпають руки і ноги, — виринаючи з холодної їмли небуття, не так до нього, як до його тіла мовчазливо йшли ближні і далекі сусіди і кожен тримав у руці запалену свічку. Відчайдушно ридали крокви. Тихо потріскували свічки.

"Ти... ти... ти ж у кирниці втопилася! Прийшли твою хатку валити, — не винен я, Василичко-о-о!.. бігме не винен!.. не зі своєї волі відважував крокви — мене влада примусила... — а ти вийшла з хатки у чім мати на світ породила — та й шубовснула у кирницю. Москалі-солдатики стояли в саду і плакали".

Василина з розплетеною мокрою косою ішла попереду. Як і тоді, була у чім мати на світ породила. Свічка в її руках догорала. За Василюю брела розпухла з голоду стара Ільчиха і замість свічки несла поперед себе в руках череп'яну мисочку з якоюсь відразливо смердючою бевкою. А за Ільчихою плентався її добряче підпилий Ілько з курмеєм на вже затверділій шії, — "... що, любчику, добалювався-допився у Гершковій корчмі?..". Гершко тримався позаду Ілька. Розпанахані кулеметною чергою груди густо сочилися кров'ю, але він ступав рівно й упевнено, мов солдат-переможець. А за ним, тримаючись за руки, ішли-колихались його доньки-близниці красуні Сара і Товпка. Голови у них були прострелені. Вони самі прийшли до гміни, призналися, що вони жидівки і що їх треба убити. Поліцай Федьо, не

довго розмірковуючи, переключив затвором, звів карабін і вистрелив обом у чоло. Скільки ж їх до нього сходиться, сусідів близьких і далеких!..

Востаннє жалісно скрипнули крокви і вмовкли. Тепер він спозирав одного тільки Василика в узголов'ї. Близьких і далеких сусідів уже не було. Як давно-о-о уже не було і їхніх осель...

Тягар незумисної вини тяжким жорном лежав на душі!

Видихнув:

— Прости мене, Василю, як можеш. І ти, Василю, як можеш, прости мене... — До пуття не добираючи, за що його мав прощати Василик, втупив ледь присліплі від набіглих сліз очі у напівзамерзлу шибку і слова полилися самі собою:

— О, вітри-сніговії, благаю вас, молю: один-єдиний раз — лиш один-єдиний! — згорніть свої крила студені та не замітайте стежечки-доріжки, бо тоді з цією дитиною не виберуся ізвідси, і тоді проклену вас, бо кому і що ся дитинька винна?

Хурделиця скреготить у вікні колючим снігом, і як вийшов надвір, вона гострими кігтями вп'ялася у нього, насочуючи світ білою каламуттю, — два кроки ступиш — не скоро намацаєш двері, двадцять кроків ступиш — не повернешся до хати.

Підкинув у ватру кілька полінець, знову присів на табурет і до болю в скронях обхопив голову руками й у непам'яті хрипке вистогнування — "мамо, матусю..." — пригинало старого до ліжечка з яворини, що тепер відгонила чомусь воском і ладаном, і вперше пожалів, що зважив на сльози правнука і не віддав дитину Петрові, — "... від них до шпиталю так близько..." — й слово до словечка пригадав листи Яринки, спершу безтурботно хмільні: "він мене любить... перетерпить трохи і скоро ми заберемо Василика..." —

"... заберемо..." — "чом не відписуєте, дідусю?.. як поживає мій Василик, моя дитина?.. мені так сумно одній!.." — і вкотрий уже раз ватра пожирала її радості й печалі, віру і зневіру, боязку надію усе міцніючого чуття материнства. Старий зненавидів тоті листи. Він їх перетворював на чорні рурочки спопелілого паперу.

Дві школярки, дві близниці, дві чорнобривки перед навідуванням до бузька приносили Василюкові маленький гостинець і само-собою так вийшло, що охрестили птаха Василюком Другим. Що тепер їм скаже, тотим близницям? — і від згадки, як лагідно пірнали пальчики в його кучерики, старий уперше голосно заплакав і, соромливо одвернувся від правнука, стрівнувся поглядом із образами і, не втираючи сліз, благально звернувся до крайнього зліва, найпочорнішого образу:

— Святий Миколаю-угоднику, зглянься наді мною та відверни смерть од сеї дитиньки, бо ти — старий, і я — старий, а воно — маленьке, йому ще жити і жити, про що вам бесідувати в небі? — не зводячи погляду з умиротвореного і, як здалося йому, аж занадто спокійного, начебто байдужого Миколая, помовчав і спитав докірливо-тихо: — Чому ти не чуєш мене?

Святий Миколай-угодник співчутливо-сумно дивився на старого і — мовчав. За вікном ревіла хурделиця й у грубці боязко підскиглювала ватра. Він знав, що це означає. Коли в грубці скигнуть ватра. Тоді не ревіла хурделиця за вікном. Тоді було сонячно, зелено і навдивовижу тихо. Як буває лише на цвинтарі. Тоді влада йому наказала — не лиш йому одному з майстрів! — розбирати верхи на сусідських оселях. Хурделиця за вікном ревіла людськими голосами і з цим годі щось вдіяти. Василик крізь хрипіння вистогнував. Повіки у дитини раз-по-раз здригалися й у кутиках очат іскрилися крупні дитячі сльози.

Серце старого пойняла несамовита туга. Він хотів іти. Бігти. Летіти. З Василиком. Але йти, бігти, летіти з Василиком не було жодної можливості, — хурделиця зірвалася з ланцюга...

Довго спозирав Ісуса Христа, ще не геть зчорнілого на образі, нарешті звернувся до Нього:

— Ісусе, Сину Божий. Я не можу звертатися до Отця Твого, бо ж знаю, що недостойний. Тому я звертаюся до Тебе. Ти, саме Ти прирік себе на заклання задля всіх нас, на цьому грішному світі сущих — і тому я хочу порадитися з тобою... Так, Сину Божий. Так! Я — грішний, бо на цьому світі навіть якщо ти не йдеш до гріха, то гріх іде сам до тебе у подібі кучерявої курви — голови сільради з двома емгебістами на додачу. Куди ж подінешся? Будеш розбирати верхи — і квит! Усяка ж бо влада від Отця Твого... Скажи мені, Сину Божий: чи міг я противитися владі, яка від Отця Твого? Мій тяжкий гріх вимушений. А як вимушений, то він простимий. Бо не від мене мій гріх — від безбожників. Але ж Господь і безбожників тримає на цьому світі... Воно так, значиться, і має бути, — зробив висновок старий і діловито звернувся до ікони: — Ісусе, Ти постраждав за всіх нас. Але що завартує Твоє страждання, як зараз — оце зараз не проявиш Ти всеблагі милосердя своє? — Старому здалося на коротку мить, що Син Божий з цікавістю наслухає його. — Будь милосердним, Ісусе. Не відбирай од мене Василика! Ну... яка ж Тобі користь від нього, малого і не-тямущого? Будь чоловіком, послухай: на світі пожив я доста, звідав правдонуку і неправду — і ти не забудуєш, як мене забереш до себе. Нам буде про що поговорити. Я закликаю Тебе: будь милосердним, адже Ти – Син Божий!

Не дочекавшись відповіді, розчаровано сумно всмінувся Йому в очі і заговорив до образу Богоматері. Вона, як і всі матері на світі, співчутливо дивилася йому в очі. У нього.

— Пресвята, Пречиста Маріє-Богородице, заступнице матерів і дітей їхніх. Зглянься наді мною і відверни смерть од Василика! Ти — жінка, ти — матір, ти повинна, ти мусиш ублагати сина свого, Христа, щоб не відбирав сю дитинку від мене. Він послухається тебе, бо як забере Василика од мене, то кого ж я частуватиму диким медом, га? Що ти мені скажеш, Пречиста Діво-Богородице? Чому Твій син мовчить і пальцем-об-палець не вдарить, щоб мені допомогти? — і до болю в очах вдивлявся у святу Марію.

Богородиця — мовчала. З таким виразом обличчя, ніби-то зараз — ось-ось! — нерозуміюче байдуже здвигне плечима й одвернеться. Ватра вже пригасла і вкрадливий сутінок заповзав у хатчину, і правнук у гарячці захлинався маренням: "м-амо, матусю..." — й ось уже заходиться дзвінкотливо-радісним сміхом.

Передсмертним.

Старий рвучко випростався, аж щось ніби заскімлило у поясниці; старий з ненавистю й обридженням устромяв ув образи слово за словом:

— Слухайте ви, святі лика на образах: чого вартує ваша святість без милосердя, велич — без розуміючого співчуття, красивість — без добрості, що так прикрашає нас, людей? Насправді ви нічого не вартуєте, а до мене приходили не раз і давали за вас великі гроші... кінщики мені кіл тесали на голові: "Діду, роззуйте очі і на світ дивіться очима людини розумної. Ваша хата, що її купимо на спалення, порівняно з вашими образами взагалі не вартує нічого. Роззуйте очі!" А як же їх роззую? Я ніколи ще очі не роззував... Я собі так думав: хатки своєї збутися — не збудуся ні за які гроші, хоч би там що кінщики не давали. Бігме легше самому згоріти! А як у хатчині та без образів? Ви ж до мене від діда-прадіда перейшли. Як же я вас можу продати? За гроші... Дурні! Дурні!

вони всі! Ви — нічого не вартісні... я зрікаюся вас, образи, бо ненавиджу вас і не вірю вам більше! Ви були нічим, є ніщо, і будете нічим! Чуєте? Бодай хоч один раз чи просив я для себе у вас найменшої полегкості для себе? Не просив. Я горбився на землиці, своїй землиці, де більше було каміння, аніж самої землі. Ось цими руками я виробив туту клифу, а вас о допомі не просив. Я тішився здоров'ям, то чого мав би вас просити о допомі? А як у чужинській траншеї саперною лопаткою рубав німців наліво-направо, то хіба вас о допомі просив? Ви занадто святі для такої роботи, коли мозок людський на руки бризкає. Що вам до цього всього? Ви там, на небесах. А тут — земля. Кривава земля. Тут, у нас, дрібочка добра топиться у великій путні тяжкої кривди. Та що вам до цього, святі лика на образах? Від нас, грішних, ви занадто вже високо... Невже і на небесах правди немає?... Ех, образи мої, образи... Я все би простив, якби змилосерднилися над Василюком! А ви... Немає у вас ні отакусінької крихти совісті, мої образи!

Старий говорив і говорив, десь у глибочині єства ледь усвідомлюючи, що говорить зовсім не те, що мав би він говорити, що саме єство невблаганно стискає щось липке, маторошно чорне і студене — і старий збагнув у безнадійному відчаї, що це крижана холоднеча можливого прокляття Господнього, бо ж оте липке і чорне, що облягло душу, нестерпно супротивне Господу, і старий ревно молився, аж доки не дійшло до нього, що в хатчині так тихо тому, що хурделиця, нарешті, вляглася. Не вірячи очам своїм, пильно вдивлявся у вікно і шепотів: "Простибі тобі, святий Миколаю-угоднику — і прости мені, нетямущому... Простибі тобі, Ісусе Христе — і також прости мені, нетямущому... І ти прости мені, пресвята-пречиста Діво-Богородице — і простибі Тобі... І вам, вітри-сніговії, простибі... Я — борзо ... борзо виберуся в дорогу..."

Ніч рясно окроплює зеленкувате небо крупними зірками і вовче зголодніле виття нахлюпувалося з-під химерно обрисистих переметів, — "ми дійдемо, Васиliku, доберемося, хоч би там що..." — вихрипував старий і, пригораючи до грудей тепло закутану дитину і стискаючи шийку приклада своєї надійної одноцівкової, рішуче ступив у ніч на рипкий, мов питльована мука, сніг.

Різко, мов ляскіт батога, тріщали невидимі смереки й з кожним подихом усе міцніше злипалося у ніздрях. Не вибирав стежечку-доріжку, йшов навпрошки, бо стежечки-доріжки просто не було. Оглянувся, коли на виднопузі швидко зчорнілася тьмяно багриста пасмуга: хатчина підбадьорливо зморгнула старому тепложовтими очима — й він ступив уперед, не озираючись, пойнятий одним лише прагненням — дійти, вчасно дійти, перетворився у зір і слух і надивовижу вигостреним чуттям крізь товщу ліжника вчував судорожне калатання дитячого серця: "ми дійдемо, Васиliku, доберемося..." — виштовхувалося крізь одубілі губи, і наддав ходи, подеколи провалюючись у сніг по коліна, по пояс. Іній, розмерзаючись од гарячого в клубках пари подиху, змерзався на бороді крижаною облямівкою, — від несподіванки здригнувся, нашттовхнувшись на пронизливий фосфоричний блиск багатьох пар очей.

Старий зупинився, мов укопаний. Добре знав, що означає цей ненажерливий блиск ув очах. Не тямлячи себе од зненависті до цих підступно жорстоких тварюк, звів рушницю й не цілячись, маючи на гадці лиш одігнати зграю, спустив курок і сухе клацання громом обізвалося у серці. Ще раз і ще спустив курок, але намарне — пострілу не було.

Зграя підступилася ближче. Відкинув непотрібну вже рушницю. Підстьобнутий кволим ви стогоном дитини, ступив крок уперед, хоч і шанс дійти, порятувати себе і Васи-

лика був не більшим, аніж у риби з розпеченої сковорідки шубовснути назад у воду. Він ішов на вожака і звертався до нього, благав його:

— Тобі нема чого жаліти мене з дитиною, адже ти голодний і зграя лиш чекає на твій стрибок. Тобі нема чого боятися мене, безбройного, і ти вільний зробити все, що тобі заманеться, і я нітрохи не сумніваюся, що ти перший стрибнеш на мене — і не буде в цьому ні жорстокості, ні, бодай найменшої, несправедливості. Просто необхідно тобі вижити, у виживанні твоя перемога, а перемагає той, хто роздирає, а не кого роздирають. Але пригадай собі: чи стріляв у беззахисних твоїх вовченят, коли ніхто і ніщо не було на заваді? Пригадай-но: чи стріляв у тебе, коли зацькували тебе мисливці і ти втрапив у капкан? Я вивільнив тебе з тієї пастки, розірвав шнур із червоними прапорцями і дав можливість тобі втекти. Кажу тобі: ти зробиш велику дурницю, коли не стрибнеш на мене, бо зграя, коли перший цього не зробиш, не простить тобі і ти перестанеш бути вожаком, і, мабуть, вони роздеруть тебе. Та все ж я прошу: один тільки раз — один-єдиний! — не стрибай на мене, зроби цю велику дурницю, бо не за себе прошу, за Василика. Він — маненький, а я старий і костистий, і який тобі з нас наїдок? — розважливо говорив старий, підступившись впритул до вожака. — Тобі кривдно, що хтів я стрільнути в тебе? — в ніс ударив різкий нудотний сморід з ошкіреної пащеки. — А що би-м чинив ти, якби вліз у мою шкіру? Кожен, як може, боронить життя, і твоє щастя, що моя одноцівкова не стрільнула... Ну, пропусти ж мене! — владно докінчив, коли вловив краєм ока, що зграя закрадається на нього з-за спини.

Вожак трохи відступився і старий рішуче пішов на нього, все наддаючи ходи, бо тепер отся демонстративна рішучість була єдиним порятунком. Він ішов на бліді виблиски

світла, на тихий, дзвінкий у морозкому повітрі гул. Згря невідступно супроводжувала старого, кожної миті готова накинутися, збити з ніг, пошматувати, але вожак усе ще не кидався, підібгавши хвіст, одстрибував — і вже віддалік чорною невиразною тінню очікував на старого. Опозад не терпляче повискували ярчуки. Ці були менш небезпечні, та все ж од їхньої присутності так близько за спиною в старого раз-у-раз розворушувався колючий клубок під серцем, спираючи подих, проступаючи на чолі липким випотом.

Побіля гостинця вожак стрибнув убік і протяжно, з надривом завив. Йому різноголосе вторила згря і ще довго з п'тьми нахлюпувалося на старого даленіuche виття. Старий іще довго не йняв віри, що небезпека таки минулась, і поодинокі машини безупинно мчали повз нього, обдаючи лице сніговою курявою, а він усе ще вдивлявся у п'тьму, доки не вмовкло моторошне виття, й аж тоді, коли п'ате чи шосте авто промчало повз нього, старий з усе наростаючою тривогою подумав, що так стоятиме дорання і краще, доки не пізно, добиратися пішки.

Прошурхотів легковичок і хмара куряви заіскрилася червоно. Сплюнув йому вслід, опустив руку, збираючись уже йти, коли за поворотом зачувся деренчливий гул. Не маючи більше надії, усе ж проголосував і, на превеликий подив старого, вантажівка зупинилась. Водій усе порозумів з першого погляду. Мовчки розігнав машину і припалив цигарку, і тремтке жовтаве світло вималювало в сутені вилицювате, напружено похмуре лице. Випроставши натрудоватілі ноги, старий відкинувся на спинку сидіння і, видивляючись на розчищений гостинець, подумки підганяв машину, й від затишного тепла злипались очі, і паморозь на кущуватих бровах лоскітливими крапельинами скочувалася на підборіддя.

— Ви не журіться, діду, скоро приїдемо, — наслухав крізь дрімоту. — Знаєте, дуже люблю, аби хтось біля мене сидів...

Водій дивувався: скільки не живе, а такої хуртовини щось не пригадує.

— Борше, братчику, борше... — не витримав старий.

Машину занесло на слизьке. Водій заледве втримав вантажівку на закруті. Відказав, коли вже під'їздили до шпитальних воріт:

— У сорочці народилися, діду... — і замахав руками, відмовляючись від грошей, сам заніс Василика у приймальню.

Чергова сестра, висока ставна жінка, зміряла температуру і заходила енергійно надзвонювати в район, а старий, щоб якось заспокоїтись, розглядав ліки на скляних полицках, дивуючись, що їх так багато, почувавши тиху вдячність до чергової, — сказала ж, відклавши набір реєстраційний журнал: "Він житиме, дідусю, житиме".

"Житиме... А мені сьогоднішньої днинки не пережити," — спокійно подумав уголос і посміхнувся, коли пригадав незчисленну кількість ліків на полицках, — "...а котрий лік мені допоміг би?.." — подумав, роззираючись доокруг, приємно здивований тим, що більше не боліло і не проймав аж до кісток спекотний полудень, — це востаннє бачить усе те, на що Василюкові ще дивитись і дивитись.

На покосі розстелив хустину, на хустині розіклав простецький полуденок і приємно було видіти, як хлоп'я, набігавшись, з апетитом, властивим лиш дітям, їсть. Сам не взяв ані крихтини, придивляючись до брунатно-вузлуватої стебелини, до імлистого крайнеба, до гір, що втратили звичну синяво-зелену барву, — гори немовби злиняли під немилосердно палючим сонцем. Кінчиками пальців торкнувся покосу і знав, що тепла не відчує, — "...а бодай тобі!.." — як непомітно підкрадається те, про що людина воліє не ду-

мати. Заплющив очі, бо не хотілось, аби правнук помітив сльозину. Коли розклепив їх, то уздрів, що хлоп'я спить, аж заслинилося.

Рештки полуденку роздав горобцям і приліг спочити, і несамовитий галас цвіркунів анітрохи не дратував його. Наслухаючи низький гул комбайнів, — як заповловіє жито-пшениця, у Геврасія, голови колгоспного, прибавляється клопоту і не раз очі вихоплювали то тут, то там на путівці його пошарпаний газик, — старий глибоко вдихав терпке повітря, терпкості якого не відчував нині, зате відчував раніше, як і відчував тепло, тож не жалів, що залишився з одним-єдиним відчуттям — відчуттям холоднечі, — небавом і його втратить, але тоді йому буде однаково. Тоді, власне, уже ніяк не буде.

Небо, високе і чисте небо навіювало сон, проте боявся заснути, щоб не застукала кістлявиця увісні, бо ж його так кортіло прожити ще раз від першої та до сьогоднішньої, схоже — останньої днини! — і не тому, що він чіплявся за життя. Він добре знав свою хворість, аби надіятися намарне; знав, що помре, що це йому востаннє полегшало, що всупереч запевнянням лікаря — коли навідувався у районний шпиталь до Василика — таки помре; зрештою, котрий лікар наважиться признатися, що — помреш, але старий уже давно звикся з отсією неминучістю і покірно чекав свого кінця, і лишень було жалько, що всі його діти сьогодні та не схиляться над ним, бо те, що наснилося, лиш було заповітною мрією, а насправді, знав, станеться так, приблизно так: як уже буде по-всьому, Петро, його найменший, найулюбленіший, вдарить до братів і сестри телеграму, — так ось і так, навідайтесь, він — помер, а йому про це — й не знати, бо стане прахом, травною-росою стане, деревиною, — "...чи не тією он смеречиною?.." — що в її затінку любить бавитися Василик.

Гул комбайнів стих і цвіркуни загаласували ще завзятіше, бузьок не прилітав, йому, напевне, вистачило поживи, а може й він має клопіт сімейний чи якийсь інший? — "... хто безклопітно жие?.." — напружив пам'ять, аби згадати крихти життя, що їх звікував радісно, з утіхою, бо, що не кажи, прикрощі повсякдення, навіть отакісінькі — сказати б, і зовсім нікчемні, завжди виглядатимуть більшими від найбільшої радості, бо радість звеличує людину в її ж таки власних очах, а прикрощі принижують, здрібнюють... — і хоч як не силкувався, та ніяк не міг розвіяти холодну сірість, що покривала пережите щільною запоною; потім у тотій сірості проступило змарніле до жалісливого співчуття лице Яринки.

Вона й не помітила, що він увійшов до хатчини. Жалюгідно хлюпаючи носом, жадібно виціловувала сплячого Василика, і полохливо скинулася аж тоді, як під ним заскрипів табурет. Мовчки переснувалися поглядом: його — свинцево тяжкий, докірливий, її — боязко хисткий, усе намагався впасти на долівку.

— Як поживаєш, Яринко?

— Все гаразд, дідусю...

— Як здоров'я чоловіка?

Одвернувшись, здригнула пократими плечима.

— Нема вже його, дідусю.

— Знову тобі не пощастило?

Захлюпотівши носом, натужно висякалась.

— Нема вже його дідусю, нема... Рятував дитину від поїзда...

— Файний був хлопець... Ти поплач, а воно й полегшає.

— Мені вже легше...

— Вдома була?

— Ні, дідусю, я не повернуся додому.

— Дурницю кажеш, Яринко, ти хоч матір пожалій, — і

зловтішно якось підтвердив, що й справді Василик мав тяжку хворість, що навідувався д'ньому в районний шпиталь, куди на другий день його перевезла "швидка", навідувався аж до середини квітня, "доки не видужав і його, навіть і не спитавшись у мене, забрав до себе тато твій, а Василик десь почерез місяць взяв та й утік, і прийшов до мене".

— Мав блудити, сердешний.

— Чого б то?

— Дорога ж далека...

Яринка підвела на нього, заледве одірвавшись поглядом од Василика, великі очі і старий лиш хапнув ротом повітря: з її очей ніби висмоктали жваво гарячий блиск — і тепер він дивився у порожнечу і картав себе за таку недоречну зловтіху, що так ужалила внуку, і мовив заперегодя:

— Ти прийшла за ним...

Яринка печально відсміхнулася і похитала головою:

— Дозвольте, дідусю, приходити до вас.

— Приходь, дитино, приходь. Приходь завтра.

— Завтра на зміну, — відказала, полегшено зітхаючи, і бережно притулила долоню до вогкого від сну чола Василика.

Намагаючись не розбудити правнука, став на рівні і поволеньки подибав, не знаючи, куди і навіщо. Дійти б йому до тих гір, то ковтнув би цілющої водиці з лиш йому відомого джерела. Та що вдієш, як ноги плутаються в жорсткому різнотрав'ї, того й дивись: упаде й не підведеться, і Яринці ще доведеться шукати непутящого діда, — завернувся назад.

А колись ходилося легко — так легко, що зараз у це й повірити не смів, але: відходилося-відгулялось, хоч і не очима плавав, — серцем, а тепер ось ноги плутаються в різнотрав'ї — і вже сам не радий, що забрів сюди, що доводиться так тяжко вибиратись. Правнук сонно закліпав очима, видивляючись, куди ж це дідо заподілися, і дуже не хотілося, щоб

назустріч побіг, сам надіявся виволочити з трави неслухняні ноги — і таки виволочився і навстоячки заледве віддихався і на чолі застигав холодний слизький піт, доки не прикипів до зужитого обличчя крихкою кіркою і негнучкими пальцями довго зішкрябував оцю кірку, — намарне: сіль роз'їдає чоло; добре, хоч Василик не розуміє, що з ним коїться, — "...воно й добре... щоб не лякався..." — "... ади, лайдаку, бери тоту клифу та й газдуй собі", — їддю насочує кожне слово срібний та поважливий газда, й усі газди й підгазди узяли його на току і круг збиточний і глумились за долю сирітську, за тяжку працю, винагороджену окрайцем цвілого житняка, й він, стискаючи в руках слизький од поту ціп, пропахлий житом-пшеницею — збіжжям, та не своїм, багацьким! — ступив опосеред того збиточного кола й сказав: "та що, газдо, з вашої ласки я беру тоту клифу — і нехай доля розсудить нас", — і ніхто й не помітив — не відчув, що він і сам злякався власних слів: то була кам'яниста земля, що могла породити не жито-пшеницю — горе і розпач; земля, що її за безцінок навіть найзлиденніший не хотів прибирати до рук, бо навіть чорне вороння обминало той сірий клопоть землі з білим кам'яним хрестом — пам'ятним знаком вивільнення з-під панщини, і ступив він на землю оцю чоловіком, і віддав цій землі свою силу чоловічеську до останку, і виростив він урожай, бо зглянувся Бог над ним та й возлюбив його і послав йому доньку багатія красуню Христину і полюбилися вони, і пішли у них діти, і кирницю він викопав глибоку-преглибоку — і засяяли у воді зорі, бо на те була воля Бога, бо ж ревно молився він і кулі стрілецькі обминули його на фронті — жодна у нього не вцілила, тож від радості зомліла у нього на грудях, а її дрібонький виводок тулився до його ніг, і схлипували обое, бо ж таки нагло совети на війну забрали, що навіть із Христиною не дали попрощатися, — "...а бодай вам!..." — і з його кирниці —

вода аж боїла — тамували спрагу лісові хлопці. Змучені. Марні. З прощальною тугою ув очах, од безсоння почервонілих.

Тільки й спитав:

"Відходите, хлопці?"

І відказав їхній старший з "емпієм" на грудях:

"Відходимо".

"І не повернетесь?"

"Ми вже не вернемося. Вернуться наші нащадки в об-разі ваших правнуків і діточок їхніх..."

І був страшний бій в урочищі за селом. Зрання і до пізньої ночі. І побили тих хлопців усіх до одного, бо ж сили були нерівні. І ввозили тих хлопців побитих у село до сільради, і лежали вони там на землі і ніхто не признавав жодного з них, бо на те була воля Господня, щоб ніхто не признався, бо ж велике лихо могло впасти на батьків і матерів їхніх, бо ж несамолюбивий був ворог у чорній злобі своїй...

— Дідусю, пішли-и-и...

— Йдемо, дитинко.

Перепочити не довелося. Під утомлений гул комбайнів косу на плечі закинув, не подаючи й виду, як це йому тяжко, і почвалав за правнуком, — "дідусю, мама прийшла!.." — стежа повилася д'горі і скоро, дуже скоро залишився далеко позаду — і роз'їдені потом очі загубили Василика у барвистій каламуті, що в ній переважали дві барви, — блакитна і зелена: зелена — трава, що її більш йому не косити; блакитна — небо, куди ось-ось душа його злине, щоб воз'єднатися, врешті, з душею його любі Христини. Востаннє топтав зелену барву і трохи був не заплакав, бо на останню, видиму всім сльози-ну таки мав право, але враз із-за хмарини виглянуло сонце й уплело в зелене й блакитне запововілу барву жита-пшениці з його колись мертвого клептика землі...

КРАХ

сага про ковбасу, партію і великодні дзвони

Коли душа співвідносна з тілесною своєю оболонкою — це виглядає нормально. Хіба слизняк у своїй закостенілій шкарлупі не виглядає цілком нормально, як і належить виглядати слизнякові і тільки йому? Річ зовсім інша, якщо тіло маленьке, а душа велика і чиста. Як би це точніше сказати — нестандартна. Отака нещасна душа випирає з тілесної оболонки, мов тісто з діжі, і раз-по-раз черкається об гострі життєвські кути, для повноти відчуття ще й усіяні гачками та нагостреними вістрями великої і дрібної підлоти, і залишаються на цій душі глибокі незагойні рани, і ячить душа птахом білим та закривавленим — на зловтіху зручніше влаштованим. Нормальним. Христос мав таку велику душу, що зручніше влаштовані змушені були спішно розіп'ясти Христа. Розпинателів, слава Богу, в історії людства ніколи не бракувало.

Приглянувшись уважніше до незчисленної когорти зручніше влаштованих, ми без особливого зорового напруження виділимо з-поміж них вельми своєрідний підвид осіб з великим тілом, чудовим міцним шлунком і дуже маленькою, таки просто мікроскопічною душею. Підвид своєрідний тим, що недорозвиненість власної душі дозволяє оцьому підвидові заперечувати саму можливість існування душі. Воно так значно простіше, — безсмертна душа, надто душа велика і чиста, зобов'язує нас багато до чого...

Шлунок зобов'язує тільки їсти. Збуджений напоями, дещо міцнішими від природної води, шлунок зобов'язує своєчасно вдовільняти лише одну-однісіньку його функціональну потребу!..

Хіба ж не простіше так жити?

Коли твій виголоджений шлунок і пронизливо ниюче від побоїв тіло зобов'язує тебе не відводити благальних очей од вказівного пальця. Того м'ясистого пальця, що аж побілів, прогинаючи грубим нігтем коробку "Казбека".

Лагідно тихий голос полковника МГБ Полетаєва не віщував нічого доброго.

— Орлику мій сизокрилий, окропом ошпарений... Ти нічого не знаєш і ні про що не здогадуєшся. Так? — Затріщав пересохлий тютюн. — "Буду служити справі визволення України до останнього удару свого серця і клянуся..."

Неквапом вийшов з-за столу і несподівано жорсткою, холодною п'ятірнею зім'яв йому лице.

— Ти це підписував, орлику мій сизокрилий, окропом ошпарений? — Гидливо витирав долоню від крові і мокротиння з робитого носа. — Ти мені тут не мукай. Ти говори.

Голова так і не спромоглася впірнути у плечі. Зате мікроскопічна й від того дуже рухлива, мов живе срібло, душа з улюбленої п'ятки шаснула у великий палець лівої ноги. Палець засвербів, ніби душа силкувалася його прогризти. В сусідньому кабінеті мордували якусь дівчину і її моторошний зойк в'язким тягарем навалювався на плечі. Душа квапливо підказала, що варто спробувати бухнутись перед грізним полковником на коліна.

Бухнувся. Розхлипався. За вікном, запнутим до половини чорними шторами, повалив густий сніг.

Зойк на високій ноті враз обірвався. Кінь вицокував підковами на бруківці. Жваво: цок-цок, цок-цок.

— Кайся, орлику мій сизокрилий, окропом ошпарений. Кайся.

— Я... Я мусив, бігме!..

— Як же ти міг? — воркував Полетаєв над вухом, зминаючи брудний носовичок у долоні. — Як же ти міг зради-

ти? Служба в армії, подяки і грамоти від командування. А ще — комсомолец... Заяву в партію подавав? Подавав... І заяву ти подавав, і в колгосп записався — для чого? Хто і коли наказав тобі втертися в наші ряди?

— Я... Ні... Я щиро хотів будувати нове життя!

— Будував нове життя і носив харчі в ліс, — іще лагідніше уточнив Полетаєв.

— Не я, мама носили.

— Спитаємо в неї, у мами твоєї.

— Мама вмерла. Я в армії ще служив, як вони вмерли, — хрипко пояснив і зважився глянути цьому всезнаючому полковникові в якісь водянисті очі. — Я... Ну що, що мав би робити? Прийшли серед ночі, обіббили ногами та й кажуть: не будеш нам служити, не викажеш комсомольців — згориш у хаті, як он ті горять. Я мусив, аби не пропасти. Хотів я сам до вас піти, а вранці мене до сільради покликали і лейтенант Іволгін відпровадив мене в Кути, до вас. А я сам хотів прийти до вас! Чуєте?

— Мразь, — тихо відказав Полетаєв своєю мовою, напружено думаючи про щось своє. — Даже на мать, на собственную мать ты обязан был донести. Но не только донести, а донести — главное! — своевременно. Понятно?

За спиною грюкнули двері і він інстинктивно оглянувся.

— Разрешите доложить, товариш полковник...

— Дур-р-рак! — чомусь знесамовитів полковник МГБ Полетаєв.

— Так точно, товарищ полковник! Дурак!

— Кру-у-уго-ом!..

Бурякова краска поволі зійшла з добродушного обличчя Полетаєва. Задихаючись від радісного збудження, заторохотів до полковника здивовано зляканою скороомовкою:

— Він, він приходив з ними. То є він. Давав папір підписувати і пригрозив усіх ворогів України з вогнем і димом пустити. А-а-а... А чо' ви сидите?

— Ну и дурак, — співчутливо мовив полковник МГБ Полетаєв і натиснув на кнопку дзвінка. — В карцер его!

Душа раділа, що так своєчасно причаїлась у великому пальці лівої ноги.

Солонющий оселедець так діймав шлунок, ніби цей шлунок наповнили розтопленою, в'язко булькаючою смолою. Води не давали...

Посеред ночі злий як чорт старшина увіпхнув його в кабінет. Від густого тепла і свіжого запаху ковбаси у голові запаморочилося і він, якби старшина не підтримав за комір, напевне гепнувся б на підлогу.

Вікна зашторені. Потріскуючи, горять воскові свічки на столі.

— Сідай, орликумійсизокрилий, окропом ошпарений, — гостинно запросив його до столу полковник МГБ Полетаєв. Розімлілий, без кітеля, з пасмом рудуватого волосся на змокрілому чолі, полковник бадьоро хрумтів маринованим огірочком. "Пуп'янчики, — відзначив подумки, не зводячи очей з оцього миролюбного і такого всесильного полковника МГБ. — Зелені як жабки пуп'янчики". Шлунок завуркотів, передчуваючи, що буде наповнений. А душа, причаєна у великому пальці лівої ноги, кожної миті готова була стиснутися. Хоч і так, як знаємо, була ця душа мікроскопічною. Банка з огірками. Запечена гуска з яблуками. На широкій тарелі — акуратні пластівці ковбаси. Вкраплені у фарш шматочки м'яса рожево світилися.

Випили за упокій душі лейтенанта Іволгіна.

— Ты понимаешь? Пацан, обыкновенный сопляк его ухлопал. Там же, в сельсовете. Выхватил браунинг — ма-

хонький такой, бельгийский, и за Украину свою одну пулю Иволгину промежду глаз, а себе вторую. Вот как! Ведь глупо же, глупо... Скажи, что глупо, — злобно бідкався Полетаєв, викручуючи з гусячої тушки стегенце.

— А так, вони дурні. — Хміль ударив йому в голову /полковник був такий добрий, а в кістки більше не вгвинчувалася кам'яна холоднеча, тож як блаженно мліти за цим столом — зі шлуном, напханим ковбасою!/. Вигукнув, злякано дивуючись власній щирості: — Їх усіх!.. усіх треба під ніготь!.. Я би їх...

Схолоднілі очі полковника враз притлумили його запал.

Полковник МГБ Полетаєв зважив за краще перейти на мову цього тубільця і запропонував випити. Сколихнулося полум'я свічок. Скапував віск золотавими краплями.

— А... А за що вип'ємо? — наважився запитати, віддано дивлячись Полетаєву в очі. Шлунок задоволено розслабився. Душа вичікувала у великому пальці лівої ноги.

Душа вичікувала — і недаремно. Полковник МГБ Полетаєв одним духом вихилив гранчак, захрупотів пуп'янком і сказав, ніби йшлося про щось неістотне:

— За упокій твоєї душі.

Від почутого трохи не зашморгнувся горілкою.

— А... Як це?

— Їж, орлику мій сизокрилий, окропом ошпарений. Їж.

А сам упорав стегенце, витер губи долонею, закурив, випустив з рота кілечко диму і пояснив:

— Тобі відома державна таємниця. Ти повинен умерти.

— Я... Я не хочу!

— Ти вмреш, — заспокійливо продовжував полковник МГБ Полетаєв і знову запропонував випити. — Тобі вже легше, правда? Не бери так близько до серця. Ти виказав — від страху за своє мізерне життя — своїх нещасних комсо-

мольців. Ти прирік їх на смерть... Ні, це лише ти знаєш, що бандерівці тут ні при чім. І саме тому ти повинен умерти — і ти вмиреш. Але ти вмиреш не зрадником. Умиреш як борець за щасливе радянське життя, за світле комуністичне майбутнє. Усі будуть знати, що тебе замордували бандерівці. А за похорон не турбуйся. Похорон буде прекрасний. З промовами і салютом. Некролог буде в газеті... Усе буде чин-чином. За ради справи... Ще вип'єш?

Полум'я свічок розпливлося у щось примарне, хитке і прекрасне. Десь він уже таке бачив. Але то було так давно. Коли пахло воском і ладаном. А він був такий маленький, що цей жахливий полковник МГБ Полетаєв просто не зміг би заподіяти йому смерть... Але чи справді не зміг би?

Мовби вгадуючи його думки і настрої /настрій, звичайно, вгадувати не було потреби/, Полетаєв додав:

— Ти вже вибач. Смерть твоя буде мученицька. Сам розумієш... Ти пий. Пий, не соромся.

Пив. Отой вайлуватий, з монгольським розрізом очей старшина вже ж забезпечить йому отаку мученицьку смерть!.. Приречено зітхнув, ще випив — і душа у великому пальці лівої ноги тоскно стиснулася. Душа стиснулася так, що внутрішня енергія цієї мікроскопічної душі вже не могла протистояти процесу стиснення. Отож, не зустрічаючи більше протидії, процес стиснення став безмежним — і душа зникла, перетворившись у чорну дірочку, з якої навіть промінчик світла не зміг би вирватись.

Йому відразу полегшало. Душа, навіть отака мікроскопічна, вже не турбувала його. Залишилося м'язисте, ослаблене побоями і карцером тіло. А в цьому тілі — здоровий, прагнучий смачної поживи шлунок. Тіло з отаким прекрасним шлунком варто було рятувати за всяку ціну — і він, уже й не тямлячи, що робить, звалився з табурета на підлогу і

навкарачки, огинаючи стіл, поліз до чобіт полковника МГБ Полетаєва, і белькотів, що буде мовчати, й обіцявся бути йому рабом довіку, "лишеньки не вбивайте мене, любенький, не вбива-айте" — і при цьому жадібно цілував він оті наваксовані чоботи й зрошував їх слізьми, і бився головою об підлогу, і клявся-божився, що вже ніколи не зрадить товаришів, а як він зрадить, "то най скарає мене Бог найтяжчою карою!.." — і бився головою об підлогу, і зрошував слізьми уже й так, схоже, мокрі чоботи, і цілував їх жадібно, спрагло — і белькотів, що буде мовчати, й обіцявся бути йому рабом довіку, "лишеньки не вбивайте мене, любенький, не вбива-айте" — і говорив щось про Бога, не тямлячи гаразд, що говорить і вмиваючись холодним, уже передсмертним потом...

— Бога нет, дурак, — ошелешено буркнув полковник МГБ Полетаєв, намагаючись вирвати чоботи з отих несподівано дужих рук.

— Нема Бога, нема і не було ніколи, — скоромовкою випалив цей розкислий тубілець. — Ви! Ви один мій Бог. Інших богів я не знаю. І не хочу знати. — І белькотів, що буде мовчати, й обіцявся бути йому рабом довіку, "лишеньки не вбивайте мене, любенький, не вбива-айте" — й при цьому жадібно цілував оті наваксовані чоботи і зрошував їх слізьми, і бився головою об підлогу, і клявся-божився, що вже ніколи не зрадить товаришів — і ще енергійніше бився головою об підлогу, аж доки не почув, усе ще судомно схлипуючи:

— Ладно, черт с тобой! Разрешаю пока жить. Но помни...

Йому, потомственному чекістові, зрідка подобалося бути великодушним. Втім, великодушним доводилося бувати так рідко...

Цього разу він дозволив жити — і той, кому так великодушно дозволив жити, п а м ' я т а в. Пам'ятав і тоді, коли пенсіонер Полетаєв у себе на батьківщині вмер од цирозу печінки. Під той час уже вчився у торговельному технікумі і ходив з інкрустованим ціпком, налягаючи на все ту ж ліву ногу. З трибуни він любив розповідати про свою службу у винищувальному загоні та як хоробро воював з українськими буржуазними націоналістами, доки його не поранила підступна бандерівська куля.

Він і справді був поранений, але не кулею, а звичайнісіньким ваговитим поліном. Як і всякі добровільні справи у державі, добровільна державна позика була такою добровільною, що її доводилося вибивати "стрибкам". Каліцтво ж почалося з того, що він, попихкуючи "Казбеком", звернувся до висхлого як стручок чоловіка:

— Ну що, орлику сизокрилий, окропом ошпарений. Даєш чи ні?

В загородку повискувало забрьохане порося з кумедно закрученим хвостиком.

Чоловік, нервово кліпаючи єдиним підсліпуватим оком, забожився, що наразі ні копійки не має. А його чорнява жінка з випнутим животом схлипнула і попросила:

— Слухай, ти своїм хлопцям скажи, най у бербеницях не шукають Штефана. Порожні в нас бербениці.

— Я тобі дам, порожні! — визвірився він на жінку і звелів запорошеним, у павутинні своїм хлопцям забрати порося. Зніжковілі "стрибки" нерішуче переминалися з ноги на ногу, чоловік упав на коліна, а його жінка стояла біля купи букових дров ні жива, ні мертва. Вона, схоже, не йняла віри, що таке може бути можливим — і йому довелося повторити наказ, для більшої переконливості беручись за приклад автوماتа. Він не встиг ухилитись, — жінка, не кажучи й слова,

розмахнулась — у таке годі було повірити! — і... поліно вилетіло з її руки, мов із праці. Воно тихо прохурчало і влучило у коліно з такою неочікуваною силою, що тріснула колінна чашечка. Тріщина спричинилася до гострого запального процесу. Коліно не зовсім вдало прооперували, а тоту жінку з її однооким чоловіком вивезли у Сибір...

Далі було ось що: перед Великодніми святами до магазину, яким він не один уже рік щасливо завідував, завезли домашню ковбасу. Людям на кошики. Про це, звісно, вголос не говорилося — тоді якраз набирала розпалу боротьба з релігійними пережитками. Зате саме в такі дні ковбаса на прилавку не залежувалась, а це дозволяло торгівлі виконати і перевиконати план по реалізації м'ясних продуктів. Торгівля віддавала перевагу реальному планові, а не боротьбі з релігійними пережитками...

Словом, усе могло бути, як було завжди, відколи він завідував магазином. Людям — товар, а йому — гроші /кому в гамірній черзі забাগнеться перевірити дійсну ціну в накладній і хто ж це зважуватиме точно отакий ходовий товар, коли черга навалюється на прилавок і всіма своїми руками тицяє гроші лише в одну руку?/, — хто слугує при вівтарі, той і годується дарами з цього вівтаря...

Усе могло й справді так бути, якби він не показавальцював ковбасу, щоб її не можна було викласти в кошику й освятити коло церкви разом з іншими позитніми дарами. Він — чи то здуру, перегрівшись під сонцем біля зношеного мотора "Победи", чи з тієї причини, що його мікроскопічна душа давно перетворилась у чорну дірочку, з якої навіть кволий промінчик світла так жодного разу і не вирвався — прагнув аж до нестерпної сверблячки у великому пальці лівої ноги хоч якось відзначитися у боротьбі з релігійними пережитками, сподіваючись, що сам Петро Петрович обов'язково

відзначить його ініціативу на черговому пленумі райкому партії. Досі його не раз відзначали грамотами і цінними подарунками! А за таке...

Він солодко уявляв собі, що йому за таке буде, й спокусливо хмільні мрії піднімали його і без того захмелілу голову, немов гаряче повітря рожеву дитячу кульку, роздуту так, що ось-ось лусне. Люди пересмішкувалися, а він носив свою гордо підняту голову, зверхньо дивлячись на цих нікчемних людей, — куди дінуться?... на закуску й кавалки порозхапують!.. — і ніяк не передчував для себе тієї трагедії, перший акт якої почався з першого покавальцьованого кільця домашньої ковбаси.

Люди пересмішкувалися, гули заборонені церковні дзвони, веселе травневе сонце розпікало повітря й знівечена ковбаса почала муловіти, а ніхто, навіть Кузькіна Мать — отой пияк остатній, не купив жодного кавальчика. Він носився як сам не свій і погрожував усіх людей під суд віддати за отаке нечуване зухвальство, що було кваліфіковане згодом у матеріалах спеціального розслідування як ковбасний бойкот. Тоді, на лихо, у магазині ще не було холодильника. Світило сонце, гули дзвони, люди пересмішкувалися і справляли на нього пальцями, над ковбасою вдоволено роїлися лискучі зелені мухи й від магазину йшов такий липкий сморід, що й Кузькіна Мать затуляв носа і чвалав геть, а відтак за припорошеним парканом судомно відбльовувався, а він, — в і н !... — завжди у собі впевнений, вдома з опущеною головою простогнав жінці й дітям, що то дзвонять по ньому, — його, мовляв, ці невдячні люди, ці темні гноєчисти вирішили зігнати з білого світу і таки женуть, це вже напевне!..

— Ти би-м образи до хати вернув, — несміло порадила жінка.

Він змахнув зі столу миску з борщем. Діти заверещали. А сонце світило ніби навмисне і соковито гули церковні дзвони. Люди пересмішкувалися і справляли на нього пальцями, а на диво тверезий Кузькіна Мать при людях — при всіх лю-удях! — кинув йому в лице, мов каменюку з праці:

— Ти людей кривдив і нас заставляв. То й маєш отаку плату від Бога.

— Бога нема.

— Тебе вже нема, дурню! — зловтішно осклабився Кузькіна Мать.

Поговорили...

Ковбаса — то ніщо. Він свої кривні виплатив за тоту ковбасу. До копійчки виплатив, — як же він ненавидів людей, всіх отих гноєчистів!.. Ще не усвідомлюючи гаразд, що справа обертається для нього геть на зле, — його в и к л и к а л и , хоч він і думати забув, що його можуть викликати, і дівочо юний молодик у цивільному вийняв з білої потертої папки якийсь папір і пояснив:

— Це протокол вашого допиту. Ви не покаєлись і продовжуєте свою антирадянську діяльність. Щиросердне зізнання може пом'якшити вирок суду. Перше: з ким із націоналістичного підпілля підтримуєте зв'язок? Друге: хто, на вашу думку, з названих вами осіб може бути причетний до минулорічної антирадянської акції? Третє: хто зірвав пломбу на замку дзвіниці?

— Якої ще акції? — прохрипів він, задихаючись.

Душа у великому пальці лівої ноги катастрофічно стиснулася і, як звичне, перетворилась у чорну дірочку.

Молодик звів на нього свої виразні голубі очі і закрив папку.

— Хто перед райкомом партії розмалював Леніна? — Всміхнувшись, продекламував з почуттям:

"Встань, Володю, й подивися,
Що нам лисий наробив.
Всю пшеницю за границю,
А нам бобу насадив!"

— Може, того віршомазу ви знаєте? Десь інде могли написати про лисого дурня... Хіба ні? І якої ви думки про нашого Леоніда Ілліча?

— Я... Я нічого не знаю! — простогнав він, хапаючись рукою за серце. Я хотів як ліпше. Якби знав...

Заплакав. Світ пожовтів у нього перед очима і померк. Точнісінько так меркла засиджена мухами лампочка Ілліча перед тим, як мали зупинити танковий дизель колгоспної електростанції.

Голос чепурного молодика доносився до нього мовби з потойбіччя:

— Ви хвора людина і я вас затримувати не буду. А вдома ви про все напишете. Про в с е . Чуєте?

О-о-о!..

Він метався по хаті, немов загнаний звір у клітці, й щось безнастанно бурмотів собі під ніс, марнів з лица, а серед ночі, не даючи жінці спати, вовтузився у ліжку, зітхав і подеколи несамовито викрикував:

— Ну що, орлику мій сизокрилий, окропом ошпарений. Усього ти збувся-а-а!.. всього-о-о!..

Жінка злякано хрестилася. Згодом — хрестила його. Не помагало. У нього забрали партійний квиток. Він, згідно його ж визначенню, став ніким і нічим. Дзвони вже давно відгули, люди перестали з нього кпитися, неначе забули про його існування. Тільки сонце припікало все дужче. Розхристаний, рясно спітнілий, він шматував усі свої почесні грамоти — і весь світ звузився для нього до цих пошматованих і, як виявилося насправді, нічого не вартісних грамот. Він

не міг відірвати очей від грубки, задихаючись від рудуватого їдкого диму. Грамоти чорніли, згорталися в рурочки й стлівали білястим попільцем. А він розтирав той попільць у долонях і репетував щось про фарисеїв, котрі живцем розпинають його, праведного. Він так репетував скрізь, куди б не поткнувся в одних лише кальсонах і розірваній на волохатих грудях сорочці, доки за ним не приїхали мовчазні й лагідні хлопці у білих халатах.

Від розчулення захлипав: таки дочекався, він дочекався янголів...

*Світлої пам'яті
Святішому Патріарху Київському
і всієї України-Руси Володимиру
/Романюкові/*

присвячується.

ПОХОРОН КОЛГОСПНИКА

*"Усе міняється, оновлюється,
рветься, у ранах кров'ю сходить,
з туги в груди б'є, замулюється
мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає".*

П.Г.Тичина. "Похорон друга".

І. ЛІТО

Лесь умер без свічки, — якраз тоді, коли в село призначили нового священика. Хтось порадив затулити очі мідними п'ятаками. Чомусь не затулили — і розбілене спекою червнєве небо холодно відсвічувалося в тих скругліли очах.

Людей було несподівано багато.

Люди сходилися звідусіль, виминаючи в'язкі, ще травневі калюжі. На порослому споришем подвір'ячку ставало все тісніше, а люди йшли і йшли, — їх ніби притягував осклизлий блиск цих очей, хоча до сьогоднішнього дня мало хто здогадувався про сам факт існування Лесь в оцій хатчині, схожій на репану печерицю. В оцьому глухому закутні, де постійно зсувалися горби, перемішуючи здичавілі сливи з піщанистою землею. Лесь увесь свій вік невтомно обплітав підніжжя рухливих горбів кашницею, аби хоч якось убезпечити свою хатчину від знищення. Лесь воював з горбами. Горби — перемагали. З якоюсь садистською непоквапністю.

Давно колись про таку, а чи дуже подібну хатчину я написав рядки:

"Наша хата зістарилась і вгрузла по вікна в землю.

Скрипіли в неї суглоби, сивіло гніздо лелече.

Її стіни мир-зіллям тугим проростали..." і т.д.

А ще писав про гнідого коня, якого нещадно шмагали батогами, — "... не бийте коня, не треба, в його оці — кипляча сльоза, що в мені вибухає маленьким сонцем!.. чуєте?.."

Чути, звичайно ж, ніхто не чув.

Бідолашні колгоспні коні.

Реальність така: хатчина, вгрузла і справді майже по самісінькі вікна у землю, але — без пророслого мир-зілля в струхлявілих стінах і вже ж без гнізда лелечого та ще й посивілого /?/; крилатий, напівусохлий горіх, також стримуючий землю своїм корінням; під цим горіхом — два голі ослінчики, на ослінчиках труна, у труні — Лесь, закам'яніло випростаний і від того ще більш кремезний. На своїх, на схилі життя вже негнучких ногах Лесь до послідку тримався — і так якимось виглядало найближчому сусідові, неначе сам Господь увіткнув у землю один із своїх пальців і ніяк не хотів його звідти висмикнути.

З обережною ніжністю обмацуючи правицею зламану у хлібній черзі й загіпсовану руку, жвавий, мов живчик, сусід упівголос розповідав монументально огрядній і не дуже уважній до його слів жінці, як цими послідніми днями Лесь привів до нього молочну свою корівчину з проточеним рогом, бо "вже дихає смерть у потилицю, а я хочу, аби-с ти за мою Чічку та мені трунву зробив і поховав мене".

Утішаючись своєю вже Чічкою, — корівка і справді чимсь нагадувала квітку, — сусід почав розводитись, коли і якими, від Леся перейнятими словами промовляє, щоб уберегти Чічку від ока лихого — ока заздрісного. А монументальна жінка враз перхла, мов ота розлючена квочка:

— Ає!.. Туліть собі до одного місця той проточений ріг. Як молоко має пропасти — воно й так пропаде!

— Та я... — знітився найближчий до Леся сусід. — Я нічо' такого й на гадці не мав.

Забув, сердешний, що в селі подекували, нібито саме ця жінка одним лише своїм позиром у корів молоко відбирає.

Так воно було чи ні — судити не беруся. Але в жінки під правим кутиком рота аж ніби почорніла й так чорна бородавка, що змигнула метеором перед оком сусіда, націлившись уже в інший бік. Сердити цю жінку сусід не збирався. Її родина підпирала колгосп сувенірними промислами, тож від цієї, саме від цієї монументальної жінки залежало: приймуть, чи не захочуть прийняти твої штаповані сувеніри. Сусід явно зле почувався. Йому знову почала дошкуляти зламана у хлібній черзі ліва рука. Монументальній жінці хліб у мішках послужливо підвозили до самої хати, а тому їй аж ніяк не міг дошкуляти ниючий тупий біль. Жінка басовито зареготала на все подвір'ячко — і було з чого.

— ... викликають у райком до секретаря першого. А той секретар брови хмурить і грізно питає: "То правда, що з попом ти свою тещу ховав?" А він до секретаря підступив і руками сплеснув, та й відказує: "Бігме неправда, товаришу перший секретар! Що ви? Тещу я саму поховав, а піп не лягав коло неї. Піп собі додому пішов". Що їм розходиться, з попом чи без попа ми ховаємо?

— Ає!.. Горівка язик розсідлала, то й з партії через свій язик вилетів, — зробила безжурний висновок жінка і в гурті схвально, догідливо загомоніли, що вона, ця жінка, таки велику правду сказала: розсідланий язик — твій перший ворог.

Було весело. Крім найближчого до Леся сусіда, тут нікому не дошкуляв тупий біль. Зрештою, що людям до Леся?.. що Лесеві до цих людей, вічно заклопотаних хлібом насущним і всякими дрібними своїми справами? Люди прийшли не так до Леся, як подивитися на цього другого, підстаркуватого священика. Він, кажуть, за свою Україну сидів, бо гріхи відпускав бандерівцям /бандитам — строго, аж зменшилась бородавка, поправила жінка, тепер уже погрозово монументальна, зизом проводжаючи священика до Леся/, а коли відсидів своє, то йому довірили в одному колгоспі свиней годувати, доки не написав кудись — та ще так написав, що про нього заговорив світ і влада мусила поновити його, "бо де ж таке видано, аби слуга Божий свиней годував у колгоспі, прецінь у всьому світі ніц ніде не знайдете влади такої справедливої і мудрої", хоч скривився найближчий до Леся сусід /рука ж боліла/, а сухорлявий, обтягнутий чорною рясом священик лише хитнув головою, коли опасистий дяк, раз-по-раз утираючи лице хустинкою, на вухо пояснив, що таки мусили передчасно винести тіло надвір, — "не було іншої ради, отче, ви ж не хочете, аби від першого звуку на вас стеля упала", — і це виглядало правдою такою непоправно укінченою, як непоправно укінченою виглядає сама смерть!..

— Колгоспник, — прожебоніла жінка, цілячись у священика бородавкою.

В гурті хтось догідливо захихотів, — к о л г о с п н и к!..

Найближчий до Леся сусід віцілою правицею пестив свою зламану, тепер вразливо незграбну руку.

Справді: змарніло замкнутим лицем своїм новий священик переконливо змахував на забідованого колгоспника, якому вже давно немилий світ. Він розпочав сухувато буденним голосом звичну для всіх відправу — під прицілом усе тієї ж бородавки.

— Наш ліпше правив.

— Наш соловейком розливавсь, — охоче підтримали жінку в гурті.

А розпечений до білого великий п'ятак сонця впікався у пори тілесні і небавом заремствували в гурті, чого він так довго править, цей новий другий священик /попередній, веселий, робив це значно скоріше/, а жінка, порівняно з поставою цього другого священика ще більше монументально огрядна, знуджено стріляла бородавкою туди-сюди, прислухаючись до всього, що говорилося в гурті, — про що там тільки не говорилося!.. Дарма, що новий священик подеколи накидав на людей свій докірливо гострий погляд.

Не зважали.

Як тут зважати, коли голова колгоспу коньяку нахлебтався і — вмер. Добрий був такий голова. Газдовитий. А коньяк, диви, пошкодив йому.

— Ає!.. — заступилася за голову жінка. — Він мав серце слабоньке, того й спочив.

— Серце коньяку не хоче, — зітхнув найближчий до Леся сусід, усе ще пестячи правицею свою зламану руку.

— Ає!..

Священик почав виголошувати прощу.

А сонце несамовито пряжило і над калюжами в долині ряхтіло повітря. Наче й не було ще кілька днів тому затяжних і холодних дощів.

Священик виголошував прощу, а в розімлілому від спеки гурті говорили про непередбачувану мінливість погоди і ще всяку-всячину, доки, як звичне, не зійшли на преси, матриці, штампи, шкірзамінники, пряжки, холітени, відбійники, пробійники, а також "калим" та як, кому і коли цей "калим" слід давати, — не село, а справжнісінький ремісницький цех!..

Зрештою, що людям до Леся?.. що Лесеві до цих людей?..

Саме тому священик виголошував прощу, стьобаючи людей своїм поглядом, що Лесь був уже безмірно далеко від непередбачуваної мінливості погоди і ще всякої-всячини: пресів, матриць, штампів, шкірзамінників, пряжок, холіте-нів, відбійників, пробійників, а також "калиму" та як, кому і коли цей "калим" слід давати. Старші люди, виявляється, добре знали Леся. Він був слухним фірманом і не одному добре зробив.

— Мені б грошей стільки, скільки він походив за плугом, — докинув і собі найближчий до Леся сусід. — Робітний був чоловік.

— Ає!.. Такий робітний, як і всі. Чо' розхвалювати? — Не відводила бородавки чи то від священика, чи від напівусохлого горіха, що востаннє затінював Леся від цього божевільного сонця. — Ади не розгонить його, хоч і не влечаний.

— А кіт, диви, хоч би зворухнувся, — дихавично прошепотів хтось позад мене. Винний перегар бридко залоскотав ніздрі.

І справді: між ослінчиками під труною сумирно сидів старий жовтий кіт, немовби прислухаючись до слів священика.

— Позбувся хазяїна, — несамохіть вихопилось у мене / задля того, скоріше всього, аби хоч трохи притлумити запах оцього клятого вермуту!/.

— ... за першої радянської, як лиш ця влада прийшла, притерлюгав Лесьо мішок барабулі до гміни і каже якомусь там комісарові: "Оце приніс вам барабулю за податок. Я чоловік бідний і грошей ніц не маю". А той комісар засміявся та й каже: "Який зараз податок, чоловіче? Прийдете місяців через два-три, коли усе вляжеться...". А Лесьо здивувався:

"Я-ак? Ви так довго збираєтесь бути в нас?".

— Дивіться, куме, щоб і вам не довелося дивуватись, як Леськові на шахтах. Великі роки Лесько дивувався! — І бородавкою стрель-стрель у свого кума.

В гурті засміялися, а недоладно підспівуючий дяк так і завмер з мокрою хустинкою в руці.

— ... звертаюся до в всіх у надії, що мене ви нарешті почувете і слова мої таки дійдуть до ваших черствих сердець. — Голос цього священника звучав аж надто тихо, надто проникливо, що й годі було його не почути. Бородавка схитнулася трохи вниз і застигла, позаяк рот так і залишився напіввідкритим.

— Чому і по що ви прийшли сюди? Задля розваги, як ото йдуть у буфет чи на весілля? Хіба ж не відаєте: хто зневажає смерть чужу — той, окрім зневаги, наближає і свою смерть? Навіть якщо він і ходить по цій грішній землі, топлячи свій страх перед Богом у вині та горілці. Але вже гниючий труп його смердить і здорових отруює. Немає спасіння кожному, хто відвернувся від Бога і свою душу віддав дияволу. Чому ви прийшли сюди? По що ви прийшли сюди? Невже багатство, якого ви так прагнете і яким не можете насититись, так засліпило вас, що ви душею вже не бачите Бога? Ви, глухлі й осліплі, хіба ж не відаєте, що з усього багатства свого т у д и не візьмете ні крихти, а все залишите невдячним дітям своїм. Утішайтесь багатством! Примножуйте своє багатство! Але пам'ятайте: легше верблюдові пролізти крізь вушко голки, аніж багатому потрапити в царство небесне.

Десь соковито гули джмелі.

Жінка не дихала.

Вона спромоглася стулити рот. Не знаю, як іншим, та мені здалося, що від її огрядної монументальності не лишилося й сліду...

Гули джмелі. Піт виїдав очі. Хтось позаду вперся підборіддям у моє плече, — клятий вермут!..

— Гей, хлопці, давайте за труну беріться, — здогадався розпорядитися дяк, поглядаючи на священика з помітним страхом.

Леся ще потрібно було знести в долину, де на нього чекала вистелена сіном фірчина і двійко гнідих, сумирних колгоспних коней, — "...не бийте коня, не треба, в його оці — кипляча сльоза, що в мені вибухає маленьким сонцем!.. чуєте?.."

Що перший, що другий кінь — аж лосняться. Світ не без добрих людей...

— Недобрий цей піп, — буркнула жінка. — Най би нам нашого вернули, веселого.

Здригнула бородавкою — так, ніби завершила авторитетний свій висновок чорною масною крапкою. Ніхто в гурті не обмовився й словом. Лише найближчий до Леся сусід, спускаючись у долину, раз-другий глибоко зітхнув і — вдоволено змовчав, дивлячись услід священикові...

Власне, це й усе. Згодом на цвинтарі, на Лесевій могилі, люди бачили неживого жовтого кота. Люди говорили, що він там сидів від самого дня похорону й з людських рук ніч нічого не брав, сумно вдивляючись у кожного своїми підсліпуватими очима. Десь під той час повернувся в село попередній, веселий священик. З яким так звиклися люди.

II. ЗИМА

Не стояли цвяхоподібні солдати у почесному караулі. І не було гарматного лафета, на якому під ридаючу мідь оркестру могли б відпровадити Йвана до місця вічного спочинку. Оркестру, до речі, також не було. Зате був лискучий опісля короткочасної відлиги сніг і гострий, мов лезо бритви, лют-

невий вітер. Сніг сухо потріскував під ногами, — люди, очікуючи священика, все частіше поглядали з пагорба на дорогу.

З-під негнучких грубих пальців сипався третій тютюн.

— Життє, — зітхає той, хто, нарешті, звладнав таки з товстелезною самокрутою.

Він один не переминався з ноги на ногу. Ввіткнутий у величезні сибірські валянки, він дмухнув димом на пальці і додав, прокашлюючись:

— Йванові тетерка все рівно. Йванові ніч нічо' вже не треба.

Примружив очі від сліпучого полиску снігу і бляшаних покрівель. Сонце знову впірнуло у набігаючи хмарину, з якої сипнуло колючою крупкою. Чоловік той мав прізвисько "Теперка". Такий шпіцнамен, як у нас кажуть. Крупа швидко вибілила розсипаний чорний тютюн — і знову засяяло холодне сонце. Таке ж несподівано веселе, як рум'яне і чомусь завжди усміхнене обличчя священика. Зрештою, що йому до Йвана? Що Йванові до нього? Священик правив у хаті, а люди, вряди-годи хрестячись, говорили про Україну і смачно згадували, як добре жилося за Брежнєва, — "...хліба купиш міх-два і маєш що свиням дати..."

Нещасні люди. Раби. Годувати свинею заморським хлібом, навіть над тим не задумуючись, чому той хліб заморський, а не свій власний, вирощений на власній родючій землі. Втім, тоді про власну землю не могло бути й мови. Колгоспи перевиконували плани по всіх показниках, а в морських портах розвантажувалися транспорти з американською, а чи канадською пшеницею.

Нещасні люди.

Раби.

— Я в колгоспі весь свій вік проробив, — каже "Теперка" здивовано і трохи сердито. — Знаєте, куме, що той флистик

/це він так про голову сільради, — М.Ч./ мені відповів? А ви чо, каже, в колгоспі робили? Отак!

— Вони людей геть за дурних мають, — охоче погоджується з "Теперкою" кум, високий і худий, мов жердина. — Попросив я в них дошок на трунву для Йвана. А вони: нема, знаєте... нам дуже шкода... Скурві сини!

"Теперка" схвально хитнув головою, — скурві сини!..

Повновидий молодик нещадно подимів люлькою і спитав, уїдливо звертаючись до всіх:

— Вуйку Петре, а вам добре було за "голготи"?

Високий і худий вуйко Петро махнув лиш рукою.

Молодик був рухівцем, він ненавидів "голготу" і багато хто з людей дивувався, чому він і досі ще не сидить. Люди сподіялися: як не сьогодні, то завтра, ну... післязавтра вже неодмінно за цими рухівцями, цими ворохобниками "чорний ворон" приїде. А "воронок" чомусь не при їджджав і багатьох ця обставина вельми дивувала.

... "Голготою" у селі вважали хлібний магазин. З якогось часу хліба почали довозити все менше і не так регулярно як раніше, тож люди, занепокоєні таким станом речей, пригадували, що подібне вже колись було — у ті благословенні часи, коли королеву полів /кукурудзу/ обробляли квадратно-гніздовим способом і, намагаючись за будь що задовільнити свої все зростаючі споживацькі потреби, спершу енергійно, суто з ординським енергійним запалом штурмували вузькі двері, доки не сипалося скло і щільно спресовані люди під скрегітливе вищання завіс вривались у магазин, мов у фортецю свого лютого ворога, сторуко тягнучись до полиць, сторото вивергаючи безтямні крики /деяких відтиснули до обгородження із сталевих труб/, лаючись /у деяких перед носом обчистили полицю/, закликаючи у свідки Господа Бога /"Бігме Боже, перший раз беру, а ти ліпше очі пролупи і не цебенькай усім, що в мене два міхи

з хлібом на роварі!"/, благаючи змилосерднитись і не тиснути так, та майже ніхто не дослухався до благання — не до того було, бо всяк думав у першу чергу за себе, нарікаючи на всіх і вся, з ненавистю чомусь згадуючи лихим словом ненажерливих свиней і всяку іншу живність /може, тому з ненавистю, що, згідно останнього твердження медичної науки в епоху розвинутого соціалізму, від надмірного споживання м'ясо-молочної продукції люди постійно наражають себе на всякі тяжкі і для життя небезпечні недуги/, продираючись повз розчервонілу від натути продавщицю до омріяного виходу, поза яким був справжній едем, де ніхто не верещав болісно і не лаявся, де нікому не спадало на гадку закликати у свідки самого Господа Бога і без крайньої на те потреби благати когось, де ніхто вголос не нарікав на всіх і вся, з ненавистю згадуючи свиней і всяку іншу живність... Там, надворі, на вільному просторі злютований в одну масу потік розпадався на окремих людей, які ще довго обтрясалися, приводячи себе до нормального вигляду. О, ті благословенні часи!..

Нещасні люди.

Раби.

"Теперка" тихо ремствував, що теперішній кооперативний хліб дорогий, що він кришиться, а якщо його добре стиснути, то він і в кишеню вміститься. Лише одному тільки Йванові до всього цього було байдужісінько.

Йван лежав у труні якийсь здрібнілий і чомусь моторошно молодий, неначе смерть востаннє змилосерднилась і позбавила його тіло тягара пережитих років. На вилицювате лице з туго натягнутою шкірою опустилось кілька волохатих сніжин. Вони не танули, підтверджуючи цим, що Йван таки вмер.

Сніг повалив густо і прямовисно. З тихим шелестом. Поволі біліючи, священик в оглушливій тиші похапцем виголосив прощу.

— Най Бог простить, — тихо, з почуттям мовив "Тепер-ка", також невпинно біліючи.

Він не раз повертав до Йвана, щоб іти від нього ходюю не дуже упевненою, — най Бог простить...

Подумалося: з відходом кожної людини ти чогось назавжди позбуваєшся, бо вже ніколи оте щось повторитись — не повториться. Смертні позбавлені можливості воскресіння, тож чи не тому, це відчуваючи, Йван так часто благав мене написати роман його життя. Він набридав своїми сентенціями, — тоді, коли був ще живий. Він оповідав так вигадливо і барвисто, аж йому не хотілося вірити, — тоді, коли був ще живий. А тепер... Тепер, під заспокійливе шемрання тихого снігопаду, не маючи внутрішньої сили відвести очі від крихітної подушечки, на якій тьмаво зблискували Йванові медалі, нестерпно захотілося ось таке людям сказати:

— Він — нарешті вільний, бо скінчилася його життєва дорога. Вона уперлася в оцю труну, на яку рідний колгосп не дав жодної дошки. Але для того, хто зараз лежить перед вами, значення це вже не має. Його дорога скінчилася. Чи не варто нам усім пригадати, яка то була дорога? З бідняцького роду, він повірив комуністам, він став комуністом і чекав на прихід зазбручанських братів, котрі мали його ошчасливити. "Брати" прийшли й ошчасливили Йвана: родина вимерла від занесеної братами червінки, а самого Йвана у сороковому році забрали в армію і зробили його навідником зенітної гармати. Йванові довірили захищати московське небо. Йван був комуністом, а ще грамотним і кмітливим. Учителю своєму віддячив тим за науку, що свідчив проти нього на показовому судовому процесі. Судили оунівців, які мали намір убити самого товариша Сталіна. Всіх засудили на кару смерті. А Йвана забрали в армію. Напевне, він сам

того дуже хотів. Якщо вірити Йванові, то вже з початку нальотів німецької авіації на Москву він збив два "юнкери" й один "хейнкель". Не знаю, чи так це було насправді — Йван прибрехати любив, але його, позаяк він був західняком, згідно наказу самого товариша Сталіна, зняли з обслуги і кинули далеко від Москви рити окопи. Там він попав до німців у полон. Його трохи не розстріляли. Та коли довідалися, що він родом із Західної України, забрали до себе на службу. Рити окопи. На своє щастя, червоноармійську книжку і партквиток він знищив перед полоненням. Інакше Йванова життєва дорога була б значно коротшою. Він сумлінно рив для німців окопи, а також ями для захоронення убитих камрадів; він рив окопи і копав ями для німців так сумлінно, що підхопив заpalення легенів — і німці відпустили його додому. А в сорок четвертому, після відходу німців, "брати" знову мобілізували Йвана і десь під Кенігсбергом куля "дум-дум" трохи не позбавила його можливості продовжити свій рід на землі. А вдома Йвана заарештували і відправили в Сибір на двадцять п'ять років. Гебісти задувно свій хліб не їли. Вдалося ж їм докопатися, що Йван у німців служив! Та пощастило Йванові: справедлива радянська влада через десять років амністувала безпартійного Йвана. Для сумлінної праці у рідному колгоспі.

Ось що я хотів людям сказати. І не сказав. Людям з їхньою удаваною скорботою — байдуже. Йванові — це взагалі нідочого. Під мухою він якось признався мені, як його у сороковому "обробляли" чекісти та як йому шкода свого учителя. Напевне йому було шкода. Хоча для вчителя це також не має вже ніякого значення...

Йван лежав у труні.

Труна — засипана снігом — на фірчині.

Фірчина поволі розчинилась у снігопаді і на дорозі зчезли сліди від коліс.

ПЕРЕВОРОТ

/19 серпня 1991/

На світанку прийнято розпочинати війни, розстрілювати приречених і через засоби мас-медіа повідомляти про зміну конституційного ладу в державі. Є щось у цьому бо-язузливо злодійське, замішане на прагненні вчинити протизаконний акт і не попастись при цьому. Попадешся — доведеться відповідати за вчинене. А злодій боїться відпо-відальності. Ох боїться ж! Я зайве упевнився в цьому, коли опісля посірілих нараз дикторів на сірому чомусь, немовби зів'ялому телеекрані постав у всій своїй довершеній красі отой "комітет". Боже, що за час такий!.. що за люди!.. Сірі костюми, сірі й однакові своєю сірістю задерев'янілі облич-чя, сірі душі і... сірі й важкі мов свинець слова. Все безнадій-но сіре. Як сама безнадія. В одного трясуться руки. Інший — блудить порожніми очима. І це на прес-конференції, — так би мовити, перед доскіпливим поглядом усього світу! Воістину трагічне і смішне поряд.

Я не міг збутися відчуття несправжності того, що ді-ялось. Я ще не знав про 250000 /двісті п'ятдесят тисяч/ замовлених тільки для однієї Москви наручників і лікві-даційні списки. Але, здогадуючись про неминучу можли-вість отаких сюрпризів від новоспечених тиранів, усе ж відчуття несправжності збутися не міг. Переворот уяв-лявся мені зовсім, зовсім інакше, — а тут... в одного тря-суться руки... інший блудить порожніми очима... Було б смішно, якби не було так сумно. Ранній ранок заповідав сірий дощовий понеділок і був незвично тихий. Я би на-віть сказав, передсмертно тихий, хоч нічого того, що с т а л о с я, знати не знав. Легковик мчав мене до Коломиї, якій виповнилося сімсот п'ятдесят років. А радіо в салоні не було. Як не було чомусь такої звичної, майже безтур-

ботної урочистості в місті, дарма, що святочно прибраному.

Від людей біля пам'ятника Степану Бандері я довідався про нібито арешт Михайла Горбачова на своїй дачі в Криму і що всю повноту влади в імперії перебирає на себе якийсь надзвичайний комітет. Ніхто ще нічого до пуття не знав, зате практично всі збуджено запевняли, що аж тепер настав кінець імперії. Люди, щоправда, вживали куди міцніше слово. Люди вірили у перемогу й очі їхні були поійняті цією тривожною вірою. А в очах окремих посадових членів КПСС-КПУ світилася зловісна радість. З прокурором, теж членом цієї партії, вони стояли осторонь від людей і, про всяк випадок, близько від машини, й підкреслено уважно спостерігали за всим, що творилося на площі Шевченка — творилися у найкращому розумінні цього слова. Наші, українські прапори. Наші, українські пісні. ЧЕРВОНІЙ ІНТЕРНАЦІОНАЛ-ФАШИЗМ НЕ ПРОЙДЕ! ІМПЕРІЇ НЕ БУТИ! Люди відповідним чином відреагували на присутність посадових членів комуністичної партії і ті члени завчасно щезли з-перед людських очей. Вони знали про замовлені наручники для Москви і ліквідаційні списки. Вони вже святкували свою перемогу, маючи абсолютну певність, що совєцька промисловість забезпечить наручниками всіх, кого треба. Вони, анітрохи не зважаючи на можливу долю навіть своїх одноплемінців, рядових комуністів, чи не востаннє поставили на карту все — і...

В той непривітний день оця крапка над "і" мені ввижалася кульовим отвором — чітко окресленим кульовим отвором трохи повище перенісся. Адже сталося те, що й мало статися, що давно вже було нами всіма очікуваним, — з тієї пори, коли Михайл Сергійович з його лише властивою невимушеністю метнувся в чіпкі обійми всіх отих язових,

пуго, янаєвих, крючкових та іже з ними. Принаймні вже тоді вияснилося, що імперія безсоромно зірвала з гниючої плоті своєї демократичні трусики горбачовської перебудови і — завагітніла змовою. А ми, нітрохи не сумніваючись, який кровожерний плід визріває в її утробі, чи готувалися належним чином до оцього "дня ікс"? Чи не були схожі попри всю нашу мітингову сміливість на трепетного кролика, який зненацька опинився перед грізним удавом?

Йшов дощ. Не по-літньому дрібний студений дощ. Над щільно злютованими в один гурт людьми світилися полотнищатужливопрощальною жовто-блакитною барвою. Господи, невже востаннє? Невже знову розметає нас усіх по закутках оте, вже ніби й призабуте нами, ПШ-Ш-ШЕЛ ВОН!.. — і знову над усіма нами засяє образ остогидлого Вождя з його несамовитим Єдино Правильним Вченням?

Хотілося. Як же хотілося крикнути /там, в старому Угринові, на повторному відкритті пам'ятника Степану Бандері/:

"ЛЮДИ, ЦЕ НЕ ТЕАТР! ВОНИ ЖАРТУВАТИ НЕ БУДУТЬ! ВОНИ БУДУТЬ ВАС І ДІТЕЙ ВАШИХ УБИВАТИ НЕСПРАВДІ!!!"

Але я не крикнув. Молоді, ще зовсім безвусі хлопці клялися з трибуни у вірності ідеям ОУН-УПА і запевняли присутніх, що не бояться нікого й нічого. Під оплески. Під захоплені вигуки щільно злютованого натовпу. Прапори. І — дрібний студений дощ. Видовище було захоплююче. Аж мені захотілося крикнути і докричатися до кожного:

— ЛЮДИ, ЦЕ НЕ ТЕАТР! ВОНИ ЖАРТУВАТИ НЕ БУДУТЬ! ВОНИ БУДУТЬ ВАС І ДІТЕЙ ВАШИХ УБИВАТИ НЕСПРАВДІ!!!

Йшов дощ. Не по-літньому дрібний студений дощ.

Пам'ятник в Старому Угринові підірвали навіть раніше, аніж я сподівався. Молодий безвусий хлопець дістав у стег-

но кулю із зміщеним центром ваги. ВОНИ не жартували...

Наближався "день ікс". Це щось як Судний день, — з тією лише різницею, що в цей день несправедливі збирались розправлятися з праведними. Можливості для цього у несправедливих були якнайширші. Та й досвід неабиякий мали, цілком перейнятий од Великого Терориста. Вождь може бути спокійний, — не здригнеться рука у сановних нащадків... І рука не схибить.

Дощ. Дрібний студений дощ. Десь заходиться невгамовним плачем дитина. Радіо — плеската чорна коробочка в жіночих руках — передає останні новини. Ясно, що у Москві почалося. Тепер уже ніхто не сумнівається, що це не театр, що ВОНИ жартувати не будуть. Вони будуть убивати насправді. Але страху нема. На устах у всіх — Єльцин, Росія. Там, у Москві — протистояння. Там — вирішується доля кожного. Старенькі жінки моляться за Єльцина і його Росію. Промови, пісні, молитви. Страху нема. Навпаки: якась гарячкова, ледь не істерична радість, як перед смертним боєм. Коли вже далі терпіти несила. Або-або. Питання тільки, за ким піде армія. Що сини стрілятимуть у батьків — не віриться. Але ж у Новочеркаську стріляли. І не лише в одному Новочеркаську. Так що ілюзій плекати не треба. Все не так просто й однозначно. А дощ перестав і ніби почало вияснюватись. Значить, Бог з нами. Бог за нас. І дитина більше не плаче. Дитина до всіх посміхається, — правда, так можуть посміхатися лише діти? — і на душі відразу стає легко. Сонячно. Сімнадцятий рік їм повторити не вдасться й ота давня всенародна трагедія обов'язково перетвориться в грубий фарс! А скрізь: Єльцин, Росія. І гаряча, підбадьорююча всіх і кожного віра, що ВОНИ не спроможуться з'їсти Єльцина. Подавляться. І все було б уже добре, якби не Кравчук... Воно, може, й мудро закликати нас до спокою.

Але: наш покірливий спокій чи не буде спокоєм телят перед обухом різника? Зовсім недалеко дислокується танковий полк! Це ж розуміти треба...

Гаразд. Кравчукові видніше, як вести себе в екстремальній ситуації і до чого закликати народ. От тільки жаль, що Україна і цього разу не покаже себе. Господи, невже ми справді раби? Невже хтось інший щось за нас та повинен робити?

Хотілося. Як же хотілося крикнути:

— ЛЮДИ, ЦЕ НЕ ТЕАТР! ВОНИ ЖАРТУВАТИ НЕ БУДУТЬ! ВОНИ БУДУТЬ ВАС І ДІТЕЙ ВАШИХ УБИВАТИ НЕСПРАВДІ!!!

Але я не крикнув. Молоді, ще зовсім безвусі хлопці так часто клялися з трибуни у вірності ідеям ОУН-УПА, що в них просто не залишилось часу на щось інше, на щось більш практичне. А ця ветха бабуса, яка нипає до Храму Божого молитись за Єльцина, Росію і за нас, грішних українців, уже ж не має сили метнути куди слід пляшку з горючою сумішшю.

То що ж ви, молоді й ще зовсім безвусі хлопці? Де ж ваші барикади і ваша готовність стояти на смерть? Невже не козаки ви, а козачки?

Ех, молоді й ще зовсім безвусі хлопці!..

Небо знов облягають захисного кольору хмари. Людей на площі стає дедалі більше.

Безглузда суміш почуттів: радісно і страшно, соромно й смішно — і... це не збагнуте відчуття несправжності усього того, що діялось! Я напружено — і даремно, на щастя — прислухався до м'якого, гіпнотично заспокійливого гулу. Сподіваних танків на вулицях не було. Як не було й військових патрулів. Лише наряди міліції.

Смішно. В утробі останньої імперії визрівав так довго жахаючий нас кровожерний плід, а натомість вродилося

мертвонароджене дитятко — ГКЧП. /Абревіатура ж яка, не-
наче гвіздки тобі вганяють у голову!/. І не ГКЧП то насправ-
ді, а справжнісіньке збіговисько сіреньких людіців. В одного
трусяться руки... інший — блудить порожніми очима... Не
диктатура, а якась безглузда пародія на диктатуру! Перево-
рот у моїй уяві виглядав зовсім інакше...

Дивно.

Або "комітетчики" зовсім не читали свого Вождя, що
цілком ймовірно, і цей переворот у дилетантському вико-
нанні заздалегідь приречений на невдачу. Або — що теж
цілком ймовірно! — ніякий це не переворот, а глибоко про-
думаний Головним Режисером грандіозний спектакль під
назвою: "ІМПЕРАТОР ПОМЕР — ХАЙ ЖИВЕ ІМПЕРА-
ТОР!"

То чи не для нас, для України, влаштований цей воісти-
ну грандіозний спектакль — з повною переміною декорацій
і дійових осіб? /Чого тільки не зробиш заради імперії... На-
віть КПРС можна пожертвувати, вірніше — прискорити її
безславний кінець/. І чи нам усім не відведена роль звичай-
ної масовки, що ніколи не виходить на авансцену історії?

Дощ. Дрібний студений дощ. Радіо "Свобода" повідо-
мляє, що вночі готується штурм Білого Дому. "Свобода" пе-
редає інформацію з острівця свободи і демократії.

Боже, поможи Єльцину і Росії.

Поможи нам усім...

* * *

1993 рік. Минуло два роки...

Завіса піднята! Акт розвивається за актом згідно жор-
стких канонів диявольської драматургії: "острівець свободи
і демократії" розстріляли єльцинські "демократи" прямим
наведенням. З танкових гармат. Нормально! Головний Ре-

жисер знає, що робить, — відлагоджений закулісний механізм спектаклю працює безшумно. І невимовно. Як пекельна машинка з визначеним заздалегідь часом. Нормально! "ІМПЕРАТОР ПОМЕР — ХАЙ ЖИВЕ ІМПЕРАТОР!"?

Як же хочеться крикнути:

— ЛЮДИ, ЦЕ НЕ ТЕАТР! ВОНИ ЖАРТУВАТИ НЕ БУДУТЬ! ВОНИ БУДУТЬ ВАС І ДІТЕЙ ВАШИХ УБИВАТИ НЕСПРАВДІ!!!

Як це ВОНИ вже роблять. У Чечні.

... Чеченців убивають методично з приголомшливо демонстративним цинізмом. Велика і могутня Росія розв'язала безнадійну для себе війну з маленьким волелюбним народом, уся вина якого полягає лише в тому, що цей народ узяв собі явно забагато свободи, — обіцяної Єльциним свободи!.. І чим настирливіше політики у Москві говорять про необхідність мирного вирішення чеченської проблеми, тим усе енергійніше російські ратні люди убивають чеченців, змітаючи з лиця землі цілі поселення.

Воно й зрозуміло: з мертвими домовлятися значно легше. Мертві не заперечують. Мертві нічого не стверджують. Мертві мовчать — і це пронизливе мовчання мертвих заглушує парадні балачки російських політиків про мир, демократію, процвітаючу Росію, позаяк пролита чужа кров чи може бути запорукою миру, демократії і процвітання Росії. Майбутнє, просякне безвинною кров'ю, ще й на кістках убієнних засноване — аж надто вже сумнівне майбутнє, що перебуватиме постійно у стані нестійкої рівноваги, коли показне процвітання раптом обертається повним економічним крахом і духовною порожнечою, в якій лунає сакраментальне, аж до оскоми набридливе запитання: ХТО ВИНЕН І ЩО РОБИТИ?..

ЕПІЛОГ

2008 рік. Минуло п'ятнадцять років...
/залізного Путіна "змінив" на посту президента Росії демократ Медведєв/.

Останні події на грузинсько-абхазькому кордоні зайве підтверджують: Росія — вона Росія. Супердержава. Імперія. Хоч би у які демократичні шати не наряджалася...

Опісля Грузії хто ж наступний?

"Я ЄСТЬ НАРОД..."

"Ісус сказав:

Якщо сліпий веде сліпого,
обидва падають до ями".

Євангеліє від Хоми

Поет анітрохи не перебільшив /а Тичина, хто і що б не говорив, таки був Поетом/, — кожен з нас, мов ота дощова краплина, хіба не віддзеркалює весь довколишній світ? З усіма нами: лівими, правими, центристами, просто байдужими і ще бозна якими; а серед цих "бозна яких" уже предостатньо таких, кому замість модної краватки більше личила б звичайнісінька сіра мотузка.

Виявляється, ми на цьому світі існуємо зовсім не для того, щоб жити. Ми приречені світ дивувати — з тієї причини, що ми — народ неповторний. Рідкісний, може навіть один-єдиний такий за катастрофічним для себе рівнем наївної довірливості і просто-таки дебільної забудькуватості, — ну де ж іще є подібний народ?.. Ми якщо і керуємося логікою існування, то лише не такою, щоб нормальною була і зрозумілою. Нормальним людям. Бо наша логіка — логіка якогось іншого, ірреального виміру, де все, мов у кривому дзеркалі, та ще й з оберненими тонами. Біле тут неодмінно чорне. І навпаки. А між білим і чорним — сірість. Сірість аж до нудоти. До поросячого вереску.

Всепоглинаюча сірість — це коли в суспільстві замість пом'якшуючого різнобарв'я переважає жорстка градація: біле і чорне. Та ще й при обернених тонах, як на фотографічному негативі.

Сірість універсальна, неначе зручна дубова плаха за часів середньовіччя. А плаха — вона є плаха. Їй що лівий, що правий, не кажучи вже про центристів, просто байдужих і всіх тих "бозна яких" ... Була б сокира. Не знаю, може

й справді історія нас нічому не вчить. Зате історія однозначно засвідчує: в разі потреби сокира завжди знаходилася. Це коли в суспільстві замість пом'якшуючого різнобарв'я переважає жорстка градація: біле і чорне. Та ще й при обернених тонах, як на фотографічному негативі.

Сірість. В'язка, мов затхле болото. В якому безнадійно вовтузяться ліві, праві, центристи, просто байдужі і ще бозна які... Інші давно б уже задихнулися в цих отруйних випарах. А нам — хоч би що, позаяк ми народ неповторний. Рідкісний, може навіть один-єдиний такий за катастрофічним для себе рівнем наївної довірливості і просто-таки дебільної забудькуватості, — ну де ж іще є подібний народ?..

Неповторний.

А що ми поступово, без особливого внутрішнього опору звиклися з отакою своєю неповторністю, то як же могли уявити своє подальше існування без такої ж, як самі, неповторної законодавчої і виконавчої влади? Ось уже сьомий рік ліва рука цієї влади не відає, що творить права! А нам хоч би що. Живемо. Точніше, якась мізерна частка справді живе /та ще й як живе!../. Решта — існує. Животіє, точніше кажучи. Намагаючись — уже вкотре! — розв'язати одвічне питання: ХТО винен і ЩО робити? Забуваючи при цьому, що плаха — вона є плаха. Їй що лівий, що правий, не кажучи вже про центрстів, просто байдужих і всіх тих "бозна яких"... Нових переважно. З точки зору зручної дубової плахи за сім років нашої /звісна річ, неповторної/ історії у нас щось явно забагато нових!..

Але це точка зору зручної дубової плахи. Це коли в суспільстві замість пом'якшуючого різнобарв'я переважає жорства градація: біле і чорне. Та ще й при обернених тонах, як на фотографічному негативі.

А так все нормально у нас. Все нормально. Ми до сірості звикли, ми з цією сірістю змирилися — і моє серце, як той млинець на розпеченій сковорідці, аж розпирає від гордості. Просвітили, спасибі. Ощасливили! Раніше я був просто українським народом і мені належала моя ж таки етнічна територія, яка, зрозуміло, називалася Україною. Дарма, що ця територія була тільки у моєму серці і, насправді, де-юре і де-факто не існувала. Хіба ж могли переконати мене всякі зайти у протилежному? Я був українцем, чужинське біле сприймалося мною чорнішим чорного, і була в мене, хай у серці, але ж таки своя територія. А мені те й належало зробити, що домогтися отого де-юре і де-факто любою ціною. Бо не може моє не бути справді моїм! Раз і навіки. З отим де-юре і де-факто. І вже ніби й надія проблиснула, і вознісся я духом своїм, і нарешті випростався, почувавочи щиру приязнь до своїх вільних і нарешті вільних народів, — нарешті збулося!..

Але чи насправді збулося?

Виявляється, моя Україна — моя етнічна територія — є, а мене ось на цій моїй етнічній території чомусь немає. Звідки ж міг знати раніше, чи міг сам до такого додуматися, що я усього тільки народ України і ніякий не український народ? Бо — нема. Не існує в природі такого етносу. Щез. Ніби й не було ніколи. Всі інші на моїй етнічній території є, а мене ось — нема. Анігілював з волі мого власного і такого неповторного законодавчого органу. Який спершу роздяг і роззув мене, після чого роззброїв на сміх колишнім сусідам, а відтак зробив абстрактною часткою чогось на моїй власній етнічній території! Ніби підтверджуючи цим відомий постулат про безмежність людського розуму /дурості, на жаль, теж/.

Але нічого.

Ми звикли.

Ми й не до такого звалили...

І все ж таке навіть у лихому сні не присниться: Україна ніби є, а мене ось, українського народу — нема. Якщо не зважати на ірреальний вимір нашого існування з його оберненими тонами. У цьому вимірі все можливе. А тому я безмірно щасливий, — в нас, у викривленому потойбіччі, все нормально. В нас — і тільки в нас! — український/?! депутат може відверто глумитися над моєю державністю і навіть мовою, а високопоставлений міністр з виконавчої влади, а то й вище міністра залюбки може обікрати мене на десятки і сотні мільйонів доларів. Нормально! Бо так і має бути! Роздягли, роззули, роззброїли, — обібрали ... Часом дивуюся, потроху забуваючи вигляд рідної гривні: чи не в чужому валютному просторі я живу?.. і де ж він мій власний, омріяний?..

Незбагненні, Господи, всі діла Твої! Навіть у нашому ірреальному вимірі.

Воно б ще нічого. Я ж — неповторний. Я і не до такого зважав /а таки зважав!.. мирився — і впевнено забував заподіяне чужинцями зло, сприймаючи вже як своїх лютих чужинців!.../. Ну що з того, що мене як народ на одній частині моєї етнічної території одні зайти завзято пацифікували¹, а на другій частині червоні старші брати не менш завзято виморювали голодом, розстрілювали, а вцілілих заганяли в колгосп — і знову виморювали голодом і розстрілювали?²

Забулося. Все забулося. Крім епохи презрілого соціалізму, в якій, мов черви в багні — у цьому живильному

¹ Йдеться про каральні акції, проведені окупаційною польською владою у тридцятих роках супроти українського населення на території західних областей України.

² Мається на увазі бузувірський закон комуністів, згідно якого за кілька колосків, зірваних з колгоспного лану, можна було розстрілювати — і розстрілювали! — навіть дітей.

для них передкапіталістичному бульйоні — зароджувались і формувалися теперішні нувориші, ці теперішні нові, оці справжні володарі нашої долі /незавидної долі, що й казати!/. Одні — пограбовані серед білого дня, обдурені і зневірені. Це ми. А щодо іншої мізерної частки... Мізерної кількісно. Втім, серед незлічі пограбованих серед білого дня, обдурених і зневірених за всі ці роки нашої української самостійності у нас щось підозріло забагато нових!

Але це точка зору зручної дубової плахи. Це коли в суспільстві замість пом'якшуючого різнобарв'я переважає жорстка градація тонів, та ще й зведених до однозначного мінімуму: біле і чорне. Та ще й коли ці тони обернені, як на фотографічному негативі. Тут, у цьому викривленому задзеркаллі обдарованість — не дар Божий, а справжнісінька для обдарованого кара Господня, бо навіть кволий промінчик світла протипоказаний в'язкій, агресивній сірості багна, болота, в якому претензійні бездари охоче преміюють не менш амбітних нездар, котрі, у свою чергу, сміють з українського телеекрана виставляти самого Шевченка на поглум таких же нездар злобних і заздрісних /Господи, хіба не в цьому багні, болоті захлинувся Тичина як Поет, та й хіба один лише Тичина?/; тут, у цьому потворному задзеркаллі розум, порядність і чесність протипоказані в'язкій сірій байдужості до всіх і всього, окрім зростаючих потреб власного шлунка; тут, у задзеркаллі, взаємодіють ходячі й хвацько гасаючі на дорогах іномарках кишково-шлункові тракти. Тут люди не в пошані. Тут людині ціна — щербатий гріш. Тут не наживають власність десятиліттями, — прихватизовують чуже в один мент і ця т.зв. приватна власність обертається прокляттям для незлічі пограбованих серед білого дня, обдурених і зневірених. Часом чи не предки цих "трактів" — більшості з тих, кому замість краватки більше

личила б звичайнісінька сіра мотузка, ще до того, як соціалізм перезрів, з партквитком у кишені і без хвацько трощили сокирою приватні ткацькі верстати і приватні теплички з уже визріваючою городиною?

Нехай скажуть комуністи, що цього не було!..

Нехай вони скажуть — і я повірю. Бо якщо я вже не український народ, а якась абстрактна частина такого ж абстрактного народу України на моїй власній, цілком реальній етнічній території, і якщо цей абстрактний, витворений хворою уявою народ з умертвляючою живий, творчий дух психологією багна, болота, чого ж тоді маю не вірити неукраїнським комуністам, які, власне, оце багно, болото й витворили?

Я — звиклий до всього. Я — неповторний. Я готовий і далі носити свою улюблену дулю в кишені — з гордим незалежним виглядом на додачу! А що? Мені личить. А в тихому, безпечному куточку трохи побідкався б і поплакав над своєю нещасливою долею, як робив це не раз у терплячому очікуванні, коли ж, нарешті, власть імущі виконають свою багаторічну обіцянку і таки порятують українське село, значить, і мене? Хоч я абстрактна частина абстрактного народу, зате шлунок цілком реальний. Мій шлунок добре пам'ятає всі продовольчі програми комуністів, — то було гучне шлункове обурення, спричинене відсутньою паперовою ковбасою і вічнозеленими гнилими помідорами...

Нехай скажуть. Нехай комуністи скажуть, що цього не було!..

Як не було галасливих черг за глевким хлібом.

Так чи інакше, але я неперевершений в умінні своєму бідкатися, плакати і сподіватися порятунку од власть імущих. Які приходять і відходять, а я залишаюся. Пограбований серед білого дня, обдурений і зневірений.

Власть імуші приходять і відходять.

А я залишаюся, український неукраїнський народ. І в цьому трагікомічна моя суть: жити з дурнями, виплеканими тобою ж. які тебе зреклися, намагаючись зробити абстрактною частиною такого ж абстрактного народу України.

Більше того: мій неповторний — єдиний такий на світі — законодавчий орган, продовжуючи творити мою новітню історію, мене ошчасливив не тільки тим, що я вже не українець, через що в українському паспорті відпала доконечна потреба у відповідній графі. Я, виявляється, володілець. Не якийсь там задрипаний власник, а — володілець! До такого ж треба додуматися: володілець. Змахує на серію ударів нижче пояса. Коли в тебе зв'язані руки. А ще краще, коли ти розіп'ятий. Нечуваними у нормальному світі податками. Коли ніхто не може до пуття пояснити, куди ж діваються /зникають/ зібрані державою гроші.

З точки зору зручної дубової плахи, кудись же вони діваються!..

Однак і в цьому випадку було б усе нормально /я до всього звиклий, я терплячий/, якби десь під той час, коли я став свіжоспеченим володільцем, один мій енергійний приятель не повернувся з тієї держави, де володільців нема. І не було ніколи. Там звичайнісінькі власники з їхньою священною і недоторканою приватною власністю. Не те, що в нас.

У нас!..

Завдяки власному законодавчому органу — та нехай славиться мудрість його на віки вічні! — у нас я вже не українець. Я — володілець. Не більше і не менше. Ось тільки мій енергійний приятель... Я анітрохи не перебільшую: приятель мав такий вигляд, ніби оце щойно повернувся з Марса і там відкрив марсіанську цивілізацію.

Там, як він твердив, живуть нормальні люди — й що цікаво, у нормальній площині буття. Вони там усі власники. Великі, дрібні, а то й зовсім мікроскопічні, зате власники. Їм, таким звичайним і життєрадісним, таким логічним і послідовним у своїй праці ніякий чиновник не може нічого милостиво щось дати. І відібрати у них також нічого не може. Тому, що вони — власники. А їхня власність священна і недоторкана. Для нас це незвичне — те, що розповів мені приятель.

Він там працював в українського фермера. У вільний від роботи час осідлав модерний велосипед, маючи намір вивчити зблизька тамтешнє довкілля. Йому триматися б дороги, дарма, що потрібно було відмахати чималий гак. Та мій приятель вирішив зекономити час і поїхав путівцем наврошки, не зважаючи на дротяну загорожу і табличку при в'їзді. Напис на табличці був англійською мовою. А приятель, собі на лихо, не знав англійської. Він упевнено проїхав повз табличку — і, ще й як слід не розігнавшись, опинився на землі. На нього навалилась величезна вівчарка, готова, здавалося, розірвати мого приятеля на шматки. А тут ще й ізвідкись чолов'яга узявся. З налаштованою рушницею. З того, що викрикував чолов'яга мій приятель зрозумів лиш одне: "Бізнес!.. бізнес!" На щастя, вчасно нагодився той канадський фермер. Після того, як несподіваний конфлікт було залагоджено, фермер розтлумачив, що мій приятель не мав права без дозволу вторгтися в чужі володіння. Про що застерігав напис на табличці. А приятель, собі на лихо, не знав англійської...

На двох відеокасетах він зафіксував усе, що робив і бачив. Крім цього прикрого випадку.

Степан /Стів/ Шахрай. Канадський фермер українського походження. 40 гектарів землі недалеко од Вінніпегу. З часом, розкрутившись, прикупив ще 1000 га — за сто кіло-

метрів від свого помешкання. Викорчував чагарники і на тій болотистій землі — фермер приварює ще й лопасті до здвоєних коліс свого архісучасного комбайна — вирощує тільки пшеницю, а на добрій землі поблизу міста ще й деякі інші ходові культури. А також трав'яний настил для футбольних полів. Штат працюючих у цього українського фермера? Дружина і двоє одружених синів. І все. Весь трудовий колектив, якщо не брати до уваги трьох-чотирьох механізаторів, які до Степана /Стіва/ Шахрая наймаються на сезон.

Мою увагу привернув один прудкий, воістину широкого профілю механізатор. Приятель пояснив, що то — колишній банкрут, який погорів на туристському бізнесі. Але нічого. Життерадісний. Навіть цей невдатний бізнесмен там не є володільцем. Він — власник умілої, завзятої своєї працьовитості.

Незбагненні, Господи, всі діла Твої!..

Не менш незбагненні, Господи, всі діла наші...

Там у них інтенсивне суспільство і кожен там на спортсмена схожий, безапеляційно запевнив мене помітно змарнілий приятель. Там у кожного єдина мета: великий, але чесно зароблений долар. Там не поважають тих, хто з дистанції сходить і гниє на узбіччі. В них і на узбіччі можна жити, лише там мало хто хоче жити з державних подачок і тихо загнивати на узбіччі. Таке там життя, підсумував приятель. Там, у них, праця на совість — благо.

В нас, у нашому розслабленому суспільстві така ж праця на совість — прокляття.

"Тобі що, більше за всіх треба?" — сичало багно, болото у незабутні часи перезрілого соціалізму — в часи соцзмагань, перехідних червоних прапорів і зустрічних планів /уже в ті пріснопам'ятні часи суспільство було безнадійно розслабленим/.

Тепер уже ніхто не сичить, нишком, а то і явно dokonу-ючи єдину дійову заповідь нашого світлого минулого: як не вкрадеш — не будеш мати...

Тепер за совісну роботу просто не платять. Хочеш — працюй. Хочеш — не працюй. Платіжна криза. Хоча, з точ-ки зору зручної дубової плахи, звідкись же беруться гроші на казкові, мов гриби виростаючі, відомчі палаци і не менш казкові особняки високих, середніх і зовсім нікчемних чи-новників. Також мов гриби виростаючі. Оком не встигнеш змигнути, а він уже є, той палацик. І це при такому рівні по-датків /чи не за рахунок цих божевільних податків, бува?/ І це в умовах платіжної кризи, коли не тільки я починаю за-бувати, яка на вигляд вона, чесно зароблена гривня! З якої ж це такої хмари летіється на оці всі палаци й палацики фінан-совий дощ? І навіть не дощ, а приголомшлива злива!..

Я — терплячий /хоча всяке терпіння має свою межу!/. Я — допитливий. Я — небезпечно допитливий і допитливість моя загострюється прямо пропорційно кількості нових палаців і па-лачиків. Гадаю, власть імущим уже пора зрозуміти мою небез-печну допитливість. Як-не-як, а мій неповторний, а тепер довго так безголовий законодавчий орган правильно зрозумів мене, коли у прийнятій /хоч і з могутнім скрипом, але прийнятій!/ Конституції все ж поновив мій статус народу українського.

Знаєте, це приємно. Навіть дуже приємно. Що я вже не володілець, а таки власник на законній, так би мовити, підставі. Хоч і без власності, вкраденої у мене злим вауче-ром... Я розумію. Розумію, що як не каменем об голову, то головою об камінь: мій статус українського народу поно-вили і власником проголосили, але, про всяк випадок, за-мість більшовицького комісара експропріатора в шкірянці з класичним маузером при боці напустили на мою законну власність отой злий ваучер. Він був — і його вже нема. Не-

звідь куди подівся. З моєю законною власністю...

Всемогутній ваучер чи щось подібне до нього уже пожирає землю селян в т.зв. акціонерних товариствах! З єдиною, певна річ, метою: позбавити законних власників землі їхньої законної власності і зробити безземельних кріпаків власністю новітніх червоних /чи вже синьо-жовтих?/ поміщиків. Хіба ні? Тож нехай славиться ваучер, сиріч приватизаційний сертифікат на віки вічні! Воістину геніальний винахід наших чиновників, яким несть числа.

Цікаво, що після усього того, що зробили зі мною власть імущі, вони ще й намагаються вести мене вперед. Настирливо змушуючи при цьому назад оглядатися — на моє світле колгоспне і безлико робітниче минуле. Але ж так, назадгудзь ідучи вперед, я можу спіткнутись і впасти. З неймовірним гуркотом... Не розуміють вони чи що, оці власть і власність імущі?... Я можу впасти!

З точки зору зручної дубової плахи, я вже перебуваю у режимі падіння.

Я ж не хочу, щоб моя новітня історія з вини аж надто захланних знов увійшла в зачароване коло, з якого виходу нема і яке доведеться знову розрубувати сокирою /впродовж усієї нашої історії сокира завжди вчасно знаходилась!/. Чому власть і не свою власність імущі забувають просту істину: нічия земля буває тільки на фронті? Там нічия земля розділює траншеї сторін воюючих...

Незбагненні, Господи, всі діла Твої!..

Я так собі думаю: на бідній землі бідний народ є усього тільки бідний народ, — йому варто поспівчувати; на бідній землі багатий народ є просто багатим народом, — можна йому позаздрити. Але на багатій землі бідний народ — воістину неповторний і нещасний народ!

Незбагненні, Господи, всі діла наші...

ОСТАННІЙ ВАРІАНТ МИЛОСЕРДЯ

сюжет драми на 3 дії

у вигляді роздумів голови дільничної комісії

Надвірнянського виборчого округу №90

"...Ісус сказав:

— Не обманюйтесь, і те, що ви ненавидите,

— не робіть цього. Бо все відкрите перед небом. Тому що немає нічого таємничого, що не буде явним. І немає нічого утаємниченого, що залишилося б не розкритим".

Євангеліє від Хоми

ПРЕАМБУЛА

Були МИ. І були ВОНИ. 26 квітня 2001 року¹ МИ на-
завжди розпрощалися з рештками ілюзій щодо можливості
продуктивного співіснування з НИМИ /як писав свого часу
трагічно загиблий Поет, "на цвинтарі розстріляних ілюзій
немає місця для нових могил"!/ , а ВОНИ зайве переконали
нас, що й справді люблять Україну. До самозабуття. Але без
нас, українців. І ми в умовах ембріональної демократії про-
тверезили. Ми до млості під серцем збагнули, що ліві, праві,
центристи і ще бозна які, спішно сконструйовані мудреця-
ми-політтехнологами напередодні виборів — туман, у яко-
му нам призначено почуватися розгубленими їжачками, не
здатних побачити, що за цим туманом усе ті ж ВОНИ. Ті,
що зневажливо називають нас людьми одноразового ви-
користання. Вони переконані /почасти справедливо пере-
конані!/, що купити можна всіх і все, вже й не кажучи про
баранізовану біомасу, і тому їхні телевізійні ролики, надто
т.зв. інтерівська "Народна платформа", вражали до їдкого

¹ День відставки Віктора Ющенка.

роздратування усіх НАС своїм зухвало напористим примітивізмом.

Годі придумати кращу антирекламу!.. Тим більше, що задовго до виборів нами уже був зроблений вибір і тому передвиборна боротьба між Романом Зваричем від "Нашої України" і самовисуванцем /?/ Миколою Шкрібляком обіцялася бути жорсткою, навіть жорстокою, хоча ніхто з нас тоді й припустити не міг, що ця безглузда боротьба виллється у криваву драму з елементами трагікомедії і моторошного фарсу з усе тією ж класичною рушницею напочатку вистави у вигляді чорно-білого, вельми посередньо виконаного портрета Миколи Шкрібляка... Чи міг я тоді подумати, що мені, голові сільської дільничої комісії, теж доведеться стати безпосереднім учасником драми, що сколихнула Надвірнянський виборчий округ?

Ліс, нафту й обленерго так просто не віддають...

ДІЯ ПЕРША

Час дії: 29березня, п'ятниця

Місце дії: сесійна зала Косівської районної ради

Наш герой журналіст і... свіжоспечений голова дільничої комісії. Він давно уже не новачок у справі виборів, але того, що твориться зараз, аж ніяк не може збагнути: бюлетнів вищого рівня усе ще не було, попри те, що до голосування не залишилося навіть уже й двох днів. А потрібно ж опрацювати майже десять тисяч бюлетнів усіх рівнів. Коли-и-и?! ХТОСЬ явно гальмує. КОМУСЬ ці вибори вкрай не потрібні. Намагалися ж зняти з дистанції Романа Зварича. Мовляв, в одному гірському селі він намагався підкупити завідуючого Народним домом. Бредня!.. Невдала спроба лише побільшує кількість переконаних симпатиків "Нашої

України" й особно — Романа Зварича. Відчувається, всяк розуміє дилему: або МИ — або ВОНИ.

Це розуміє і влада. Ось тільки все, що б не робила ця влада, призводить до прямо протилежних наслідків. Це вже воістину: якщо Бог хоче когось покарати, то найперше відбирає в нещасного розум. У всякому разі, влада блискуче доказала цей постулат. А що ліс, нафту й обленерго так просто не віддають, то наш герой, знаючи результат виборів задовго ще до самих виборів, передчував, що НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ ОBOB'ЗKOBО ЩOCЬ CTAHEТЬCЯ — і те, що мало статися, було фатально неминучим. Адже існує запрограмована Богом внутрішня логіка розвитку подій — неблаганно пряма, немов слід розімчаної торпеди, тож усе, що відбувається, не може відбутися поза межами цієї логіки.

З цим якраз було все нормально: спливала година за годиною, а бюлетнів вищого рівня усе не було і ніхто нічого не міг пояснити головам дільничих комісій: Ні бюлетенів, ні грошей. Невже голови дільничих комісій зобов'язані проводити вибори за власний кошт? Розгубленість, зневіра і роздратування вихлюпується через край. Не можна ж отак до людей ставитись!.. А звідси — радикальна пропозиція: раз ВОНИ мають нас за безсловесне бидло, то нам тільки й залишається кинути все і повернутись додому. Нехай собі проводять вибори, коли їм заманеться.

Ситуація критична. Спершу районне керівництво запевняло усіх, що окружна комісія уже виїхала з Надвірної й ось-ось буде на місці. Згодом — що окружком їде з Верховини. А вже потім вияснилося, що не вдається додзвонитися ні до Надвірної, ні до Верховини. Районному керівництву непереливки: роздратування присутніх поволі, але нестримно переростає в обурення, — "... нас тут зумисне тримають, щоб ми згайнували день і не зробили нічого!.."

Дехто спересердя покидає залу — і тоді наш герой пропонує усім підписати заяву до ЦВК такого змісту:

"Ми, нижчепідписані голови дільничних комісій, висловлюємо рішучий протест з приводу нічим не виправданого затягування видачі бюлетенів вищого рівня дільничним комісіям, кваліфікуючи подібні дії як спробу навмисне чи не навмисне зірвати вибори. Ми не можемо гарантувати, що не зовсім кваліфіковані комісії зможуть, згідно закону, за день до виборів опрацювати бюлетені всіх рівнів, кількості яких на кожній великій дільниці становить більше дев'яти-десяти тисяч. Після опрацювання такої кількості виборчих бюлетнів фізично виснажені члени дільничних комісій навряд чи зможуть нормально працювати під час самих виборів, що може призвести до прикрих наслідків. З цієї причини ми заявляємо, що вимушені зняти із себе відповідальність за всі ймовірні наслідки, аж до зриву виборів включно, оскільки можливості членів дільничних комісій не безмежні".

Не можна ж отак просто взяти і піти, переконаний наш герой. Вибори — справа державна і за всяку ціну мусять відбутися, хоч би який спротив не чинили ВОНИ. Заява — щось на кшталт запобіжного клапана. Потрібно ж випустити зайву пару. Заяву підписують, а проте всі залишаються на місці. Позаяк кожен розуміє, що вибори так чи інакше, рано чи пізно однаково ж відбудуться, — але...

Ось це "але" також усім зрозуміле, бо ніхто майже не сумнівається у результатах післязавтрашніх виборів. Що мусять відбутися вчасно, хоч би там що. Віктор Ющенко. Роман Зварич. Юлія Тимошенко. В окрузі "Юлька" здобуває чимало прихильників і наш герой знає про їхнє соломонівське рішення голосувати за "Батьківщину" і... Романа Зварича від "Нашої України". Чи не вперше він — єдиний канди-

дат від демократичних сил у нашому мажоритарному окрузі і саме ця обставина зводить шанси Миколи Шкрібляка на перемогу практично до нуля. Дарма, що влада кидає у бій усі сили.

Цього разу т.зв. "адмінресурс" не лише не спрацьовує, але й спричинює зворотний ефект. Схоже, наші владці так і не спромоглися збагнути одну дуже суттєву і вирішальну річ, що мають уже справу не з баранізованою біомасою, а з українським народом. Владці прогавили той період, коли сіра маса викристалізувалася в народ, на існування якого потрібно зважати і з яким доконче треба рахуватися. А тому всі їхні потуги змінити симпатії виборців заздалегідь приречені на невдачу, — так примітивно і бездарно влада ще ніколи не діяла!.. Ось тільки ця влада навряд чи захоче примиритися з уже забезпеченою їй нищівною поразкою. Бо надто високі ставки. Надто великий інтерес. Врешті-решт, запущені надто солідні гроші. Отож, НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ ОБОВ'ЗКОВО ЩОСЬ СТАНЕТЬСЯ. Наш герой у цьому більше не сумнівається і на душі в нього тоскно і холодно.

Як і надворі. Вітер подеколи вгризається дрібною мжичкою у незвично великий портрет Миколи Шкрібляка на одному з будинків. Фундаментальний портрет у стилі "а ля Брежнев" навіть не так чорно-білий, як сірий внаслідок дуже великого збільшення. Якийсь похоронний цей портрет! Мовби уже заздалегідь розрахований на чорну крепову стрічку. Співає церковний хор, а чи духовий оркестр похоронний марш грає, і попереду процесії діти /чому саме діти?/ несуть подібний портрет чергового небіжчика. Там — це нормально. Там — статика. Там небіжчикам нікому нічого не треба обіцяти, тому що там немає ані можливості, ні потреби виконувати обіцяне.

Саме такими думками поійнятий наш герой, дивлячись на цю примітивну агітку як переконливий зразок антиреклами. Невже у Миколи Шкрібляка не знайшлося грошей на щось ефектніше? Були ж і кольорові агітки цього кандидата і рівень їхнього виконання цілком задовільний, якщо тільки не брати до уваги якусь солодкуватість зображення — і ця солодкуватість зайве переконувала кожного у неправдоподібності того, на що він дивиться. Та й написи-заклики не відзначались оригінальністю.

"Голосуймо за нашого Миколу Шкрібляка!". Зустрічний напис /глас народу, так би мовити/: "За свого ви собі голосуйте". Наступний: "Ми будемо жити краще!" А внизу — контрнапис яскраво червоним фломастером: "Ви справді будете жити краще! А ми?" Схоже, Миколу Шкрібляка обслуговують дилетанти. Його безнадійно сірий портрет /радіше б сказати, антипортрет/ у переддень виборів — апогей їхніх спільних зусиль. Чиновницький фундаменталізм, а ще як він аж надто демонстративний — не завжди доречний. Не розуміють ВОНИ чи що?

Надворі було тоскно і холодно. Крізь мокрі шибки в сесійну залу всвічується ніч непроглядною чорнотою. Тоді ще ніхто нічого не знав, не міг та й не повинен був знати...

ДІЯ ДРУГА

Час дії: 30 березня, субота

Місце дії: виборча дільниця у Народному домі і сесійна зала районної ради

У них, схоже, параліч розуму. ВОНИ давно уже втратили почуття міри. Якщо взагалі колись його мали. Виплекані в горбачовському передкапіталістичному бульйоні, розжирілі за роки незалежності, вони так і не спромоглися скину-

ти із себе закостенілу шкаралупу командно-адміністративної системи, з якою міцно зрослися — і тепер виглядають безпорадними аж до смішного. Справді: змушувати виборців підписуватися під зобов'язанням голосувати за їхнього Миколу Шкрібляка... За того Шкрібляка, якому виборці не простили його "підприємство" — торговий дім з амбітною назвою "Галичина", де замість живих грошей пенсіонери й уперто працююча інтелігенція навзаєм одержували сумнівної якості горілку, гнилі макарони і червиву муку. За явно завищеними цінами. Для вимушених, позбавлених реального вибору покупців залежаний товар асоціюється з особою саме цього кандидата — і тут уже нічого не вдієш.

Самовисуванця /?/ Миколу Шкрібляка і без того агресивно настроєні виборці мали за безнадійно учорашнього...

Запитання: "Ви, секретар Івано-Франківського обкому СДПУ/о/, запевняєте нас у своїй прихильності до самого Віктора Ющенка і його реформ. Тоді поясніть нам, будь ласка, чому ви не в "Нашій Україні", якщо не довіряєте рейтингу своєї партії, позаяк балотуєтесь не від неї? І чому, раз уже ви такий запеклий реформатор, у вашій команді люди навіть не вчорашнього, а позавчорашнього дня?"

Запитання, до речі, було не найдошкульнішим. Тільки виведений з рівноваги кандидат міг заявити усім виборцям: "Ви собі голосуйте як хочете — ваша справа. Я свого одноково доможуся і буду у Верховній Раді!"

Скоріше за все це був крик відчаю. Нормальна людина інстинктивно передчувала загрозу своєму фізичному існуванню і за будь що намагалася цей природний фізичний стан зберегти. Цього кандидата ХТОСЬ настирливо підставляє з явним розрахунком не на перемогу, а на щось зовсім інше. Про що наш герой не хотів думати, передчувачи неминучу кров. Він так і сказав завідувачій Народним

домом: "Найближчим часом обов'язково щось станеться. Хтось явно претендує на роль активного трупа".

Навряд чи зміг би наш герой тоді пояснити, що ж оцей "активний труп" означає. Це якось само собою вихопилося і лише на перший погляд звучало безглуздо, — труп, та ще й активний... Тлумачення було десь на рівні підсвідомості, але тоді у нашого героя не було ні часу, ані бажання у своїй підсвідомості копирсатись. А тепер...

Тепер навдивовижу умиротворений на портреті Микола Шкрібляк прикрашений стандартною чорною стрічкою. То ось навіщо скрізь оці чорно-білі портрети!.. І навпроти Народного дому через дорогу кольорова агітка Шкрібляка чорніє траурним бантом, похмуро недоречним стосовно заповнення сановного кандидата, що "ми будемо жити краще". Ми — напевне, у це хочеться вірити /блаженний, хто вірує!/. А він уже ніяк жити не буде. Він уже поза межею добра і зла.

Йому вже добре, подумав наш герой не без заздрості, бо не доведеться йому спізнавати гіркоту нищівної поразки і до нього більше не буде жодних претензій. Думка страхотлива своїм цинізмом, але це чи не останній варіант милосердя з боку тих, хто замовив Миколу Шкрібляка? Що його замовили, наш герой анітрохи не сумнівається. Спроба зняти Романа Зварича з передвиборної дистанції провалилася з тріском, дарма, що цей капосний Зварич "американець", "жид" і "вербувальник гарматного м'яса". Значить, потрібне щось екстраординарне — таке, що вже спрацює напевне... Ось тільки навіщо їм інертний Микола Шкрібляк?

Наш герой вражений до глибини душі, — виявляється, уночі, коли від окружної комісії він отримав так довго очікувані бюлетені, холоднокровний убивця розрядив у приреченого Шкрібляка цілу обойму з пістолета-автомата системи Стечкіна. Дев'ять куль пронизало тіло жертви. Кулі були

зі зміщеним центром ваги, тож у Миколи Шкрібляка шанс залишитися живим дорівнював практично нулю. Як і шанс здобути перемогу на виборах. Хоч уже слизькою гадючкою доволі оперативно поповзла чутка, що він своєю популярністю серед виборців значно переважав Романа Зварича і тому, с а м е т о м у його і вбили. Цікаво, що у новинах того ж дня російськомовний канал "Інтер" також запустить на всю Україну подібну версію убивства. Попри те, що це була явна, кричуща брехня! Але комусь, виходить, це було дуже потрібно. Хтось уже почав розкручувати відчайдушну комбінацію з метою зірвати вибори у Надвірнянському окрузі і таким чином спекатися ненависного їм Романа Зварича.

Наш герой збагнув це відразу, як тільки зуважив, що на дільниці у нього коїться підозріла метушня, — надворі було явно забагато людей зі штабу Шкрібляка і щось надто вже дружно, завчено якимось вони переконують членів дільничної комісії, що вибори взагалі не відбудуться, бо не можуть, не мають права відбутися "у зв'язку з кривавим терористичним актом". А трохи згодом на дільницю завітав один, підозріло енергійний сьогодні, депутат районної ради і запропонував членам комісії подавати заяви про вихід з комісії згідно рішення своїх партійних організацій. Уже наперед був заготовлений стандартний зразок тексту заяви! А що підписувати подібну заяву і виходити з комісії ніхто не квапився, то наш герой радить усім дочекатися відкритої сесії районної ради, що має відбутися о 18.00 і на яку запрошені голови дільничних комісій. Зараз найважливіше — вчасно опрацювати усі бюлетені. За нас це робити ніхто не буде.

Проблема: як бути з Миколою Шкрібляком? І чи взагалі доречний у такій ситуації штамп "вибув"? Закон про вибори про це нічого не каже, а додзвонитися до районної й окружної комісії неможливо. Справжнісінька тобі змова мовчання!

Наш герой має над чим поламати голову. Він — від блоку Юлії Тимошенко і вказівки скласти повноваження не отримував. Відкликають своїх представників лише пропрезидентські партії НДП, СДПУ/о/ та іже з ними. Але ж Президент заявляє, що вибори в окрузі повинні за будь що відбутися. До цього ж закликає і голова ОДА Михайло Вишиванюк! Невже підлеглі їм функціонери діють на власний розсуд? Щось тут не так...

Сесія районної ради розпочалася значно, значно пізніше. Так виглядало, робилося все для того, щоб максимально загаяти час для дільничних голів. До того ж, робилося це з такою грубою напористістю, що в душній, темнуватій на тлі сяючого дня залі навіть байдужі до політики голови дільниць, а серед них і переконані симпатика Миколи Шкрібляка у с е р о з у м і л и. Бо на їхніх очах ВОНИ розігрували свій останній козир — активний труп.

Не зайве сказати, що режисер усього того дійства приголомшував своєю феноменальною бездарністю. Він, сам того не усвідомлюючи, о п у с т и в високу, чи не шекспірівську трагедію до рівня дешевенької сльозливої мелодрами. Режисер, на превеликий жаль, давно втратив почуття міри. Якщо він його взагалі мав. Адже, на думку нашого героя, найсуттєвішим — наріжним елементом цього спектаклю мало стати пронизливе, якщо вже не оглушливе мовчання, а не пишні, розцятковані епітетами словеса.

Господи, що з людьми робиться, що робиться-а!?

"Плаче земля у своєму горі, заридали, закричали на всі гори трембіти, — виголошує з трибуни Функціонер Обласного Рівня. — Люди зі зміщеною совістю кулями зі зміщеним центром розшматували тіло гарного дуже, мудрого, доброго, високого гуцула Миколу Шкрібляка..."

Гарно, дуже гарно: "люди зі зміщеною совістю кулями зі зміщеним центром розшматували тіло..." Шкрібляк уже

другий розстріляний кандидат в області, але тоді було чомусь дуже тихо. Застрелили — то й застрелили, що поробиш. Органи розберуться... І в цьому є свій резон: показною патетикою справді не зарадиш, себто мертвих кандидатів не воскресиш, а люди /?/ зі зміщеною совістю /сумнівно, що в тих людей взагалі наявна совість, хай навіть зміщена! /рано чи пізно мусять бути покарані. Інакше відстрілювання кандидатів не припиниться ніколи. Чого ж тоді, хоч би й на знак протесту, знімати отакий галас? У нас же безкарно вбивають не одних лише кандидатів у депутати!

Що з людьми робиться...

"Коли не вистачає політичних аргументів, то останню крапку ставлять кулею, — не вгаває Функціонер, а наш герой ту ж мить подумав про ліс, нафту і обленерго. — Він лідирував у житті /що правда — то правда, погоджується наш герой з Функціонером, він таки справді лідирував і з неабияким розмахом/, доводив світові, що українці можуть ставати на ноги, творити дійсність своїми руками, своїм розумом /цікаво, які саме українці, тихо дивується наш герой/. Він лідирував в очах земляків-гуцулів на цих виборах..."

Наш герой уже не дивується цій відверто цинічній брехні. Не лише він, але й усі, присутні в сесійній залі, голови дільничних комісій р о з у м і ю т ь фабулу ЇХНЬОГО примітивного сценарію /"Господи, за кого ж тоді ВОНИ нас усіх мають!"/: вибори вважаються святом, та яке може бути свято, якщо у нашій хаті покійник? Словом, вибори до Верховної Ради мусимо відкласти. Звичайно ж, на знак протесту!

Наш герой, звісна річ, не проти. Кров людська не водиця — проливати не годиться. Він уже готовий підтримати заклик Функціонера Обласного Рівня перенести вибори до Верховної Ради, якби...

Ох, це класичне у драматургії "якби"!

Старечий, добре поставлений голос випльовується на всю залу, мов Пилип з конопель: "Теть убивцю Зварича!" Голос знайомий. Такі "патріоти" Вельзевула перевельзевулять і самого Ірода переіродять. А значно, значно молодший депутат районної ради, також "патріот", так і не дочекавшись бурхливих оплесків на попередній вигук, дещо м'якше / йому, певне, визначена інтелігентніша роль/, з гарячковим виблиском ув очах запропонував... Зваричу зняти свою кандидатуру! "Майже усі кандидати на знак протесту відмовляються балотуватися. Чому цього не робить Роман Зварич? Причетний він чи не причетний до вбивства — не в тому справа, але на нього падає тінь і він мусить зняти свою кандидатуру..."

То ось де "песик" закопаний! Усі інші кандидати — явний "непрохід" і вони як слід навіть і не розкручувались. А тепер, коли Миколу Шкрібляка "вибули", спантеличеним /?/ виборцям розкопують "песика": Роман Зварич МУСИТЬ ЗНЯТИ СВОЮ КАНДИДАТУРУ, БО НА НЬОГО ПАДАЄ ТІНЬ..." Дивовижно, але ця, КИМОСЬ запрограмована, влада ставить питання рубя: ви, голови дільничних комісій, до совісті яких апелюємо, зриваєте вибори, а ми, влада, за це відповідати не будемо, тому що ми тільки рекомендуємо вам... Ну і ну!

Наш герой не витримує і просить у голови президії слова.

"Тут, я так розумію, усі запеклі демократи, — з холодною розважливістю починає наш герой у напруженій тиші. — А якщо це так, то я хотів би почути відповідь на таке запитання: який основний принцип закладений в основу демократичного судочинства? /Пауза/. Я відповідаю: в основі демократичного судочинства — презунмпція невинності. Себто людина вважається невинною, доки суд не винесе

остаточний вердикт. Тоді на якій підставі і по якому праву Романа Зварича тут звинувачують апіорі у причетності до вбивства Шкрібляка? Це ж ніщо інше, як глибока, гідка відрижка сталінщини! /Шум у залі частково схвальний, частково осудливий/. Так, відрижка сталінщини. Невже ви нічого так і не зрозуміли? Вашими руками ця влада хоче зірвати вибори, а сама залишається збоку, поза межею відповідальності. Насидженими кріслами влада ризикувати не хоче! Вона ж бо тільки закликає вас не проводити вибори і при цьому заявляє, що не збирається брати на себе відповідальність. А це означає, що відповідати доведеться кожному з нас. Хочете бути стрілочниками — будь ласка. Тягайте для когось каштани з вогню, якщо вже вам отака невдячна роль так дуже подобається. На моїй ділянці вибори обов'язково відбудуться, бо цього вимагає мій Президент. Ми будемо голосувати, хоч би там що, оскільки це наше конституційне право! І ніхто — чуєте, ніхто! — не може нас усіх цього законного права позбавити. Зрештою, люди і без нас можуть відкрити ділянки. Невже влада цього не розуміє?"

Влада уперто не розуміла. У цьому наш герой переконався, коли добрі люди пізно вночі спробували напоїти його...

Світ не без добрих людей!..

ДІЯ ТРЕТЯ

Час дії: 31 березня, неділя

Місце дії: виборча ділянка

Світ не без "добрих" людей! Невиспаний, з артилерійською канонадою у голові і червоними очима, що могли зупинити який завгодно автомобіль, наш герой короткий час перебуває у стані ступору. Однак дійсність /виборці вже

чекають, хоча до відкриття дільниці ще досить часу/ і вроджене почуття обов'язку швидко приводять його до тями. Згідно протоколу члени комісії одноголосно за проведення виборів. З комісією пощастило як ніколи: вона функціонує, мов добре відлагоджений механізм, дарма, що праця воїстину пекельна. Мотивація така: прийдуть люди на дільницю чи на знак протесту не прийдуть — то їхнє конституційне право, а відкрити дільницю — наш конституційний обов'язок.

Уже з 8.00 людей приголомшливо багато, — такого не було ще ніколи... Трьох кабін явно замало, зайве переконується наш герой, і біля них десь так опів на дев'яту збирається велика черга. Надто вже багато отих бюлетенів. Потрібно чимало часу на їхню видачу і заповнення виборцем. У цьому плані повторюється усе те, що було на минулих парламентських виборах: люди заповнюють виборчі бюлетені просто в залі, хто де прилаштувався — і з цим нічого не вдієш, бо інакше більша частина виборців просто не зможе вчасно проголосувати. На тих, попередніх парламентських виборах, це не мало якогось особливого значення. Славі Стецько перемога однаково була забезпечена, — "... вона в роках і нас, пенсіонерів, розуміє найкраще...", — а попередній голова села завдяки бурхливій діяльності своїх підопічних також забезпечив собі перевагу над конкурентами.

Цим разом усе виглядало зовсім інакше і схоже було на духовну революцію, — люди прагнули змінити також місцеву владу і для них це більше важило, аніж зміна влади там, нагорі. Бо ніхто не вірив у можливість її радикальної зміни на найвищому рівні. Як то кажуть, своя сорочка ближча до тіла і стільки молоді на своїй дільниці наш герой не бачив ні разу. Можливо, з тієї причини, що один із кандидатів на голову села молодий та енергійний. Та ще й з привабливою

зовнішністю. Цей фактор також не варто скидати з рахунку. В усякому разі, наш герой у цьому не сумнівається. Іміджмейкери Миколи Шкрібляка або не розуміли цього, або для них уже заздалегідь це не мало ніякого значення...

"Ви нас уночі запевняли, що дільницю відкривати не будете", — трохи здивовано дорікає помітно розгублений Функціонер Районного Рівня, на що наш герой реагує відразу /артилерійська канонада у голові нарешті вщухла й ув очах розвиднилося/: "А я вам і далі так кажу, ось тільки рішення членів комісії — протилежне. Хіба моя вина, що ви погано працювали з усіма членами комісії? Згідно закону питання про відкриття дільниці я не міг не ставити на головування". Що міг на це відповісти Функціонер, який напевне знав, що дзвінком із райцентру інший, такий же Функціонер, зобов'язав нашого героя залишатися "у районі дільниці до ранку". Наш герой міг, звичайно, чомно вислухати отого Функціонера-2, послати його куди слід і піти собі, аби хоч трохи виспатися. Але він тоді чомусь не зробив цього, а тепер силкується збагнути, що ж йому завадило це зробити, — людських слабкостей наш герой також не позбавлений...

"І ви проголосували за вибори", — не вгаває Функціонер-1.

Наш герой: "Розумієте, ви тут є — і вас тут нема. А мені з людьми жити..."

Він уже знає, що на сусідській дільниці /їх у селі три/, у школі, вибори зриваються. Кілька членів комісії все ж піддалися несамовитому тиску і склали свої повноваження, — "...як ви можете голосувати, коли на катафалку така людина лежить!?" Згідних проводити вибори залишилося менше восьми.

Функціонер-1: "Як ви можете видавати людям заляпані кров'ю бюлетні?"

Наш герой: "Ні я особисто, ні члени моєї комісії, ані виборці невинну кров не проливали. Ми для того і голосуємо, щоб убивствам покласти край".

Слава Богу! Вчителі у школі свідомі. Як-не-як, а сільська інтелігенція. Кілька добровольців поповнюють комісію і вибори почалися і там. А вже пополудні, коли було ближче до вечора, ті, хто вийшов, написали заяви з проханням повернути їх до складу комісії.

Там голова комісії м'якосердний.

Щось у НИХ явно не клеїться! На Косівщині, попри всі їхні запевнення, не голосує лише кілька діляниць. Верховина, хоча й з великим запізненням, але розпочинає вибори. Там ситуація настільки вибухова, що туди спішно виїхали прем'єр-міністр Кінах і голова Івано-Франківської ОДА Вишиванюк. Здається, народ більше не хоче, аби сильні світу цього мали його за баранізовану біомасу і людей одноразового використання. Як же це ВОНИ прогавили той благоденний період, коли оця, на їхній погляд, баранізована біомаса почала кристалізуватися у народ?..

Такого й справді не було ще ніколи, навіть у часи національного піднесення: виборці терпляче — й усі, переважно, з таким необхідним зараз паспортом! — очікують у величезних чергах, інші — сидючи на лавках хто де може, довго, вдумливо перечитують отримані бюлетені, а вже опісля швидко і впевнено голосують. Кожен робить свій вибір без сторонньої допомоги. Зовсім не те, що на минулих парламентських виборах.

Тоді на діляниці клекотіли содом і гоморра. "Голосували" навіть поза межами зали — надворі, і з цим годі було якось звладнати, бо ніхто нікого не слухав, позаяк просто не чув. Уже тоді було ясно, що вибори до Верховної Ради і рад нижчого рівня необхідно "рознести" у часі. Виборці го-

лосували більше для годиться, аніж робили справжній свій вибір. Та й не було на тих виборах справді яскравих альтернативних кандидатур!

Але тоді геть засмиканим головам дільничних комісій доводилося щогодини, а то й кілька разів на годину звітувати про перебіг виборів. Зараз же до районної й окружної комісії не додзвонитися, — ніхто не бере слухавку, начебто там нікого нема /може, і справді там нікого немає?/. А влада... Влада щось занадто демонстративно оплакує свого Миколу Шкрібляка. Народ — мовчить. Народ співчуває родині покійного мовчки і щиро. Народ у с е р о з у м і є, тож на вустах у всіх безапеляційне переконання, що прибрали свої, — комерційна діяльність небіжчика бентежила багатьох своїм розмахом!..

Що сталося — те сталося. Бо не могло не статися...

Проблема перша: як бути з кандидатами, які на знак протесту зняли свої кандидатури? Зняли далеко не всі, а тільки четверо заздалегідь непрохідних. Однак ні від окружної, ні від районної комісії офіційного підтвердження і досі немає. Доводиться "проштамповувати" бюлетені на свій страх і ризик. Бо не виключений ще один — запасний варіант зриву виборів: бюлетені сумлінно "проштамповуються", а відтак виявиться, що ці кандидати не відмовились балотуватися і таким чином бюлетні автоматично стають недійсними з усіма, відповідно, наслідками. Від НИХ можна і треба усього сподіватися!

Вранці у Косові влада організувала траурний мітинг. Людей закликають "не брати в руки заляпані кров'ю бюлетені". А люди... Кожен із непокритою головою хвилин п'ять затримується і... далі йде собі.

"Ви куди?" — цікавиться Посадова Особа.

"Та йдемо голосувати за свого кандидата", — чемно відказують виборці і невдовзі мітинг якось непомітно розтанув. Випарувався, мов калюжа під ясным сонцем.

Про цю визначальну подію у райцентрі нашому героєві розповіли по телефону. Диво дивне: вищі комісії затято мовчать, а телефон не вгаває. Дзвонять звідусюди з дільниць. Приміром, десь близько 16.00 одна з дільниць у гірському селі Космач цікавиться, як у нашого героя йдуть вибори. Там щойно їх почали. Бідолашні!..

Важливо, що викристалізований з баранізованої маси народ у с е р о з у м і є.

Проблема друга /моральна/: як бути з Миколою Шкрібляком? Адже його "вибули" і в такій, не передбаченій законом ситуації більш доречний штамп "убитий". Але тоді, при постійній потребі саме в такому штампі навряд чи знайдеться багато охочих балотуватися. Що теж непогано. Ось лише заковика: і в цьому разі при відсутності необхідного штампу бюлетені можуть бути — і напевне будуть! — визнані недійсними.

Є над чим поламати голову...

Підтвердження про вибулих кандидатів наш герой отримує десь опісля 16.00 і про всяк випадок час надходження офіційного підтвердження фіксує у протоколі. Роботи додається: половина бюлетенів — знову ж таки про всяк випадок! — залишається "непроштампованою". Однак ЦВК уже визнала вибори у Надвірнянському окрузі №90 такими, що відбулися!

Пе-ре-мо-га!..

Наш герой того не знає, просто не може знати, що мине зовсім небагато часу і ВОНИ таки спробують використати свій запасний варіант зриву виборів: постановою Центральної виборчої комісії від 9 квітня 2002 року за №809 "Про скаргу громадянина Кандюка Б.І." вибори по одномандатному виборчому окрузі №90 будуть визнані недійсними. Дарма, що громадянин Кандюк Б.І. до 10 квітня 2002 року

жодної скарги до ЦВК про "непроштамповані" бюлетні не складав, не підписував та не подавав.

ВОНИ і цього разу явно передали куті меду... Як у випадку з похороном убієнного Миколи Шкрібляка. Гарячкували ВОНИ чи що?

Так, Микола Шкрібляк — безумовно, глибоко трагічна постать. Він жертва суспільного розвитку: якби усі МИ в якості баранізованої біомаси голосували за його кандидатуру, то своїм голосуванням, можливо, й уберегли б Миколу Шкрібляка від отих дев'яти куль зі зміщеним центром. Трагедія в тому, що за нього МИ як народ проголосувати не могли з об'єктивних причин — у тому розумінні, що, голосуючи за нього, ми проголосували б за НИХ. Почасти наше голосування /чи, радше, неголосування/ визначило його долю. Таку трагічну, на жаль.

Його доля тим трагічніша, що навіть його власний похорон ВОНИ звели до грубого, цинічного фарсу — пишного аж до безглуздя. "Такого похорону ще тут ніколи не було. Упроваджували похорони близько сотні священників з чотирма владиками. Після відправи у церкві під сумну мелодію військового оркестру, жалісливі звуки трембіт і салюти труну з тілом Миколи Шкрібляка опустили в могилу..."¹

Що ж, нехай спочиває він з Богом і нехай рідна земля буде йому прем'яким пухом. Мертві сорому не ймуть...

А живі?

Надвірна — Косів — Верховина

ЗАВІСА

¹ Верховинська районна газета "Голос Гуцульщини", №2, травень 2002р.

РЕПЕТИЦІЯ

Не міг збагнути, як до бічної за сценою кімнати залетів басистий джміль, але джміль якимсь дивом таки залетів сюди і тепер розпачливо гримався у рожевувату від призахідного сонця шибку. Йому трохи вище піднятися б — до прочиненої квартирки, співчутливо подумав він і спитав, не обертаючись:

— Хто як гадає, джміль може вжалити?

Ледь жовтіючі берези над танцювальним майданчиком були схожі на сумирно сонних ягнят.

— Лихий його знає, має він жало чи ні, — відказав хрипким голосом Марко і вкотре закашлявся: Марко вчора, як розповідав, найнявся до сусіди косити і коли добряче розпарився, зі смаком випив студеної води, — "...а Семенович... ти пам'ятаєш Семеновича... так само накосився і так само води студеної нагльохканився та й дістав гальопове запалення легких і вмер...". Чомусь не хотілося ні про що більше говорити, тож усі мовчали.

Про всяк випадок якомога делікатніше обхопив джмеля носовичком і підніс його до квартирки. У короткій хвилі джміль радісно завібрував крильцями, аж доки важкувато не злетів, швидко розчиняючись у заімленому просторі. На дощ, так імлиться на дощ. А відтак прикипів утомленими очима до недавно відремонтованого танцювального майданчика і чомусь подумав уголос: "Співають хлопці правильно: золото замість тата, замість мами — глуха стіна..."

— Що? — не зрозумів Марко.

— А!..

Його дратував не стільки сам майданчик, як усе те, що зовсім-зовсім недавно побіля нього було: нашвидкоруч зби-та трибуна, святочно прикрашена веселими кольоровими квітами, такі ж весело збуджені люди... А тепер на асфаль-

тній доріжці перед високим, дбайливо підстриженим живоплотом сіріє кілька свинцево холодних калюжок, — а!.. В такий час чому вони так холодно сіріють?

Пташки щебетали, віщуючи зміну погоди.

— Василь не прийде, — безапеляційно мовила одинадцятикласниця Ніка /хороший голос і вельми обнадійливі акторські здібності/: — Опісля такого прийти... Я не знаю...

— Ще почекаємо, нам квапитися нікуди, — сказав замість нього Марко й опісля знову залягла мертвотна мовчанка. В електрокавнику заклекотіла вода.

Хтось кавник виключив.

— Він не прийде, — запевнив Марко і запропонував комусь іншому з колективу попрацювати над образом "східняка".

— З вас бодай один мені Василя замінить? — І розважливо спокійно проковтнув іще тривалішу мовчанку, схожу на кавалок шорсткої смоли, що стала під сонцем тягуче липкою. Він уже передчував якимось надцятим передчуттям, що всі його — чого гріха таїти? — честолюбні заміри спопеліли і розвіялись прахом. Чудес, відомо ж усім, у житті не буває. Та все ж іще якесь понаднадцятє передчування змусило його продовжити, не дуже вірячи й сам у те, що говорить:

— Він не може не зрозуміти, що його замінити нікому. Василь не один рік прожив на великій Україні. Що надзвичайно важливо для мене, він розуміє внутрішню сутність тамтешніх людей. Василь не може не прийти.

Якраз не дуже й вірив, що попри свою обіцянку Василь таки прийде. Кілька разів дзвонив йому, однак приємний жіночий голос постійно повідомляв, що абонент перебуває поза межею досяжності. Зрештою, заспокоїв себе, не завше так складається, як задумується попервах, — на те воно й життя... Гаряча кава не збадьорила.

Василь прийшов, коли всі зібралися вже розходитись. Спокійний і якийсь ніби злісно веселий. Сорок днів минуло, тож був старанно поголений. Помолоділий, відзначив про себе, і спитав усіх:

— То що ми робимо? Може, перенесемо репетицію?

— Оресте, година ще не пізня,— несподівано заперечив Василь. — Раз уже тут є всі, можемо починати.

— Я не проти, Василю. Та якщо тобі зараз не до цього, то...

— Оресте... — губи Василя пересмикнулись у блискавичній, майже невловимій посмішці, від якої єство наче приском обдало. — Оресте, що сталося — те вже сталося. А жити нам треба. Ще живим треба жити.

— Так, Василю. Нам усім треба жити, допоки ми ще живі, — тільки й мовив, намагаючись не дивитися на його змарніле, колись /Господи недавно!.. ще зовсім-зовсім недавно!.. / добродушно повняве обличчя.

Хоч як би це не звучало банально, та спливає час швидко...

Кожен зайняв визначене йому за столом місце. Зашаруділи папери.

— Слухайте, — зненацька подав голос Марко. — Так, як ми сидимо, нічого вам не нагадує?

— А що має нагадувати? — поцікавилася Ніка.

— До церкви ходиш? "Тайна вечеря" обов'язкова у церкві.

Василь запустив п'ятірню у незвично присивіле волосся і задумливо спитав:

— Оресте, а на сцені твоя сценічна композиція богохульством не стане? Говорім як є: я не Христос, а всі за цим столом не апостоли. І свого Юди не маємо.

— А нащо нам Юда свій, свого кохання, як нагорі маємо і не одного, — осклабився Марко.

— Ага, — йому в тон додала Ніка і всміхнулася /Ніка знала привабність своєї посмішки/. — Над нами Юда не просто Юда, а Юда множинний. Многоликий. О-ой, не варто було мерзнути з Орисею на майдані!

Зиркнула на Василя і посмішку з її уст мовби вітром здуло.

— Ти була найкращою подругою в Орисі, — порушив ніякову мовчанку Василь. — Оресте...

— Стартуємо, — покwapно запевнив Василя й окинув усіх за столом звично чіпким поглядом. — Те, що скажу, ви і так знаєте: наш самодіяльний сільський колектив на пристойному рівні. Нам уже не один рік. Одні покидають наш колектив через життєйські обставини і власний вік. Молоді приходять. Не хлібом єдиним живе людина.

— Твоя правда, — сказав Марко, пальцем розкручуючи на столі цигарку. — Тепер думаємо, де на той кавалок хліба заробити.

— Де заробити... Де заробити? Ми колись гастролювали по селах і заробляли непогані гроші.

— Не вірється, що таке було.

— Віриться-не вірється, а крутитися треба...

— Ось податкова тебе й закрутить, — не вгавав Марко. Василь /невдоволено/:

— Ти не збивай чоловіка.

— Крутитися треба з усіх мислимих і немислимих сил, — мовив з притиском, сам дивуючись власній упевненості. — Нам потрібно наблизитися до глядача... Так-так!.. Наблизитися до глядача виставою на злобу дня, сконцентровано показати те, що відбулося, відбувається і відбуватися буде. Знаючи минуле і теперішнє, більш-менш точно можна передбачити найближче майбутнє.

/Довга пауза/.

Тепер — моя п'еса і komponування вистави. Ви переконалися, що я нічого не вигадав. Тут із вас дехто був членом дільничної комісії і пам'ятає наше прощальне застілля. Прощальне для голови комісії Власенка. — Звернувся до Василя: — Відносно богохульства. Не богохульство, а звичайнісінька сценічна умовність. Не сидіти ж нам до глядачів спиною! Ми не спиною, а лицями граємо. Спиною лише Бучма вражає грав — уся зала ридма ридала. Та нам до Бучми далеко і ми ризикувати не будемо. Ми не профі. Ми звичайнісінькі аматори. Крім того, давайте поспитаємо себе: чим же ми не апостоли, що розсілися по праве і ліве плече східняка Власенка, голови комісії? Хіба виборці не дивилися на нас як на апостолів правди і справедливості? Хіба ми, тодішні апостоли, ниньки не почуваємось одуреними та ще й розіп'ятими на хрестах зневіри?

— Твоя правда, — важко зітхнув Марко.

Почекав, доки Марко у черговий раз не відкашляється, — "...ось тобі й вода, основа всього сущого!.." — і продовжував, дивлячись на всіх і ні на кого зокрема /Ніка всміхалася, думаючи про щось своє/:

— Повертаємось до подій майже дворічної давності, коли ніхто з нас, — рукою окреслив у повітрі нечітке коло, — не думав — не гадав, що буде обдурений і розіп'ятий на персональному хресті зневіри. Згадую собі тих діточок...

Тією ж правцею, що так блискавично окреслила у повітрі коло, розстебнув тугий комірець сорочки.

...У себе вдома навіть він такого не сподівався, — трирічний Юрчик, онучок омріяний, показав пальчиком на телевизор і щосили залементував: "Юсценко!.. Юсценко!.." Пухкий пальчик. Рожевуватий. Та ще більше не сподівався такого, що побачив у Хімчині: діти від малого до великого висипали на шкільне подвір'я й у холодно вогкому тумані

без звичного саме для дітей галасу ставали у колону, яку діловито, без поспіху формували вчителі і старшокласники. Незвичною і трохи відлякуючою була саме оця мовчазна, діловита несквапність. Неначе у бій вирушають, спроквола подумав, неухважно спостерігаючи крізь злегка запітніле лобове скло свого пошарпаного "Запорожця", як останнє листя з дерев легкий вітер жене на колону. Падолист — померлий травень, знову подумав, щоб не думати про щось інше — те, що його найдужче гнітило, хоч ніяк не міг зрозуміти, що ж то його так гнітить. Це зовсім не було схоже на звичайнісіньку депресію, спричинену пообіднім сірим туманом і примарними скелетами дерев. Це було щось значно глибше, пронизливіше і вельми змахувало на передчування чогось фатально недоброго, — чогось такого, чого б і лютому ворогові не побажав... і заворожено прив'язався поглядом до помаранчевої колони, що звивалась уже на вулиці. За колоною рухався кортеж бусиків і легковиків, прикрашених помаранчевими стрічками. Його "Запорожець" замикав кортеж, — це на той випадок, якщо ні з того-ні з сього знову заглухне мотор, то він просто відстане, нікому не заважаючи. Світло фар доповнювали різноголосі гудки. Над колоною м'яко саяв туман, тож видовище було дуже ефектне. Сельчани повиходили зі своїх осель і, стоячи при дорозі, благословляли ідучих і їдучих хресним знаменням. Воістину, воістину такого ще не було /раніше просто не могло бути!/: діти відмовилися від транспорту і вирішили за найкраще іти до Косова пішки через Рожнів, де колону обов'язково доповнять тамтешні школярі. Стоп, сказав він собі, стоп. Десь там, на великій Україні, так само театральню простує колона до свого райцентру на мітинг і напевне ж так само простий знедолений люд благословляє колону під біло-синіми прапорами, маючи таку ж як ми надію хоч на

якийсь просвіток у житті. Врешті-решт, рано чи пізно, та чи не станеться так, що "стенька" безоглядно піде на "стеньку" і тоді вже нічого не можна буде ні виправити, ані спинити? Й сказав собі, гірко всміхаючись: пани чубляться, а в хлопів можуть і чуби затріщати. Це також воістину!..

— Оресте, що такого смішного ти з'їв?

— Що нам залишилося робити, Василю, як не сміятися? Сміх заспокоює. Сміх оздоровлює. — Трохи боязко зиркнув на Василя, але в того жодна рисочка не здригнулася на обличчі /"Господи, чи зміг би я так триматися опісля т а к о г о?"/. — Згадав собі тих діточок ясноликих на мітингу в Косові. Пройти такий шлях своїми ніжками лишеньки задля того, щоб у дитячу, а тому тричі святу віру не просто плюнули, а гидко харкнули — і не чужі, а свої... С в о ї , дідько б їх ухопив!..

— А ти казав, сміх заспокоює, — кинув Марко, запихавши цигарку в нагрудну кишеню сорочки /Ніка заремствувала, що в кімнаті й так накурено, хоч сокиру вішай/.

— Стоп. — Позирнув на вікно, за яким невпинно згусталися легкі сутінки. — Не будемо даремно гаяти дорогоцінний час і почнемо нашу роботу із запропонованих обставин: тяжкі, нервові президентські вибори уже позаду, слава Богу. Бюлетені відпроваджені куди слід, а ви, члени комісії, рівно ж як і товариш Власенко встигли добряче відіспатися і тепер за цим столом розслаблені і безмежно собою задоволені. Ви зробили усе що могли і навіть більше, знаходячись на грані людської витривалості. І ніхто, ні в чому не може вас звинуватити. Чесність виборів — понад усе!.. Й ось оце прощальне для товариша Власенка застілля — ознака того, що ми всі насамперед люди, які можуть і мусять порозумітися, хоч би там як ми не різнилися між собою. Кожен однаково радіє і сумує однаково кожен із нас. До дідька політику! Ми сидимо за столом, на якому є що з'їсти і випити...

Марко показав очима на голий стіл, застелений реквізитними скатертинами.

— А де воно усе "є що з'їсти і випити"? Я би не проти!

— Сценічна умовність, Марчику. Нормальна сценічна умовність. Усе на цьому столі мусите уявляти так, щоб глядач нам повірив, нібито справді ми їмо і п'ємо.

— Най би політики умовно їли і пили, — зазвичай докинув Марко. — А ще би їм платили умовні гроші.

— Дочекаєшся, — буркнув хтось глухо.

— Давай, Василю, е... товаришу Власенко. — Ще раз окинув усіх поглядом, вимагаючи тиші. — З тебе все дійство починається, бо твій монолог ключовий. Візьми вщерть наповнену чарочку... Обережно! Обережно бери, щоб і краплі не пролити. Давай.

Василь /обережно з чаркою у руці підводиться, лівою наближає до очей текст ролі і читає/:

— Шановне... Чого там: дороге моє товариство. Коли мої рідні дізналися, що мене відряджують на Західну Україну, на бандерівщину, головою дільничної комісії, горю їхньому не було меж. Та що там рідні! Усі мені співчували... Еге ж, так співчують смертникам і я вже подумував відмовитися. Хто його зна, може й правду говорять. І я сам — чого гріха таїти? — до вас, західняків, м'яко кажучи, не почував особливих симпатій. Ну про які симпатії могла йти мова, коли тут, у вас від рук бандерівців загинув мій батько — і то коли!? У п'ятдесят п'ятому! Солдати напоролися на один з останніх бункерів — і... не стало лейтенанта Власенка. Мене тоді не було ще й на світі...

— Стоп, Василю, — носовичком старанно протер скельця окулярів. — Давай тобі так скажу: ти не на трибуні і лекцію нікому не читаєш. Це не лекція і не тост. Це ключовий монолог. Ти серед своїх. Ти звертаєшся до своїх і розумієш,

що з цими людьми ти навряд чи колись зустрінешся. Україна велика. Я наголошую: ти, яко людина, звертаєшся до таких як сам людей чи не з останнім своїм одкровенням — останнім, раз уже ніколи більше ви отак сидіти не будете. А хіба одкровення може бути нещирим? На те воно й одкровення і тому від тебе потрібна мені щирість. Зосередься, Василю!.. Зосередься!.. Спробуй побачити усе те, що кажеш. Ось ти починаєш: шановне... І відразу поправляєш цей офіціоз. Справді: чого там? Дороге, саме д о р о г е моє товариство! Тебе переповнює почуття. Тобі хочеться і ти мусиш висловитися, бо ж тобі є що сказати цим хорошим людям... Давай.

Василь /витримує дуже довгу паузу/:

— Шановне... Чого там: дороге моє товариство. Коли мої рідні дізналися, що мене відряджують на Західну Україну, на бандерівщину, головою дільничної комісії, горю їхньому не було меж. Та що там рідні! Усі мені співчували... Еге ж, так співчують смертників і я вже подумував відмовитися. Хто його зна, може й правду говорять. І я сам — чого гріха таїти? — до вас, західняків, м'яко кажучи, не почував особливих симпатій. Ну про які симпатії могла йти мова, коли тут, у вас від рук бандерівців загинув мій батько — і то коли!? У п'ятдесят п'ятому! Солдати напоролися на один з останніх бункерів — і... не стало лейтенанта Власенка. Мене тоді не було ще й на світі... Коротше, зважився поїхати у це відрядження. Душевно з усіма попрощався — з рідними, надто з обома кучерявими донечками — особливо душевно, бо хто його зна, чи доведеться їх побачити знову, і поїхав. Цікаво було самому глянути хоч одним оком на вас, бандерівців — тих, хто й тепер уночі з автоматами ходять і за москальську мову якщо не вбивають, то неодмінно відрізають ніс і вуха. Особисто я цьому не дуже йняв віри. Втішав себе, що українською незгірш володію і за свої ніс і вуха можу

бути абсолютно спокійним. Не такий дідько страшний...

"Давай, Василю!.. Давай, дороженький!.." — подумки підбадьорив, трохи занепокоєний таким швидким його входженням в образ.

— ...як його малюють. Нас, кандидатів у смертники, напучувало начальство при кожній зустрічі: прибудете на місце — будьте максимально обережними, бо від вашої обережності залежить ваше життя. Не приймайте з їхніх западенських рук — а для декого з начальства ви не західняки, а саме западенці, тобто безнадійні бандьори — їжу і напої. Мовляв, дари місцевих данайців можуть виявитися отруєними. Тому прошу вас не дивуватися з нашої поведінки перед першим туром виборів. Страх має великі очі. /Пауза/. Коли вперше ви нас приймали за столом опісля першого туру, то все дивувалися, чому спостерігач Ігнат'єв такий відлюдькуватий. Тепер ви знаєте, що Ігнат'єв свої ніс і вуха беріг. Кожному дорогі свої ніс і вуха. Пам'ятаймо про це. /Пауза/. Я тепер хочу всім подякувати за співпрацю, що була б немислима без порозуміння між нами. А найголовніше: Богу дякувати, як у вас кажуть, ваші від нас повернулися живими і неушкодженими — і наші від вас також повернулися живими і неушкодженими. І не так уже й важливо, хто конкретно виграв ці вибори. Наші чи ваші — це таке... Важливо, що один народ — без наших і ваших — виграв ці вибори! За це варто нам випити, бо все, що робиться... робиться для наших дітей і внуків... — Поволі, немічно якось, аж страшнувало було дивитись, осів на крісло й обхопив голову руками. Відтак зронив майже пошепки: — Для дітей і внуків, та лише не для моєї Орисі...

Цих слів не було в тексті.

Василь нараз підвів голову і навіть пальцем обмацав поверхню стола.

— Кажеш, Оресте, сценічний умовняк? — хрипко спитав, вдивляючись у стіл затуманеними очима. — Най буде умовняк, мені однаково.

Усі мовчали. Василь пальцями щось пошукав на столі й продовжував:

— Робиться все для дітей і внуків, та не для Орісі... Хто в цей умовний пугар наллє мені умовної горілки? Може ти, Оресте? Давай-давай, наливай повний. Чуєш, як файно булькає? І собі всі налейте. Ось так... Наливай, наливай собі, Марку. Тобі не зашкодить, як вип'єш разочок за упокій душечки моєї Оріськи.

— Най з Богом спочиває, — зітхнула Ніка і часто-часто закліпала.

— Не плач, дівчино, — лагідно звернувся до неї Василь і з умовної пляшки налив собі умовний пугар умовної горілки. Й умовно випив, а відтак звернувся сам до себе, невидючими очима вдивляючись у стіну: — Так, Орісько. Так. Спочивай собі з Богом і не журися, що тотих бузувирів не спіткає страшна кривава кара. Міліція, видиш, знайти їх не годна. Нема за що зачепитися, кажуть. Ніяких слідочків. Жодного. Чуєш, Орісько? Жодного. Серед білої днинки і недалеко від школи тебе зтягли в дуту машину, відвезли в ліс і там наругалися над тобою яко тварюки мерзотні. Як же це посеред ясної днинки ніхто нічого не бачив? Лиш одна-однісінька жінка крикнула, що недобре щось коїться. Та ніхто, ніхто її не почув. Люди що, повсліпали чи вивмирали? Най би вже наругалися над тобою, лиш би живою лишили. А тебе, моя солоденька донечко, ножами замордували. За що? Ти в мене така сумирна була і розумна. За що вбили тебе? Що ти злого кому зробила? Хіба ти не їздила на той майдан у Києві і там мерзла? Більше їздити не будеш, моя солодка Орісечко... За що? Яка в тебе радість була, як ти вернулася з Києва.

"Дедику, — мені казала, — відтепер усе в нас зовсім, зовсім інакше буде, бо прийшли до влади борці за правду і справедливість!" Е!.. Для тебе, моя солодка Орисечко, ніколи вже інакше не буде. Ні-ко-ли... Орисечко, нащо мені білий світ без тебе, нашої єдиної донечки? Собі я місця не міг знайти, як ми тебе схоронили. Бо скрізь увиждалася ти і скрізь, хоч би яку не робив роботу, чув я твій милий голос. 0-0-0... як я пив... як я mocno пив, аби навіки задерев'яніти — і напитися не міг... Аж доки ти не приснилась мені, Орисько. Видко, ти в раю, бо стояла уся в білому серед квіточок і з таки-им докором спиталася: "Дедику, нащо ви п'єте? Нащо робите мені так гірко тут? Хіба щось я вам винна?.. Прости мене, солодка моя Орисечко-0-0!.. прости!..

...Попросив у Марка цигарку.

— Так ти ж не куриш, Оресте.

— Давай, давай. — Глибоко затягнувся і закашлявся. — Ось так, Марчику. Ось так... Маємо те, що маємо.

Усі вже давно розійшлися. Над головою м'яко /заупокійно, подумав він/ шемрала листям майже невидимі берези.

— Стіна, — задумливо мовив і розчавив ногою цигарку.

— Що? — не зрозумів Марко.

— Нічого... Марку, я не знаю і сам, коли буде наступна репетиція. Хочу переробити п'єсу. От тільки не знаю, хто зіграє роль Василя... Напевне, сам Василь...

Здригнувся сам від того, що мовив, — з іншого боку, хто ж потягне, як не Василь? Тільки усе це буде з часом, якщо тільки взагалі буде...

Він думав про стіну.

Адже трагізм ситуації полягає у тому, що нещасні, одурені і кинуті внаслідок імущими люди безнадійно гримаються не просто у стіну, не просто глуху стіну, а в стіну прозору — спокусливо прозору, за якою таке омріяне, таке бажане нор-

мальне людське життя, а не жалюгідне існування. Тільки простягни руку, — ну, ще трішки!.. трішечки-и-и!.. — і ти дотягнешся... Аж ні. Тобі і безлічі подібним до тебе — зась. Бо непробивна ця стіна. Глуха і непробивна. Лоба собі розтовчеш, носа собі розквасиш, а не проб'єш. Якщо тільки не спаде тобі, врешті, на гадку цю прокляту цю стіну п і д р в а т и. Лише для цього ти сам разом із безліччю уподібнених до тебе зобов'язаний стати гримучою сумішшю. А детонатор завжди знайдеться.

Йому й самому стало страшно від такої несподіваної думки. Хоча, заспокоїв себе, Василеві зараз куди страшніше жити. А всяке терпіння — дочасне. Бо не може вічно розмотуватися цей осоружний клубок лукавої олжі, обплутуючи зболену душу цупкими, дарма, що золотими нитками розчарування і зневіри. Колись же обірветься ця нитка!..

Найстрашніше, що стіна чи не в кожній людській душі!..

З неба зірвалася зірочка і він подумав, зручніше уможує за кермом: то, мабуть, душа Орісі вселилася в когось.

ЧАС ЖИВИХ І ЧАС МЕРТВИХ

Ледве вловимий та ще й спотворений незрозумілими перешкодами сон напевне ж нічого не важить і, скоріш за все, спричинений доволі тривалою працею над "Володарем снів" — отаким собі компактним художнім витвором, грою моєї фантазії /чого ж не пофантазувати, існуючи в умовах ірреальної демократії?/, а також зненацька невеселими роздумами дев'ятого дня травня ... Так. Саме так я тоді вирішив, спросоння втупившись у запітнілу шибку, за якою шемрав не дуже сподіваний дощ. Студений, подумав я тоді, водночас розмірковуючи над відомим вам повір'ям: досить відразу глянути на вікно і сон стирається, мов напис крейдою на шкільній дошці. Якщо по ній проводять вогкою ганчіркою. От тільки де вони, ті щасливі і не завжди щасливі дні, коли я ходив до школи? Ви тоді були ще живі і вас було так багато!..

Скажу відразу: отой тривожно збуджуючий сон не був поганий — такий, що змушує тебе обливатися липким холодним потом, тож ніякої потреби у його спішному стиранні з пам'яті не було і глянув я на вікно просто за звичкою. Й одразу ж переконався, що цей, майже невловимий як для сну аж надто логічний сон непідвладний повір'ю, бо не щез він з моєї пам'яті, себто ефект вогкої ганчірки цього разу не спрацював. Дощ собі шемрає. Радіо передає останні новини — нічого втішного, мушу вам сказати, нібито блекотою обжерлися наші політики: той від фракції до фракції ткацьким човником сновигає /гроші не пахнуть!/, а цей, з біло-синього табору, журналістові камеру розбиває, бо ж упевнений, що йому за це нічого не буде /і вже точно не буде, він — недоторканий!/, а он той із самовдоволеною мармизою напевне ж розважає, кого ще і за скільки варто купити /на цьому абсолютно безкарному рівні не підкуповують, а цінічно купують — оптом і вроздріб!/. Словом, не законодав-

чий орган, а бандитське кишло. Гидко. І страшно. Я не з надміру лякливих, але мені насправді страшно і цей страх особливий, паралізуючий тіло і душу — страх усвідомлення власного безсилля. У твою душу збльовують паскудні інформаційні нечистоти, а ти вдіяти нічого не можеш, почувуючись у цьому морально атрофованому суспільстві нулем без палички ... серед гігантських нулів, зате з накраденими, а чи награбованими грішми. А їм же, цим гігантським і також без палички нулям доконче треба, щоб отаких же, однак маленьких нулів без палички, нуличків, нулю-усиків в Україні було якнайбільше, — логіка примітивна, мов палиця неандертальця: великий нуль серед маленьких нулів відчувається уже не просто нулем, а значущою елітною одиницею.

Буває.

Це я до того, що нам таки здорово не поталанило саме з українською елітою. Вона у нас іще в ембріональному стані, а нинішні власть імуші роблять усе для того, щоб оцей зародок задушити ... Воно й зрозуміло! Народ без національної еліти не народ, а "безліке населення". Так що все правильно і зрозуміло. Підкорюючись природному інстинкту самозбереження, на місці нинішніх я би діяв так само. Прецінь зайве повторювати відомий постулат: на війні як на війні.

З цим усе в нас нормально. Навіть занадто нормально. Ми воюємо (чи вдаємо, що воюємо?) без найменшої надії на перемогу. Затє галас зчинюємо неймовірний. Попри те, що справжнього бою як такого ще не було. Та й невідомо, чи відбудеться взагалі отой справжній бій — звісно ж, на духовному рівні! — за торжество українського в Україні, коли ніхто й загикнутися не посміє про запровадження на споконвічних українських теренах якоїсь другої державної мови /зрозуміло, якої!/, коли національні меншини, шануючи свою мову, вважатимуть справою престижу вільно воло-

діти українською, безболісно розчинюючись у неосяжному українському морі. Тому що в умовах нормального державного розвитку це природний, отже й закономірний процес. Ви тільки уявіть: приміром, у Німеччині якийсь представник нацменшини ратує з парламентської трибуни про запровадження ще однієї державної мови, хоч би й французької — і небезпідставно, вже як на те пішло! Та чомусь переважно франкомовні Ельзас і Лотарінгія не мають і гадки порушувати у Німеччині мовну проблему. Не те що в нас ... Бо нам якраз, сіромам, уявляти зовсім нічого не треба, — що можна уявляти, коли твоє національне дихання /а мова — вона ж як своє повітря/ усе цупкіше перекриває слизький зашморг чужинецького "язика". Лише мертві мають право не розуміти цього.

Їм і не треба. А перед тим, як повернутися до отого незвичного сну, хочу вам зізнатися: мені дуже і дуже смішно. З неукраїнської нашої ерзац-еліти. Якби ж ото в неї, у цієї "еліти", був хоч трішечки вищим інтелектуальний рівень, то вона нізащо не вживала б поняття "недоторканість", а ще недоторканість депутата. Річ у тому, що в Індії у давні часи вже були недоторкані — ті, хто мав нещастя опинитися поза кастами. Доторкнутися до такого однаково, що доторкнутися до страшної заразливої гидоти... От що значить відсутність у депутатів нормального інтелектуального рівня!..

Та Бог з ними, отими всіма депутатами. Я повертаюся до сну — до того, що зміг зафіксувати: криниця при дорозі, зліва, якщо йти від моєї хатчини, якраз перед дикою грушкою, що височіла над окопом, замшіла грубезна колода, а на тій колоді сидите ви з дідами /так отих ще молодих чоловіків сприймали мої дитинні очі/. Щось ви мені казали, приязно і вимогливо казали, та крізь настирливі перешкоди я вловив лиш одне: "Наші за тебе моляться..." Заупокійно якось

шемрав дощ, з ефемки горланить Верка Сердючка /конечно, всьо очень харашо, еслі ми гуляем так/, чисті очі Христа з ікони проймали душу печальною зневірою — і я розмірковував над почутими мною словами: "...наші за тебе моляться..." Хто ж це наші? І чому саме оці наші моляться саме за мене? Приємно, знаєте, коли хтось за тебе молиться. Хоч би й увісні. Тільки що це все має означати?

Не знаю як хто, але я своїм кольоровим сном вірю. А вони у мене чомусь усі кольорові. Знову ж таки: не знаю, бо не впевнений, є щось попереду нашого теперішнього існування чи нема, однак стосовно цього у мене є свої міркування, — річ у тому, що колись мені довелося попрацювати кореспондентом молодіжної газети і до редакції часто навідувалися фронтовики, зокрема колишні льотчики — ті, з прискорених курсів "зліт і посадка". Воювати їх уже навчали німецькі аси. Навчителі, що й казати, були безжалісні, тому розповідали ветерани не стільки про свої перемоги у повітряних боях, скільки про те, де, коли і кого "завалили" — не збили, а саме завалили! — "месери". Саме від одного такого сталінського сокола /це я без іронії, тут іронія недоречна/ довідався, що в "люфтваффе" асом ставав тільки той, хто мав на рахунку понад сто /!/ збитих — не підбитих, це не зараховувалося, а саме збитих — російських літаків. Тоді на фюзеляжі "месера" замість сотні маленьких домовиночок малювалася одна велика домовина.

Правда війни, пов'язана з розповідями цієї згорьованої людини, виявилася для мене настільки вражаючою, що я буквально закохався у тему фронтової авіації, як не раз висловлювався ветеран, позаяк уже тоді він був тяжко хворий, але до нестями любив авіацію тільки гвинтомоторну, називаючи реактивні літаки колодами з дірками. Це він розповів мені про свій сон перед останнім бойовим вильотом. А

приснилося йому в усіх подробицях, як і за яких обставин його завалює "фокке-вульф", — "... віриш, хлопчику, грізна машина..." /в оригіналі: "...веришь ли, мальчик, машина грозная..."/. Обгорілого, без тям, його підібрали німці, виходили в шпиталі — і за категоричну відмову воювати на їхньому боці запроторили в Освенцім. Дивом уцілілого його визволяє червоне військо — під стрекотіння камер фронтових кінооператорів — і ... старший лейтенант Іванов опиняється в Сибіру на лісоповалі аж до хрущовської амністії.

Буває.

Я не буду од вас приховувати: моя закоханість у цю тему була не просто закоханістю, а закоханістю хворобливою — такою, що позбавила мене нормального сну. Я з упертістю вісюка вишукував інформацію про тактико-технічні дані тодішньої авіації, маючи намір писати матеріал ґрунтовний, а якщо зовсім відверто — вражаючий. Гм. Амбіції, амбіції, амбіції... Хто ж цим не грішить у молодості? Я вже не буду вам говорити про те, що отой віщий сон старшого лейтенанта Іванова реалізувався до найменших подробиць... Виходить, щось попереду таки є! Завалили увісні — завалили й наяву...

Моя закоханість у тему фронтової авіації виявилася і справді надміру хворобливою, — у Великодну п'ятницю я повернувся додому із редакційним завданням розпрацювати матеріал про одну жінку-комуністку, яка побувала в Канаді у своїй родині /треба ж викривати загниваючий капіталізм!/. Ви тоді були ще живі, тож і кажу як живому: від передчування Великодня настрій був пречудовий, а цьому ще й травнева погода сприяла, я — хай Бог простить! — викинув зі своїм шкільним друзякою неабияку чарчину скаженівки та ще й шампанським це діло запили, тож із моїм настроєм усе зрозуміло і я, сповнений благодаттю, заснув,

мов оте немовляточко невинне — і мені приснилося виразно аж до зойку: ранній ранок — не світанок, а саме ранній ранок над польовим летовищем і я у повному льотному екіпіруванні, відчуюючи тілом вагу основного і запасного парашутів, прямую до свого винищувача. Співають пташки. Це тепер я знаю: вони так злагоджено співають, коли віщують якусь біду. А літак справді дивний — такий хіба що присниться: сталеве сірого кольору, передньоносовий столяр шасі і замість ліхтаря кабіни з правого боку дверцята, а коли запустив мотор, то він чомусь ревуче завібрував не попереду мене, як звичне, а за спиною, мов у "Запорожця", — сон він і є сон ... химера!..

Не буду описувати повітряний бій... Можете тільки повірити: такого я не переживав — з тієї причини, що просто не міг пережити. Рев дужого мотора, що заглушує гуркіт бортової зброї: ухилиючись від блідо-зелених трасерів "ерліконів", від перевантаження на віражах темрява застилає очі і пересихає в горлянці, а в шоломофоні чую хрипкий крик і розумію: це хтось у кабіні згорає живцем. А коли я спіймав у сітку прицілу правий мотор "юнкерса" і щойно зібрався натиснути на гашетку, зненацька якась страхітлива сила вихоплює ручку управління з моїх рук і відразу небо і земля замерехтіли перед очима у коловерті, аж доки я не справлюся з управлінням, знову ж таки усвідомлюючи: з далекої дистанції трасер "ерлікона" вцілів у центроплан і я нормально горю, молячи Бога, щоб мотор не підвів і дозволив перетягнути через лінію фронту. В оглядове дзеркало лише зиркнув, щоб зайве упевнитися: цей "месер" з великою домовиною на фюзеляжі — домовину я ніяк не можу бачити, зате нутром чую, що вона там є! — приклеївся до мого хвоста, збираючись мене добити. Ось він уже поводить носом, — прицілюється ... ще трохи... трохи... лиш би не здав

мотор "аліссон"!.. і легким натиском на ліву педаль майже непомітно зісковзую з курсу і таким чином уникаю влучної, для мене останньої черги. А полум'я вже під приладним щитком, — повік не забуду отой злий колір вогню!.. Ось-ось. Ось-ось вибухнуть бензобаки. Задиhaючись у суцільному диму і втрачаючи свідомість, я з останніх сил вдаряю по аварійній ручці: дверцята кабіни відвалюються — і ...

На цьому сон обірвався. Бо такі сни, як правило, завжди обриваються на розв'язці. І дуже хотів би я знати, скажу вам, чиї ж це муки, біль і страх вселились у мене? Виходить, не лише є щось попереду нашого теперішнього існування, але й позаду. Й ось що цікаво: в одному з історичних довідників я таки знайшов цей дивний літак. "Аерокобра". Виробник — фірма "Белл". США. Озброєння: 37-мм гармата, 4 великокаліберні кулемети. Поставлявся в СРСР по ленд-лізу. Питання: до цього звідки я міг знати про відразливо похмурий колір "аерокобри" /спеціальна світлопоглинаюча фарба/, про передній, для тодішньої авіації нетиповий передній стояк шасі, а ще з правого боку дверцята і мотор позаду пілота у зоні центроплану?.. Щось таки у снах є. Щось є.

Воістину незвідані стезі Господні!..

А чому я вам розповідаю з такими подробицями про цей "авіаційний" сон? Господи, як у Тебе все просто і жорстко /не хочу сказати — жорстоко!/. Це я до того, що мій невиразний сон неочікувано для мене повторився і повторення було пронизливо яскраве, без найменших перешкод. При дорозі біля криниці — замшіла колода, а на тій колоді сидите ви з "дідами". Вони як би у якійсь сивуватій імлі, тож нечіткими були їхні риси. А ви сиділи на колоді у білій-пребілій вишиванці і шитво було чомусь дуже дрібне і барвисте. Святочні ви були якісь. Святочні. Просвітлені. Занадто навіть як для сну. Важлива деталь: почерез дорогу до вас, себто на моє-

му боці — розквітла грушка з упокійливо м'яко гудучими бджолами, схожий на гул легких бомбардувальників, — хіба ж не ви мені не раз розповідали: спершу цей м'який ниючий гул над вами, піхотинцями, розпластаними на сирій землі, а потім вивертаючий душу пронизливий свист осколкових бомб /німці чіпляли до стабілізаторів картонні свистульки, аби жертвам було страшніше/?

Так от: виходжу я зі своєї нещасної переселенської хатчини — зважте, виходжу як дитина, але почуваючись у теперішньому своєму зрілому чи перезрілому віці, минаю грушку, якої давно уже нема, а ви так спокійно-преспокійно питаєте: "Куди це ти йдеш?". Моя відповідь, звичайно ж, була ідіотською: "Та засидівся за машинкою і до вашої доньки, до магазину, йду пиво випити". Ви: "Нікуди від тебе не втече твоє пиво. Присядь". Справді: куди ж утече від мене моє пиво? Адже цікавим для мене було те, що вашу присутність у моєму сні, вашу існуючість у моєму сприйнятті речей — хоч би й увісні! — я сприйняв без особливого здивування, начебто все так і має бути. Тільки й спитав: "Хіба ви тоді не померли?". А ви: "Коли?".

Пригадую /це я дуже чітко пригадую/: ваше запитання мене ошелешило, адже ж я був, був на вашому похороні у той спекотний літній день, однак там, де ви лежали востаннє і звідки на марах вас винесли, давно-о-о уже не було отої придорожньої криниці з величезною путнею. Колоди, отої замшілої колоди, також не було. Як не було на моєму боці й розквітлої грушки, — усе минає, все минає... усе минає... Господи, ви хоч знаєте, про що я тоді подумав, коли церковний хор вас відспівував? Було вас так багато, коли я ще ходив до школи. Були безногі. Безрукі. Були просто пошрамовані кулями та осколками. А були й такі, кого обминули осколки й кулі стрілецькі. Але вас була колона, — вас було відносно

багато ... Довідка: з мого Рожнова на війну забрали більш як шестисот здорових молодих чоловіків, продовжувачів роду людського, а повернулося менше — значно менше! — трьох сотень. Та й ті ... Знаєте ж самі, що може бути в людини із психікою, якщо на цю людину з диким свистом падають бомби. Може, саме ця обставина спричинює усі наші теперішні негаразди?

Ви: "Про що ти зараз пишеш?". Запитання як запитання і я жваво заходився розповідати про свого "Володаря снів" — історію помираючого сільського священика, замолоду енкаведиста, який вишколився на священика, виконуючи волю свого високого начальства. А тепер він, на старості прикутий до ліжка, поринає у сни, намагаючись хоч якось полегшити страхітливі передсмертні муки, однак і там, у липких снах, він не знаходить спокою полегшення, тому що у кожний сон вторгається Теодозій-юне голосисте створіння, яке втратило свого батька-бандерівця завдяки власній довірливості, — "... отче, цей "вальтер" засвідчує, що ви запродали таїну сповіді і я тепер можу вас убити ... не білійте так, я придумав для вас кару страшнішу: я уб'ю себе сам і мою кров, мою дитячу кров ви зі свого лиця повіки не змиєте..." Він, Теодозій, стріляє собі в рот і гаряча паруюча кров забризкує обличчя тодішнього лжесвященика. Тепер же, на старості, перед смертю цей священик ніяк не може змити з обличчя безвинну дитячу кров...

Не знаю, чи довго розповідав би вам оцю історію, якби ви не обтяжи мене коротким, мов постріл, запитанням: "Чому ти про нас більше не пишеш? — і трохи згодом задумливо: — Наші за тебе моляться, бо лише ти можеш так написати...". Все. Сон обірвався, немовби хтось клацнув невидимим тумблером і мені тоді чомусь відразу здалося, що я не стільки достеменно знаю, скільки відчуваю, хто ж оцей

всесильний ХТОСЬ. Це Він, саме Він відвернув від мене неминучу загибель, коли штовхнув мене в окіп перед тим, як краєчком дороги, де я щойно стояв, промчав дико розімчаний легковик. А я ж його не чув і не бачив!.. Значить, оцей ХТОСЬ дуже прагне моє земне існування зберегти — попри те, що мене зрадили ті, хто міг зрадити, і самотність роз'їдає душу незгріш лютої кислоти. Я давно втратив віру — крім однієї: віри у Того, хто зважив за доцільне продовжити моє грішне існування на цьому білому світі.

Ось тільки усе це сталося зі мною значно, значно пізніше. А тоді, коли хтось клацнув невидимим тумблером і сон обірвався, я лежав із усе ще заплющеними очима, намагаючись якось звладнати із розвихреним роєм думок. А про що, власне, писати? Чи не про те, як вас, мов пересохлу траву, безжально скошує розстрільна черга пережитих років? Чи, може, про те, як ви, перебуваючи на лікуванні у підмосковному військовому шпиталі, хотіли накласти на себе руки, довідавшись про геройську смерть рідного брата при штурмі якоїсь там безіменної висотки? Чи... ні. Краще я напишу, як ви, самотній у гарно умебльованій кімнаті, оплакували свою нещодавно поховану дружину... Ось тільки чи вистачить мені снаги словами змалювати ваш біль? Не впевнений. Я не впевнений ... Тоді, давайте, я напишу про останню нашу розмову — останню, бо ж і ви і я знали, що до смерті вам залишилося зовсім мало.

Виглядало це так: мене, як звичне, понесло до "вагончика" на пиво і я вже проминав вашу браму, вашу хвіртку, розуміючи гаразд, що для вас усе вже колишнє, аж тут ви мене з обійстя запросили повернути й присісти біля вас. Я розумів, — а хто, скажіть, не зрозумів би цього? — що саме в цю мить ви прощаєтесь із нажитим своїм добром. Великі вікна хати світилися м'яко і ... прощально.

Мовчання вічне лише на цвинтарі.

Ви: "Скажи мені востаннє, той світ є чи нема?"

Господи, що я міг відповісти? Ми не раз дискутували на цю тему, однак ви тоді ще були при відносному здоров'ї і дискутувати можна було досхочу. Тепер же ... чи міг я лукавити, якщо ви на все дивились уже з погляду Вічності? Перед смертю — хай навіть не своєю! — лукавити не варто. І тому я зізнався: "Вуйку, я не знаю. Просто я думаю, якби там нічогісінько не було, то невже людство дурило б себе упродовж усього свого свідомого існування, витворюючи ще й цілу купу релігій?"

Ви промовчали і я збагнув вас до їдкого щему десь під серцем: вищий сенс буття у мовчанні. Й оце величне мовчання наслідок я посмію порушити отакими словами /слова!.. слова!.. слова!../: коли не так щось — простіть.

УКУС

"Правду кажу вам: усе, що ви зробили одному з найменших моїх братів, зробили й Мені".

Євангеліє від Матвія.

Як же ж він прагне води!..

Кров з гачкуватих ікол мляво стікає на розтріскане підборіддя і десь унизу збоку плюскотить осіннім дощем. Страховидло усвердлюється в нього чорним проваллям очниць, жадібно висмоктуючи з ества жалюгідні рештки життя — і він, задихаючись, крикнув... Він хотів крикнути розпачливо, сильно, та замість крику почув лише кволий глухий стогін і відчув, що бронхи обволікає щось невідчипно липке і гаряче.

Крізь моторошно сіре страховидло поволі проступила заспокійливо знайома, давно побілена стеля, — ще коли жила матінка... Піднебіння шорстке, мов наждак. Він судомно хапнув незвично сухим ротом холодне, просякле цигарковим димом повітря і навіщось прошепотів:

— Мамо... — Натомість вийшло: а-а-ао... Губи і язик чомусь омертвіли.

З-перед зору нарешті знесли проклятущі очниці і він остаточно впевнився, що таки вдома, у своїй нетопленій хатчині. Під ковдрою. А на ковдрі, пригортаючись до правої, чомусь пронизливо нюючої ноги, вуркотіли його улюблені кицьки, — волохатика підібрав у центрі села /нярчить жалісно отакий собі грязький клубочок під бусиком побіля магазину/, а чорну-пречорну кицьку додому йому принесла знайома, — "...йой, у неї писочок — такий симпатичний!.."

Губи від лагідної згадки про кицьок ледве склалися в якусь подобу посмішки, хоч йому зовсім було не до сміху.

На кріслі мокрі — не від дощу — джинси. Під столом мокрі, набряклі від води черевики. Схоже, він побував у воді. Але чому ж тоді святочна сорочка на ньому суха-сухісінька, а мокре — не від дощу! — волосся злиплося на голові? Що ж усе-таки сталося? Чому оте пишне застілля у барі завершилося для нього так несподівано і дивно? Розпал застілля: жарти, сміх, якась напівсерйозна розмова про сільську газету /ніяк не міг пригадати, з ким саме він розмовляв/ і — цей різкий перехід: під супровід низьких вібруючих голосів пишно квітучі сади аж до неба, а над садами, над потопаючими в садах химерними будівлями кулясті вогні... багато фіолетово тремких вогнів... і ці мертвотно сірі страховидла з порожніми очницями й кривавими іклами... байдуже мляве усвідомлення, що голова у воді і він ось-ось захлинеться у цьому буркітливому плюскоті... дощова ніч і дорога, що веде у село... Чому він тут, на околиці села неподалік від решток сокодавного цеху без плаща й улюбленої кепки на голові та ще й посеред ночі?..

Що діється з ним насправді?

У вухах і досі звучать низькі вібруючі голоси. Немовби з того світу, мляво подумав, з упокореністю приреченого відзначаючи, що поодинокі думки в'язнуть у глибочині мозку, а тому ніяк не можуть поєднатися хоч би у слабенький логічний ланцюжок, завдяки якому зміг би хоч трохи підняти завісу над незбагненністю того, що сталося з ним.

Діймав студений дощ за вікном, — замішаний на сірковому скімленні дощ неблаганно поглиблював самотність у порожнечі безвиході; діймала нога, — нога розбухала на очах до коліна, а ступня вже була схожа на синьо-чорний балабух. Діймала невимовна лють не знати й на кого, — хоч би хтось навернувся до хати, бажано з цигарками!.. Он на долівці валяється розкисле від води його куриво.

Кицьки жалісно дивилися на нього, самотнього і немічного. Якби не оці його кицьки, то в нього напевне поїхав би дах... Якщо дах уже не поїхав! А втім /цього разу пошерхлі губи таки звладнали з гіркою посмішкою без затримки/, для нього це вже не мало ніякого значення, — на всьому тому, що так гарно, багатообіцяючи задумувалось, віднині покладений хрест. Залізобетонний.

Згадав, що над узголів'ям висить велика ікона, тож він, тупо дивлячись у стелю, — звернутись очима до ікони не дозволила нога, — ледь чутно прошепотів:

— Господи, Сину Божий, пошли мені смерть...

Ніколи. Ніколи ще так не жадав власної смерті.

Утішаючись надією, що його т а м обов'язково почують, звернувся аж до самого Бога з невимовним докором:

— Чому... Чому Ти ось уже втретє відвертаєш від мене смерть?

Перша — ще у минулому столітті за Коломиєю, у напрямку до Івано-Франківська, коли його ледве виварили автогеном із понівечених "жигулят", — обійшлося...

Друга смерть дихнула на нього, коли в рідному селі дико розімчала іномарка трохи не зачепила його на узбочині, — обійшлося...

А третя... Втім, у цієї смерті все ще попереду.

Він думав про хрест.

Звісно, думав він, усі, на цьому світі суцці, приречені нести свій хрест. От тільки хрести різні бувають!.. В одного картонний і нести його по житті легко, весело. В іншого хрест дерев'яний. Нести його вже не так легко і весело, надто коли хрест дубовий... Питання з питань: чому і за що йому присудив Бог тругати хрест залізобетонний.

Йому стало невимовно шкода себе, — "... що за часи такі?... що за лю-уди?..". І поставив питання ребром: що

йому, зрештою, дала журналістика? Чого завдяки їй досяг у житті? Анічогісінько! Вічні нестатки, неприязнь одних і відверта зневага інших, самотина самотності /жодній такого не треба!/, відсутність хоч якоїсь стерпної перспективи на майбутнє, вже й не кажучи про відсутність самого майбутнього для упослідженого виду людей пишучих... Кому потрібна правда та ще й правда гірка? Як правило, парадний бік життя одних — бруд, біль, кров і сльози інших. То й що? В житті як у житті: хтось на коні, а комусь суджено під конем бути. Невже він, журналіст, від природи людина пишуча, — інколи Дар Божий може бути тяжчим від млинового каменя на шії! — чи полегшив життя бодай одному нещасливому, хто під конем? Писанина — вона і є писанина: зумієш догодити смакам і потребам тих, кому вигідно догоджати — будеш якщо вже не на коні, то біля коня точно.

Він так ревно розмірковував над своїм життям, — до мозку повернулася здатність більш-менш нормально мислити, — що йому таки приснився баский білий кінь і цього коня та ще й у неприродно в'язкому тумані він так і не зумів осідлати...

Рано-вранці — наступний день обіцявся бути сонячним — відкинув поліг ковдри й умиротворено переконався, що його пристрасне благання, схоже, таки дійшло до Бога: нога зіграла до коліна і багрово лоснилася, а її зсередини уже пожирав вогонь. Якщо і сьогодні ніхто не навернеться, — виповзти надвір, щоб на поміч покликати, він не в спроможі, а з хатчини його просто не почують, — то неминуче зараження крові /це тільки питання часу!/ і... втретє Бог уже не відверне смерть.

Як добре, що він не скинув сорочку! Помре у святочній, — пр-рекрасно!.. й аж засудомилось тіло від напливу якоїсь

напівбожевільної зненависті до себе, такого самотнього і безпорадного.

Пестив правицею своїх кицьок і шепотів крізь несподівані сльози:

— На кого я вас залишу, га? Хто буде вас годувати?

Кицьки не зводили з нього чистих сумних очат і заспокоїливо вуркотіли, пригортаючись до палаючої ноги.

— Прости мені, Чорнушечко, по-раз перший... — Ледве стримався, щоб не схлипнути. — Прости мені, Чебурашечко, по-раз другий...

Волохатик приязно няркнув, щільніше пригортаючись до ноги.

Здригнувся: матінка на стелі була як жива, тож він, не гаючись, звернувся до неї:

— Простіть мені по-раз третій...

— Що, синочку, догрався? Перестерігала тебе, йой перестерігала: покинь цю свою писанину і жий, як усі люди живуть.

Він був один у матінки і вона його до нестями любила.

— Ще раз простіть мені, мамо... За все.

— Ти з ким це балакаєш? — голосно і як завжди бадьоро спитав сусід. — Від неділі тебе ніде не видно...

Й відразу ж осікся, як тільки зиркнув на ногу.

— Це що?

— Звихнув, гадаю.

Сусід осудливо похитав головою. А коли повернувся з дружиною і сином, беззаперечним тоном розпорядився:

— Збирайся. Ми тобі поможемо. "Швидка" чекає.

Уся його присадкувата постава аж порскала впевненістю у своїй пристойній життєвській будуччині.

Син уважно, з виглядом знавця оглянув ступню. Нічого дивного: в Химчині він шоферував на амбулаторній "швидкій".

— Тату, тут перелом. Може і не один... Як це тебе вга-
раздило?

— Я і сам нічого не розумію. Ніде на тілі ні синця, ні по-
дряпиночки. Лиш нога...

Про свої дивні видіння і болючий синець на правій
руці нижче ліктьового згину не згадав, — що говорити про
якийсь нікчемний синець?

Якщо не брати до уваги соковито фіолетовий синець
збоку трохи вище коліна... Звідки він там узвсяся?

Ледь чутно постогнував на носилках, — "швидко" тря-
ло на бокаїнах і знеболюючий укол допомагав не дуже. Пе-
ред очима знову попливли чудернацькі сірі "картинки". За-
мість язика рот заповнює розпечений терпуг.

У ЦРЛ¹ лікар-травматолог з обличчям динамічного кі-
ногероя сказав опісля проведеної рентгеноскопії:

— Радій, вусаню! У стопі три чудові закриті переломи і
зміщення гомілки. Хто тебе так обробив?

У палаті аж ніби посвітлішало від його соковитого жит-
терадісного баритону.

Темперамент лікаря передався і йому, — віджартувався:

— Парашут трохи запізно відкрився.

— Тут усі в нас льотчики, парашутисти і диверсан-
ти, — підтримав кволий жарт лікар. — Били зі знанням
справи — сильно й акуратно.

— Били? П'яний, я міг не раз падати, ну... гепатись...

Лікар заперечливо махнув професійно міцною рукою.

— Хіба звідси, з третього поверху... Вусаню, п'яний
гепеється не на ноги, а з ніг. Та й на хроніка ти не схожий.

— Ага, — тільки мовив, трохи заспокоєний тим, що
його таки "обробили". Значить, не сам собі заподіяв ка-
ліцтво...

¹ ЦРЛ — центральна районна лікарня

Питання: як це він спромігся опинитися вдома?

Не так пригадував, як розумів, що його повернення до рідної оселі було воістину страдницьким. Зате він добре пам'ятав, як уголос — так голосно, що навіть себе ледве чув — звернувся до Бога і сам не міг розібрати жодного вимовленого слова...

Бог допоміг якимось дивом опівночі повернутись додому!..

Ізсередины, мов Пилип з конопель, сам собою вихопився здушений зойк: "Господи, який же мізерний Твій людський витвір!.."

— Ти це про що, вусаню? — донісся голос лікаря з-за узголів'я.

"Катафалк" ледь чутно повискує коліщатами. На третьому підрахованому плафоні на стелі відказав:

— Я про своє...

Що йому відтепер думати про своє?

Свого відтепер у нього більше немає!..

Перед наркозом в операційній подумав на довершення, як про щось уже неістотне для себе: на сільській газеті — такий, як він її замислив, аж тепер поставлений хрест /лежачи на "катафалку" в холодному коридорі, зачув, як лікар дале-е-еко не добродушно сказав сусідському синові: "Уперше бачу за всю свою практику, щоб абсцес розвивався так бурхливо... ще кілька годин — і шкода було везти... боюся, як би не довелося рубати ногу...".

Ну і ну...

Питання з питань: чому і за що йому присуджено трогати хрест залізобетонний?.. Втім, і це, фундаментальне для нього питання, саме в цю мить також було неістотним, — його вже розчиняв у собі глухий, гаряче сверблячий гул... голоси... тіло щезло, мов цукор у воді... — "...починаємо..."

починаємо... починаємо..." — вібрують низькі голоси... душно... він задихається в сизуватій імлі, намагаючись вирватися з герметичного простору якоїсь тісної капсули — і вже при першій спробі суха наелектризована імла густішає, а якісь прозорі пружні диски іще щільніше притискаються до безвільного тіла, обертаючи його все енергійніше, — "...підправляй... підправля-ай... стиска-ай!.." — і від цієї барвистої коловерті подих переймає в'язка нудота... сверблячий гул, як тільки він про все здогадався, — відразу ж пронизуючий тіло сверблячий гул!.. гул, цей задушливий гул намагається розтрити його здогад, що тільки-но засяяв яскравим вітражем у глибочині мозку, на друзки... он воно що: такі знайомі, такі близькі йому сусіди — і займаються таким неподобством!.. — "...перетягни тут... тут... тут..." — і він розуміє... так, розуміє: пружні диски розкручують його тіло, а болючий обруч на голові висмоктує для Комп'ютера інформацію з мозку, себто цей мозок випорожнює... то ось до чого довелися крайні сусіди!.. а він так вірив їм... вірив, — "...поправляй шину!.. шину... шину... шину..." — о, він уже бачить себе збоку: нерухомий, мертвотно сірий, з порожніми очницями замість очей, — "... якщо я — це я, то хто ж тоді Я?.." — і... і намагає рукою свою голову... та замість голови... долоня намагає якийсь коцюруб, а в отому коцюрубку замість мозку сипкий пісок... — "... кінець роботи... роботи... роботи..." — й пронизливо радісне усвідомлення, що він розпадається — ні, вже розпався! — на дрібні часточки, строкато миготливі у своєму нескінченному русі... це твій кінець і початок... щось біле визирає з-під сірого коца...

Молодий, тепер уже розбірливий голос позаду голови, з ліжка біля вікна:

— О, наш дідик ожив!

Язик норовить запастися в горлянку усе тим же розпеченим терпугом.

Попросив води, — вийшло, як і сподівався: о-и-и-и...

Від мінералки в очах остаточно прояснилося. З-під коца, мов перископ субмарини, гордо стирчала загіпсована ступня.

Він машинально провів долонею по запалій колючій щоці й упевнився, що справді виглядає "дідиком".

Згадав, що йому говорив лікар /санітарка підтвердила: Миронович співає в народному хорі/: "Вусаню, особливість нашого поверху в тому, що пацієнти своїми ніжками до нас рідко приходять".

Зрозуміло! Здебільшого їх привозять. Льотчиків, парашутистів і диверсантів.

Поодинокі думки безнадійно в'януть у мозку, немов комахи в загустаючій смолі. Щоб якось урізноманітнити безсоння, трохи напружував свій важкий мозок — і на стелі, на стіні, на дверях легко проступали такі звичні "картинки". Найчастіше "викликав" свинцеві хвилі Балтійського моря в час пізньої осені /мічман Рамонас: "Бог сотворив землю, а дідько — Прибалтику!"/, а також рідну матінку, яка сиділа на кріслі перед своєю убогою переселенською хатчиною. Коли ж це, в якому році минулого століття він її зазнімкував — і не так її, як отой, ущерть виповнений грибами кошик, що його матінка тримає на колінах?..

Стоп!.. Він ураз випірнув з передранішньої дрімоти, — сто-оп... Незадовго до цієї незрозумілої халепи, у яку вляпався /а чи його вляпали/, йому поспіль три ночі снівся один і той же сон: він несамовито свариться з матінкою, готовий з кулаками накинутися на неї, — от і не вір після цього у віщі сні... Виходить, матінка перестерігала його... і даремно!..

Даремно ще до того застілля у барі його бентежило не-
добре передчуття.

Не зважив.

Дошукуватись відповіді не було можливості: опісля по-
вторної рентгеноскопії лікар сказав, що скласти як нале-
жить розтрошені кістки не вдалося, а тому доведеться зні-
мати гіпс і класти ногу на витяжіння...

Не розуміючи гаразд суті отого "витяжіння", в опе-
раційній з острахом спитав медсестру, показуючи очима
на масивний електромотор з тонкою шпигцею у затиска-
чі:

— Це... для мене?

Пишноволоса медсестра кивнула головою і двічі вколо-
ла ступню. З присвистом задзижчав електромотор. Перед
накладанням скелетного витяжіння йому провели шпигцю
Кіршнера через п'яточну кістку.

Н-нормально!..

Він уже, так би мовити, ніс вахту на "крейсери" — спе-
ціальному ліжку з витяжним станком: нога на станку до
коліна, а лівою впирається у фанерний короб, тому що до
п'ятки з усвердленою шпигцею пригвинчена ваговита скоба,
а до скоби на шнурі з гачком причеплені ще більш ваговиті
гіри, — нормально...

Пацієнти, яких він застав, виписалися, тож він лежав
у палаті один-однісінький. А що викликати "картинки" на
третій день гнітючої самотини ніяк не вдавалося, то він
знічев'я розглядав болючий при натисканні пальцем гус-
тосиній синець нижче ліктьового згину і нашіптував, мов
заведений: розтрошені кістки — розтрощений вітраж...
розтрошені кістки — розтрощений вітраж... До чого тут
вітраж? Родичі, друзі і сусіди /спасибі, навідуються!/ мо-
жуть думати що тільки їм заманеться — і таки думають!..

думають і напевне ж запускають в обіг щонайбезглуздіші плітки у вигляді версій!.. А він, як звичне, іронічно віджартовувався:

— Парашут трохи запізно відкрився...

Не говорити ж їм, що реальне життя підступно, ледь не смертельно вкусило його!.. Останні кілька років він жив у затишному світі своїх фантазій — і цей його світ з реальним життям майже ніде не перетинався.

Що ж, у цьому реальному житті за все треба платити.

Полуда спала з очей, — безсумнівно, його замовили і він ледь не фізично відчув, як почав підростати у власних очах: якщо замовили — значить, він чогось та вартує!.. Навіть прив'язаність — радше пригвинченість до "крейсера" не була вже такою гнітючою. Колись же його переведуть на "міноносець" — звичайне ліжко, на якому почуватиметься значно вільніше. Ось уже й палата повністю укомплектована ходячим, на щастя, особовим складом. У товаристві ходячих терпіти біль куди легше.

Солодка дрімота підкралася непомітно...

... Дорога за селом у напрямку до Химчина. Він чомусь анітрохи не дивується, що посеред непроглядної ночі так добре бачить попереду жалюгідні рештки сокодавного цеху. Чи то він так аж дуже здивився на оту печальну руїну, чи з якоїсь іншої причини, однак відчув одразу, що втрапив у широчезний чорний окіп і його з тужливим схлипуванням чіпко засмоктує сморідна трясовиця, а він у відчаї хапається руками за якісь жорсткі колючі кущі, з усіх сил намагаючись вибратися на дорогу.

Нарешті йому це вдається і він босоніж щодуху біжить, не тямлячи, куди й навіщо — і нізвідки перед ним зненацька виринає величезний автобус, осяяний яскравими жовтими вікнами. Автобус надсадно реве і мчить повз

нього тим страшним чорним окопом, розбризкуючи до-
вкола в'язку трясовицю. А він біжить, знецімлено біжить
далі...

— Сті-ій! Ти куди це біжиш?

Тендітне дівча /воно також бігло/ нарешті з ним порів-
нюється. Крізь тоненьку сукеночку просвічується тіло.

— Чому ти говориш до мене? — питається він у дівчати
і розважливо пояснює: — Я ж мертвий.

— І я мертва, — тихо відказує дівча, коли він пригорнув
оте привабне створіння, щоб зігріти його і зігрітись самому.
— А раз ми обоє мертві, то будемо жити разом.

Він іще встиг здивуватися, що дівча дуже гаряче...

— Дати укол від болю? — співчутливо питає медсестра,
крапельничка у крапельничку схожа на оте тендітне ство-
ріння.

— Дякую, я перетерплю.

Медсестричка якось дивно закліпала очима.

— Що вам таке сниться, що ви увесь час смикаєте хво-
рою ногою? Ви краще лівою смикайте.

— Моя права нога якась нещаслива, — мовив услід ді-
вчаті і зіщулювся, поборюючи холодний внутрішній отерп.

Він іще відчував тілом в'язку осклизлу трясовицю...

На п'ятий день, коли він з упертістю віслюка, аби тіль-
ки час згайнувати, намагався якось розтлумачити отой
дивний сон, лікар приніс ще одну, додаткову гірню, "для
піднесення настрою". Щось там боляче поправляючи в
ступні, — "...розслабся, вусаню... розслабся..." — зненацька
спитав:

— Слухай, а ти, часом, не колешся? — й обвів цупким
пальцем уже бліднучий між двома венами синець нижче
ліктьового згину.

Он воно що!..

Світ вибухнув і палата в одну мить розчинилась у спалаху усвідомленого розуміння: вітраж!.. розтощений вітраж!.. З окремих розрізнених скалочок зумів, спромігся таки цей вітраж відновити — і доволі чіткий візерунок на ньому /це тобі не якась там примарлива здогадка!/ дозволяв уже відчути й зрозуміти духовну сутність Замовника.

Його аж розпирив /максимально відвертий, як йому здавалося, вражаючий своєю непохибною аналітикою/ монолог приблизно такого змісту:

"Що за світ!.. що за люди!.. Спершу репетують "Осанна", а відтак щосили горланять: "Розіпни-и-и!.. розіпни Його!..". Люди мали чим репетувати і горланити. Наркозу з групи галюциногенів тоді ще не знали, тож бронхи цих людей не обволікало щось невідчіпно липке і гаряче. А їхні губи і язык зовсім не були омертвілими... Надіюсь, ти здогадуєшся, про що йдеться, а тому відкинемо відволікаючу плітку-"версію" /одну з багатьох!/ про пияка, який став жертвою надмірного вживання алкоголю. Насправді — ти це достеменно знаєш! — виглядало все так: після концерту, як завжди, святочне застілля для гостей і запрошених — я виходжу з бару подихати свіжим повітрям — мені впорскують наркоз /синець нижче ліктьового згину від "сліпої" ін'єкції хіба ж не доказ?/ — мене, "відключеного", вивозять на околицю села і там "обробляють" ступню ломиком або чимсь до нього близьким — далі, опісля швидкої "обробки" занурюють голову у воду, щоб я скоріше очунав від наркозу... Деталь: трошили мені кісточки крізь черевик.

Ти, звісно, заперечиш. І справді: навіщо це тобі? Від бізнесу я далекий і не мав жодного наміру вникати у бізнесові справи як журналіст. Однак те, що сталося — вже сталося. А те, ЩО і ЯК сталося, дозволило мені відчути

твою духовну сутність — твій, сказати б, психологічний портрет.

Посуди сам: у неділю на тій науковій конференції у школі голова села відрекомендовує мене гостям як редактора майбутньої сільської газети — і того ж таки дня, напідвечір, мене калічать... Вловлюєш прив'язку? Ймовірний вихід газети, а вже напідвечір я неїездатний... Звісно, це ще не доказ супроти тебе /а я, повір, нікому нічого не збираюся доказувати/. Але мене чомусь дуже цікавить, з якого це часу дехто відвідує офіційні святкові заходи з ампулою наркозу і шприцом у кишені? До речі: наркоз — препарат специфічний. Його в аптеці не купиш.

Делікатно висловлюючись, моя "нейтралізація" готувалась заздалегідь і була превентивною, себто випереджуючою можливий розвиток подій.

Давай поміркуємо: якась частина успішних місцевих бізнесменів хоче бачити у кріслі голови села свою людинку. Та ось заковика: теперішній голова при підтримці інших бізнесменів буквально загорівся ідеєю випуску сільської газети — і не просто газети, отакого собі сіренького видання на кшталт деяких "районів". Ні! Газета задумувалась як видання неординарне — з цікавою літературною сторінкою, гострою публіцистикою, суто журналістськими матеріалами про життя селян і проблеми села-ювіляра. Шість століть /а я переконаний: значно, значно більше!/ — це не абищо. Зрозуміло, що на сторінках газети регулярно мала заторкуватися діяльність самоврядної влади. Що ж у цьому поганого?

Газета мала стати рідною для всіх селян і задумувалась як первісток низової недержавної преси з відповідним девізом: "Мир вашому дому!.." Де ж іще зараз може надрукуватися юне обдарування, — зваж: оперативно надрукува-

тися! — як не у своїй рідній сільській газеті? Україні що, не треба майбутніх справжніх журналістів і справжніх письменників?

Інша справа, що така газета, а ще під егідою теперішнього голови села для твого клану явно несвоечасна. Сільська газета — це імідж, рейтинг і все, що пов'язане з цим... Так, у всякому разі, думав ти, коли зважив за доцільне мене терміново "нейтралізувати". Ось тільки ти поквапився — нерви не витримали чи що? — і цей гарячковий поквап твоя груба тактична помилка. Задля уникнення очевидної прив'язки слід було два-три тижні почекати, а вже тоді...

Скажу відверто: ця очевидна прив'язка майбутньої газети до того, що зі мною сталося, свідчення окремих осіб /тобі їх знати не конче/, плюс до цього твоя духовна сутність дозволяє мені вирахувати тебе як людську фізичну екзистенцію. Хоча... я не збираюся цього робити. Адже я тобі щиро вдячний. Ти надзвичайно високо оцінив мій професійний рівень, рівень людини пишучої — і я виріс у власних очах! Бо не кожному трощать кісточки під наркозом. Хіба ні? По-друге, цим превентивним актом "нейтралізації" ти єдиний, хто зумів таки вивести мене зі стану творчої дрімоти. Жити цікаво, якщо тобі трощать кісточки під наркозом!.. Ось тільки непокоїть: невже і справді настануть такі часи, коли перший-ліпший бос, босик, а то й зовсім нікчемне босенятко матиме своє персональне "тон-тон макуто"¹ для "нейтралізації" не з р у ч н и х осіб і не тільки осіб пишучих? Навіть лютому ворогові не побажаю отакого майбутнього!..

Сто-оп!

¹ "тон-тон макуто" — гаїтянська таємна поліція за часів правління "та-туся" Дювальє. Відзначалась неймовірною жорстокістю

Стоп, наказав собі вголос уже спокійніше, дивуючись, як піднесене збудження так несподівано переродилося в усе наростаюче збентеження, — сто-оп... Тут щось явно не так, відзначив з холодним внутрішнім осміхом і затягнувся "честером" якнайглибше, — спасибі сусідові по ліжку за цінний і своєчасний подарунок.

Він не забув при цьому з легким острахом поглядати на двері.

Виявляється, його бездоганна "газетна" версія має одну слабинуку у вигляді суттєвого алогізму: навіщо Замовникові цей дилетантський спектакль — наркоз і майстерно скалічена нога? Така обставина аж ніяк не може вплинути на випуск і рівень — ось головне: рівень!.. — сільської газети, позаяк людина пишуча ногою ж не пише. Для цього ку-уди розумніше тим чи іншим чином спровокувати банальну п'яну бійку, внаслідок якої людині пишучій зламали б — звичайно ж, у кількох місцях! — обов'язково праву руку і це, так би мовити, у полегшеному варіанті. А в тяжкому людина пишуча отримує хорошу черепно-мозкову травму і перестає бути не те що людиною пишучою, але й просто людиною у значенні її розумової повноцінності.

Усе просто. Жорстоко. Логічно.

Наступний монолог, що тільки почав зароджуватись, уже його так не розпирив як перше...

"Ні, любий мій Замовнику, справа тут зовсім не в газеті і тобі абсолютно байдуже, хто і як буде її редагувати. І вже якщо ти розіграв свій жажливий спектакль і придбав для мене ампулу з наркозом /бідолашний, витратився!/, щоб мені потрощили кісточки акуратно і безболісно /ах, як гуманно з твого боку!/, значить, я тобі потрібний живий і розумово неушкоджений... Ось тільки для чого? Яка твоя

справжня мета, якщо ти замахнувся на життя людини, яка нічим перед тобою не завинила? Якби не сусід, — дай, Боже, йому здоров'я! — я напевне поповнив би особовий склад цвинтаря. Я знаю, я переконаний: моя смерть від зараження крові тобі ні до чого, інакше навіщо тоді наркоз і таке акуратне скалічення? Бо якщо це не помста — а я нікому нічого такого не заподіяв, щоб мені мстили, то невже ти лише заради досягнення якоїсь своєї дріб'язкової користоловної / якої ж іще?/ мети прирік свого ближнього на муки? І це на кілька холодних зимових місяців, зваж!.. Як же я собі зможу дати раду на милицях? Невже ти це вчинив лише тому, що відчуваєш до мене звичайнісіньку людську неприязнь і все це — заради свого нелюдського вдоволення? Що за світ!.. що за люди!.. Воістину людський розум безмежний. Дурість і підлота людська — теж".

У двері обережно постукали.

Давній, ще з ранніх рухівських часів приятель вніс до палати ледь відчутний запах дезодоранту і гречно з усіма привітався. Напівствердно-напівзапитливо мовив:

— Ти вже в гіпсі.

Акуратне лице чомусь захмарене легким збентеженням, а погляд такий, ніби уперше бачить його, сидячого вже на "міноносці".

Розмова не клеїлась і була схожа на зів'ялу під сонцем тараньку /"...бізнес... який зараз бізнес..."/, а напоследок майже пошепки:

— А ти в барі так нализався — навіть я не сподівався такого від тебе... Слухай, ти вже геть спився! За столом ти раптом ні з того-ні з сього почав лаятися, — /приятель ужив набагато міцніше слівце/, — а потому лантухом повалився на стіл і тебе виволочили з бару...

— Хто мене виволочив?

Приятель стелув плечима.

— Я не знаю тих хлопців.

Ось воно що!..

Значить, його вкололи там, у барі. За столом. Одним пострілом Замовник відразу двох зайців убив: зганьбити — зганьбив /о п у с т и в!/ і "нейтралізував" на тривалий час, — м-молодець!..

Навіщо спитав, намагаючись зберегти незворушний вираз обличчя:

— Хочеш знати, чим відрізняється щаслива людина від нещасливої?

Саме в цю мить пригадав фінал наркозного видіння: пронизливо радісне усвідомлення, що він розпадається — ні, вже розпався! — на дрібні часточки, строкато миготливі у своєму нескінченному русі... це твій кінець і початок...

Беручись уже за ручку дверей, приятель обернувся.

— І...

— Щаслива людина, прокидаючись серед ночі, не може дочекатися дня. А нещаслива — серед білого дня не може дочекатися ночі.

Приятель якось силувато всміхнувся.

— Ти не можеш дочекатися ночі.

Замість відповіді прощально махнув рукою. Не признаватися ж, що завдяки йому остання скалочка вітражу зайшла таки своє завершальне місце і тепер візерунок на вітражі став абсолютно чітким і логічним, як воно й повинно бути при успішному завершенні розслідування, — "...як там мої бідолашні кицьки?..."

Постійно згадував кицьок — беззахисну часточку власного існування до п е р е л о м у, коли він жив, здебільшого, сам у собі, розчарований нікчемністю тих, на кого так надіявся і кому він так вірив... Разом з усіма.

Воздасться їм!..

Йому приснилися його кумедні кицьки.

Пружини "міноносця" пискливо поскрипували, коли він обертався з боку на бік. Серед ночі ніяк не міг дочекатися білого дня. У нього, людини пишучої, є ще запасна ліва ступня — її також можна розтрощити. Є ще руки — аж двоє цілих рук!.. Їх можна трощити заразом, а чи поодинці. Залежно від обставин і смаку, — "... це твій кінець і початок... та вже ж!.."

Зітхнув і мовив у стелю:

— Моменто морі...

— Що кажеш? — перепитав його сусід по ліжку.

— А так, момент — і в море...

Саме в цю мить перед його очима було море з осіннім свинцевим відливом і той бунтівний протичовновий корабель у супроводі конвою в акваторії порту Балтійська, — то було так давно... давно...¹

Він про це ще напише. Обов'язково напише.

Раз уже втретє Бог відвертає від нього смерть.

¹ Наприкінці 1975 року екіпаж бойового корабля Балтійського флоту намагався перейти на Захід, — перед тим, перебуваючи у нейтральних водах, через корабельну радіостанцію закликав народи СРСР до повстання супроти брежнєвської кліки.

ЗМІСТ

Блоу ап.....	4
За мить до вічності.....	10
Крах.....	40
Похорон колгоспника.....	53
Переверот.....	66
"Я єсть народ..."	74
Останній варіант милосердя.....	85
Репетиція.....	104
Час живих і час мертвих.....	117
Укус.....	128

ЧОРНОКНИШ Микола Миколайович

УКУС

“Писаний Камінь”

Косів

2011

Видруковано в МП “Евріка”

Свідоцтво Держ. реєстру: серія ІФ, № 10

Івано-Франківська обл., м. Косів

вул. Незалежності, 28

тел-факс: 2-24-91

Художник

Ярослав Ватаманюк

Комп'ютерний набір

Ніна Стеф'юк

Комп'ютерний дизайн

Віталій Стефурак

Підписано до друку 23.03.11. Формат 60х84\16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 4,3. Обл.-вид. арк. 5,65. Тираж 350 прим.
Замовне 326